

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ БАНКІВСЬКОГО БІЗНЕСУ
КАФЕДРА БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ

Крутас Ліна Анатоліївна

**«УМОВИ І МЕТОДИ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ
СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ»**

Спеціальність 8.03050802 – банківська справа

Дипломна робота за освітньо-кваліфікаційним рівнем «магістр»

Студентка групи БСзм-52
Л.А. Крутас

Науковий керівник:
к.і.н., доц. Г.М. Марковецька

Дипломну роботу допущено
до захисту:

»_____» _____ 2013р.

Зав. кафедри банківської справи

д. е. н., професор

О.В. Дзюблюк _____

Тернопіль - 2013

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЗДІЙСНЕННЯ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ В УКРАЇНІ	
1.1. Необхідність і суть кредиту в ринковій економіці	7
1.2. Основні етапи процесу кредитування та їх характеристика	21
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1	34
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ НАДАННЯ КРЕДИТІВ СУБ'ЄКТАМ ГОСПОДАРЮВАННЯ .	
2.1. Принципи та умови банківського кредитування в умовах ринкової економіки	35
2.2. Аналіз сучасного стану надання кредитів суб'єктам господарювання	52
2.3. Методи кредитування банківськими установами України	69
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2	85
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В УМОВАХ ВИХОДУ З ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ	
3.1. Проблеми забезпечення повернення банківських кредитів та шляхи їх вирішення	87
3.2. Перспективи удосконалення інструментів монетарного впливу центрального банку на кредитне стимулювання розвитку виробництва.	95
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3	114
ВИСНОВКИ.....	116
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	121

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. На сучасному етапі економічного розвитку одним із важливих шляхів виходу України з кризового стану є подальший розвиток та підвищення ефективності банківського кредитування. Це зумовлено тим, що останнім часом банківські установи дещо уповільнили свою діяльність на ринку кредитування, що є негативним наслідком світової економічної кризи у більшості країн світу. Зазначимо, що у 2005-2008 рр. банківське кредитування розвивалося стрімкими темпами: за цей період ринок корпоративного кредитування виріс більш ніж у 5 разів. Зросла і значущість кредитів населення, споживчого кредиту, товарного кредиту тощо, які відігравали важливу роль як для банківського сектора, так і для економіки країни загалом.

З початком фінансової кризи внаслідок неповернення великої кількості кредитів, зменшення тимчасово вільних коштів банків, введення обмежень на кредитування, зростання вартості кредитних ресурсів спостерігалось уповільнення темпів видачі кредитів. Якісне кредитне забезпечення суб'єктів господарювання є дієвим способом виходу економіки із кризи. Економіка країни й досі перебуває в тому стані, коли її розвиток гальмується відсутністю чітко визначених, пріоритетних програм розвитку підприємництва, у тому числі програм розвитку за допомогою кредиту. Посилення ролі кредитних відносин як засобу стимулювання розвитку виробництва проявляється в різних аспектах. Кредит є важливою складовою діяльності державних, акціонерних та приватних підприємств, надійним інструментом, який опосередковує процес виробництва і реалізації продукції. Кредит сприяє науково-технічному прогресу, є джерелом капітальних вкладень, виступає інструментом стимулювання виробництва.

Тому в умовах переходу України до етапу макроекономічної стабілізації зростає актуальність проведення ретельного та всебічного аналізу розвитку кредитування суб'єктів господарювання, яке грає важливу роль в розширеному відтворенні, забезпеченні нормального кругообігу капіталу, ефективному економічному зростанні.

Огляд літератури з теми дослідження. Суттєвий внесок у дослідження проблематики кредитування суб'єктів господарювання належить Лаврушиній О.І., Жукову Є.Ф., Платоновій В., Ковальову В.В., Ольшанському А.І., Пановій Г.С., Усоскіну В. Над проблемами кредитування працюють також і західні вчені. В роботах Деріга Х.У., Коха Т., Роуза П., Каннінгхема С., Бауера Р. розроблено напрями вдосконалення методів кредитування. Банківське кредитування є об'єктом пильної уваги вітчизняних учених: Базилевича В., Бутинця Ф., Васильченко З., Вітлінського В., Галасюка В., Заруби О., Івасіва Б., Ковальчука Т., Лагутіна В., Луціва Б., Пересади А., Лютого І., Міщенко В., Мороза А., Пікус Р., Пернарівського О., Савлука М., Старостіної А., Сугоняки О., Шарова О., Шелудько В. та ін. У наукових працях названих авторів висвітлюються проблеми щодо здешевлення банківських кредитів для підтримки пріоритетних галузей економіки, ризиковості кредитної діяльності банків, оцінки кредитоспроможності позичальників та інших питань, пов'язаних із здійсненням банківського кредитування.

Мета і завдання дослідження. Метою даної дипломної роботи є розробка організаційно – економічних та методологічних основ та практичних рекомендацій щодо надання банківських кредитів в умовах фінансово-економічної кризи.

Досягнення зазначеної мети зумовило необхідність розв'язання комплексу задач:

- дослідити теоретичні основи організації банківського кредитування в умовах подолання наслідків фінансово-економічної кризи;
- охарактеризувати принципи та умови банківського кредитування господарюючих суб'єктів та дати загальну характеристику методам банківського кредитування;
- провести аналіз сучасного стану надання кредитів суб'єктам господарювання та визначити шляхи щодо мінімізації кредитних ризиків в процесі банківського кредитування;

- визначити напрямки удосконалення кредитної діяльності вітчизняних банків в посткризових умовах.

Об'єкт і предмет дослідження. Об'єктом дослідження є сфера економічних відносин, що виникають між банками та позичальниками з приводу здійсненням кредитних операцій.

Предметом дослідження є діяльність банків, спрямована на кредитування підприємств для забезпечення їх тимчасових потреб у грошових ресурсах.

Методи дослідження. На основі діалектичного методу пізнання проведено вивчення та визначення напрямів вдосконалення кредитування економіки України. Для дослідження стану кредитних взаємовідносин підприємств та банківських установ, а також при вивченні кредитоспроможності позичальників використані статистичні, математичні методи, методи прогнозування, економічного і фінансового аналізу та спостереження.

Статистичну та фактологічну основу дослідження складають закони України, постанови та декрети Кабінету Міністрів України, нормативні документи Національного банку України та банківських установ.

Наукова новизна роботи полягає в теоретичному обґрунтуванні та практичному вирішенні комплексу питань, пов'язаних з удосконаленням організації банківського кредитування суб'єктів господарювання. Безпосередньо в процесі дослідження одержано такі наукові результати:

- дістало подальшого розвитку визначення суті кредиту як економічної категорії. Запропоновано визначати кредит як систему економічних відносин, що забезпечують перерозподіл коштів на засадах повернення і платності, створюючи умови неперервності усіх стадій суспільного відтворення;
- визначено основні принципи банківського кредитування та доповнено принципами комплексності та розвитку банківського кредитування. Дані комплекси передбачають побудову кредитного механізму на основі врахування всього комплексу чинників, що впливають на

реалізацію кредитної операції. Принцип розвитку вимагає від комерційних банків використовувати гнучкі методи кредитування, оперативно змінювати порядок практичної роботи з позиками, методи контролю за використанням та поверненням кредиту;

- запропоновано в процесі визначення кредитоспроможності позичальника використовувати такі зарубіжні методики, як «Dun&Bradstreet», методика на основі коефіцієнта Z , методика кредитного скорингу австрійського банку «Кредитан-штальт», що дасть змогу більш ефективно оцінювати кредитоспроможність позичальника;
- для забезпечення повернення банківських кредитів запропоновано створити банківський ситуаційний центр управління проблемною заборгованістю юридичних та фізичних осіб за кредитними операціями, який в межах своєї компетенції, може ефективно здійснювати планування заходів щодо реструктуризації та стягнення проблемної заборгованості, а також координувати та здійснювати контроль та нагляд за реалізацією цих заходів філіями банку;

Практичне значення роботи полягає в тому, що отримані результати створюють передумови для покращення організації та управління кредитними відносинами на макроекономічному та мікроекономічному рівнях. Результати дипломної роботи дозволяють підвищити значимість банківського кредитування в економіці країни шляхом вдосконалення структури кредитного портфеля та удосконаленням практики кредитування банками суб'єктів господарювання.

Структура роботи. Дипломна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел.

Повний обсяг дипломної роботи – 130 сторінок комп'ютерного тексту, у тому числі 12 таблиць, 13 рисунків, список використаних джерел зі 117 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЗДІЙСНЕННЯ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ В УКРАЇНІ

1.1. Необхідність і суть кредиту в ринковій економіці

Кредит і кредитні відносини є невід'ємною складовою економічної системи України. Сфера кредитування безпосередньо пов'язана з потребами розвитку національного виробництва. Знаходячись у центрі сучасного грошово-фінансового господарства, обслуговуючи інтереси господарських суб'єктів, кредит опосередковує зв'язки між державою, банком, товаровиробниками і населенням.

Умови функціонування сучасної економічної системи будь-якої країни, що базується на ринкових засадах, визначають ключову роль кредиту і кредитних відносин у всьому комплексі господарських зв'язків та механізмі взаємодії економічних агентів як учасників розширеного відтворення. Незважаючи на кризові явища останніх років, що супроводжують діяльність фінансового сектора та поширюють свій негативний вплив на всю світову економіку, роль кредитних відносин як основи забезпечення неперервності відтворювального процесу залишається незмінно високою навіть попри те, що саме їх нераціональна організація провідними банківськими та іншими кредитними установами стала першопричиною світової фінансової кризи.

З огляду на вищезазначене, виникає об'єктивна необхідність глибинного категоріального аналізу змісту кредиту і кредитних відносин, що є вихідною теоретичною базою для правильного розуміння ролі банків як їх основних організаторів. Окрім цього, доцільно наголосити на важливій ролі теорії кредиту як наукової бази практичних перетворень у фінансовому секторі економіки, спрямованих на подолання кризових явищ. А це висуває до наукових досліджень з теорії кредиту вимоги щодо обґрунтування чітких методологічних підходів із формулювання сутності кредиту як категорії, що є необхідною умовою обґрунтування його місця і ролі в економіці.

Тому, на нашу думку, виникає потреба дослідити сутність кредиту з позицій наукових теорій в еволюційно-історичному аспекті. Варто відзначити, що досліджуючи питання сутності кредиту відомими вченими-економістами, висловлювалися різні точки зору. Економісти XVIII століття трактували його як спосіб перерозподілу матеріальних цінностей у натуральній формі - натуралістична теорія, основоположниками якої були класики політичної економії А.Сміт [117, с.70], Д.Рікардо [115, с.117]. Подальшого розвитку ця теорія набула у працях К.Маркса, Ж.Сея, А.Вагнера, А.Маршала та ін.

Заслугою натуралістичної теорії було те, що її представники не просто визнавали зв'язок кредиту з процесами виробництва, а виходили з первинності виробництва й вторинності кредиту; вони переконливо доводили, що кредит сам по собі не може створювати реального капіталу, що останній виникає тільки в процесі виробництва. З цих позицій прихильники натуралістичної теорії трактували процент як частину прибутку, створеного в процесі виробництва, визнавали залежність норми процента від норми прибутку [97].

У міру зростання ролі кредиту й банків у розвитку виробництва, заміни справжніх грошей кредитними засобами обігу, використання кредиту й банків у державному регулюванні економіки послаблювалися передумови для подальшого розвитку натуралістичної теорії кредиту. Обмежуючи кредитні можливості банків масштабами їхніх пасивних операцій, ці концепції дедалі частіше почали вступати у суперечність із реальною дійсністю в грошово-кредитній сфері. Тому вони замінювалися іншими теоріями - експансіоністською, відтворювальною, фондовою, які формувалися в складі так званої капіталотворчої теорії кредиту, основоположником якої був англійський економіст Дж. Лока [97].

Ідея фінансової системи Дж.Лока полягала в тому, щоб за допомогою кредиту підтримувати постійне процвітання в економіці. Розширюючи обсяги кредитування і, випускаючи гроші, банки створюють капітал і тим

самим збільшують багатство й зайнятість. Обсяги кредитування визначаються при цьому капіталотворчими можливостями банків. Однак ці ідеї на практиці провалилися. Як тільки створений Дж. Локом банк розпочав випуск незабезпечених банкнот, вони катастрофічно знецінились і банк збанкрутував. Це на тривалий час підірвало довіру до капіталотворчої теорії.

Проте в міру розвитку кредитної системи капіталізму, утворення акціонерних товариств і впровадження чекового обігу ідеї Лока, почали розвивати англійські й французькі економісти. Особливо сприяв цьому у другій половині XIX століття англійський економіст Г. Маклеод [97]. Його концепції зводилися до того, що гроші і кредит, маючи покупну силу, є багатством; кредит приносить прибуток, а тому є виробничим капіталом; банки - це "фабрики кредиту", оскільки вони створюють кредит, а отже, і капітал.

Недоліками капіталотворчої теорії були твердження, що гроші, кредит та капітал тотожні поняття, розміри банківського кредиту визначаються власним бажанням банків, а не умовами капіталістичного відтворення та те, що кредит і гроші - багатство, оскільки чеки, акції, облігації обмінюються на гроші, а банки створюють свій капітал за допомогою своїх активних операцій. Вони не розуміли, що розміри банківських залучених засобів визначаються умовами відтворення, а не власними бажаннями банків встановлювати об'єми позичкових операцій.

Послідовниками й теоретиками капіталотворчої концепції на початку XX століття були західні економісти І. Шумпетер (Австрія), А. Ган (Германія), Дж. Кейнс і Р. Хутрі (Англія). Кредитна політика, що базувалася на цій теорії, дедалі більше набирала експансіоністського характеру, у зв'язку з чим сама теорія стала називатися експансіоністською.

Представники цієї теорії А. Ган і І. Шумпетер [116, с. 10] вважали, що банки є не посередниками, а творцями капіталу. На їх думку, кредит здатен привести в рух усі невикористовувані виробничі можливості, створювати багатство і капітал, і йому належить вирішальна роль у розвитку економіки.

Кредит створює продукцію з нічого, а гроші і кредит, маючи купівельну силу, є багатством, а тому кредит приносить прибуток і є виробничим капіталом, а банки – «фабрики» кредиту, оскільки вони створюють кредит, а відтак капітал. Послідовники експансіоністської теорії віддавали перевагу сфері обігу перед виробництвом. Найголовніша помилка в поглядах А. Гана та І. Шумпетера полягала в тому, що вони виправдовували кредитну експансію та інфляцію.

Повну неспроможність капіталотворчої теорії показала криза 1923-1933 рр. (якій сприяла велика гіперінфляція в Німеччині), однак її "раціональні зерна" все ж були використані Дж. Кейнсом і його послідовниками, які обґрунтували принципи кредитного регулювання економіки, згідно з яким кредит визначає економічний розвиток [97].

Джон Мейнард Кейнс прирівнював позичковий капітал до грошей і визначав його рівень залежно від кількості грошей в обігу. Згідно з його більш пізньою концепцією, гроші впливають на відсоток, відсоток - на інвестиції, інвестиції - на виробництво, виробництво - на дохід, а дохід - на ціни. В кінці свого життя Дж. Кейнс признав, що грошова маса впливає на величину відсотка до певного рівня, а інвестиції не завжди належно реагують на нього [97].

Послідовниками Дж. Кейнса були американські економісти - П. Самуельсон, Л. Лернер, С. Харріс, Е. Хансен, Дж. Гелбрейт, які представляли некейнсіанську школу грошово-кредитного регулювання.

Особливо слід виділити концепцію монетаризму, згідно з якою основними інструментами регулювання економіки є зміни грошової маси та процентних ставок, що дає можливість чередувати кредитну експансію й рестрикцію, а встановлення середньорічних темпів росту грошової маси у поєднанні з певним рівнем процентних ставок дозволяє впливати на динаміку виробництва та цін [105].

Разом з тим, накопичений досвід теоретичного аналізу кредиту та практичного його використання в політиці макроекономічного регулювання свідчить про те, що банки виявилися і посередниками, і "фабриками" грошового капіталу. Їх активні операції хоч і є первинними відносно пасивних, але держави чітко обмежують обсяги цих операцій. Позичковий капітал хоч і здійснює самостійний рух, проте він не може зовсім відірватися від реального капіталу й самостійність його має відносний характер. Тому сучасна наукова думка з теорії кредиту розвивається теж шляхом синтезу окремих ідей натуралістичної та капіталотворчої теорій [97].

У сучасній економічній науці склалися два напрями розкриття сутності кредиту: перерозподільче трактування і фондова теорія.

На основі першого направлення кредит трактується як перерозподіл тимчасово вільних грошових засобів. Таке твердження зберегло своє значення і до нині. На думку В.С. Геращенко [46, с.48], Н.Г.Сичева, Б.Г. Болдирева [101, с.61], В.В. Лаврова [102, с.73] зміст кредитних відносин полягає в акумуляції грошових засобів і передачі їх кредитуючим організаціям, господарствам або окремим особам у тимчасове користування з обов'язковим поверненням в установлений термін та зі сплатою відсотків.

На думку В.Д. Лагутіна кредит - це "форма руху позикового капіталу, який виражає економічні відносини між кредитором і позичальником, які виникають під час одержання позики, користування нею та її повернення. Кредитори надають, а позичальники одержують вартість (капітал) у позику, повертаючи їх потім з відсотком" [71, с. 14].

М.П. Денисенко, В.Г. Кабанов, Л.М. Худолій характеризують кредит як позиковий капітал банку в грошовій формі, що передається в тимчасове користування на умовах забезпеченості, повернення, строковості, платності та цільового характеру використання [39, с. 18]. Однак такі визначення обмежують форму функціонування кредиту грошовою сферою застосування, бо кредит може бути наданий і в товарній формі.

У "Фінансово-кредитному словнику" зазначено: "Кредит - позика в

грошовій або товарній формі, що надається на умовах повернення й, звичайно, зі сплатою відсотка; виражає економічні відносини між кредитором і позичальником" [104, с.281]. Як бачимо, у наведеному визначенні насамперед наголошується на тому, що кредит - це позика, а вже потім - економічні відносини. Однак кредиту властиві принципи не лише повернення і сплати відсотка, а й цільового використання запозичених коштів, терміновості, реального забезпечення кредиту.

Послідовники іншої концепції, М.І.Волков, Л.К. Воронова, А.Я.Ротлейдер [97] та інші, характеризують кредит як рух позичкового фонду. Ця позиція була вперше сформульована в 1954 році Г.А.Шварцем [108, с. 10]. Вона виходила з необхідності вивчення сутності кредиту на базі його простіших форм, однак ці форми за своїми властивостями повинні бути достовірними для характеристики кредиту як цілісного економічного процесу.

Друга група вчених характеризує кредит як економічні або суспільні відносини між кредитором і позичальником, тобто учасниками кредитного договору. Так, С.О. Маслова, О.А. Опалов вважають, що кредит виражає економічні відносини між кредитором та позичальником, які виникають під час одержання позики, користування нею та її повернення [74, с. 87].

М.А. Абрамова і Л.С. Александрова розуміють кредит як "економічні відносини, що виникають між кредитором і позичальником з приводу позиченої вартості, яка передається у тимчасове користування на умовах строковості, платності і повернення" [1, с. 298].

На думку А.В. Демківського, кредит – це суспільні відносини, що виникають між економічними суб'єктами у зв'язку із передачею один одному в тимчасове користування вільних коштів (вартості) на засадах зворотності, платності та добровільності [43, с. 285].

А. М. Румянцев доводить, що "кредит є системою відносин, за допомогою котрих суспільство здійснює мобілізацію тимчасово вільних коштів і використовує їх для забезпечення розширеного відтворення на

умовах повернення, терміновості й платності [97]. Перевагою цього визначення є те, що воно пов'язує кредит з розширеним відтворенням з розвитком економіки.

Третя група вчених визначає кредит як надання коштів у користування на певних умовах. В.П. Воронін, С.П. Федосова стверджують, що кредит – це надання грошових коштів або товарів (робіт, послуг) на умовах подальшого повернення цих коштів або сплати наданих товарів (робіт, послуг) у встановлений термін, включаючи сплату відсотків за їх використання [31, с. 146].

С.Р. Моїсєєв зазначає, що кредит – це надання грошової суми або цінного ліквідного активу на умовах повернення, строковості і платності, в результаті чого виникають боргові зобов'язання [47, с. 161–162]. Вище наведені визначення кредиту доречно доповнити суб'єктивним складом кредитних відносин і зазначити, що надання коштів або товарів здійснюється кредитором на вимогу позичальника.

Найбільш вичерпним, на нашу думку, є визначення кредиту у фінансовому словнику - довіднику за редакцією професора М.Я. Дем'яненка, як “форми передачі у тимчасове користування коштів у грошовій або грошово- натуральній формі на умовах строковості, повернення, платності та цільового характеру, що надається однією юридичною або фізичною особою – кредитором, іншій особі – позичальнику” [104, с. 265–266].

Позицію, яка характеризує кредит як фінансову категорію, висловив Д.А.Аллахвердян [4, с.22]. Він стверджував, що "... кредит...виступає категорією більш часткового порядку, ніж фінанси, і входить до складу останніх". На його думку, цій позиції властива певна односторонність у трактуванні кредиту як підкатегорії фінансів. Незважаючи на багатий зміст, категорія "фінанси" не заперечує існування інших економічних категорій та не в змозі вмістити всю різноманітність економічних відносин. Можливо, що економічна категорія передбачає самостійність та вона не може входити в

іншу, бо інакше вона вже не буде категорією. Інша справа, коли всі категорії входять у загальну систему та посідають у ній певне місце.

Як бачимо, не існує єдиного підходу до визначення категорії “кредит”. Одна група вчених характеризує кредит як форму руху позикового капіталу, друга – як економічні або суспільні відносини між кредитором і позичальником, третя – як надання коштів у користування на певних умовах. Але переважає у літературі другий підхід, оскільки визначення кредиту як економічних відносин дає можливість дослідити цю категорію з погляду саме економічних засад її існування.

Окремі автори не враховують склад суб’єктів кредитних відносин у визначенні кредиту, що не відображає засад надання кредиту. При такому підході втрачається суттєва особливість, яка характеризує кредит як певні економічні відносини сторін. Наразі кредит надається однією стороною кредитних відносин (кредитором) іншій стороні (позичальнику)

На думку М.М. Ямпольського, аналіз існуючих в економічній літературі визначень кредиту дозволяє зробити висновок про те, що найвдалішою є характеристика кредиту як відношення, що пов’язані із поворотним наданням ресурсів і погашенням виникаючих у зв’язку з цим обов’язків [114, с.31]. Цінність її полягає в тому, що реально охоплює всі види кредитних відносин.

На думку О.І. Лаврушина та М.Л. Лишанського, основою кредиту є зворотність, яка незалежно від стадії руху позиченої вартості виступає загальною властивістю кредиту. У процесі аналізу кругообігу позиченої вартості видно, що зворотність охоплює всі стадії руху кредиту [15, с. 184]. Зворотність виражає двосторонній процес і є важливою як для кредитора, так і для позичальника.

Зворотність кредиту - як би зворотність у квадраті "Позичковий капітал, - відмічав К. Маркс, - протікає зворотно два рази; у процесі відтворення він вертається до функціонуючого капіталіста, а потім ще раз повторюється повернення як передача капіталу кредитору, грошовому

капіталісту, як зворотна плата капіталу його дійсному власнику, юридичній вихідній точці капіталу" [79]. Економічною основою повернення кредиту є кругообіг засобів підприємства.

Значна відмінність від наведених поглядів властива визначенню кредиту, дана французьким економістом Р. Барром, це - "...обмін у часі, шляхом котрого одна особа добровільно поступається іншій особі правом економічно розпоряджатися своїм майном за певну плату в майбутньому" [16, с.84].

Відомий німецький економіст В. Лексис під кредитом розуміє "...довіру, котрою користується особа, яка взяла на себе зобов'язання майбутнього платежу, з боку особи, яка має право на цей платіж, - тобто довіра, котру позикодавець надає боржнику" [72, с. 36]. У цій же роботі він заперечує вищенаведене твердження: "...щоденний досвід показує, що позикодавці (кредитори) відчують стосовно платоспроможності і платоготовності боржників більше недовіри, ніж довіри: вони тому вимагають гарантій для забезпечення, можливо, повнішого захисту своїх інтересів від втрат, пов'язаних з кредитними відносинами. Таким чином, довіра позикодавця для сутності кредиту вирішального значення не має". З таким розумінням кредиту складно погодитися, тому що воно підкреслює лише зовнішній бік кредитних відносин, не досліджуючи при цьому сутності економічної категорії.

Наведені визначення мають недоліки. По-перше, здебільшого тут немає чіткої класифікації кредиту та характерних відносин з боку об'єктів і суб'єктів, по-друге, спостерігається недотримання вимог системно-структурного аналізу, по-третє, "кредит" не вважається економічною категорією.

У цьому зв'язку заслуговує на увагу визначення поняття "кредит" Ю.А.Потійком, за яким "кредит - це насамперед економічна категорія, якою передбачається акумулювання тимчасово вільних коштів бюджету, централізованих державних позабюджетних фондів, суб'єктів

господарювання і населення, які потім надаються позичальникам (державі, юридичним і фізичним особам) на засадах повернення, терміновості, сплати, цільового використання і реального забезпечення" [97].

Відповідно до закону України "Про банки і банківську діяльність" (в редакції від 7 грудня 2000р.) кредит — це будь-яке зобов'язання банку надати певну суму грошей, будь-яка гарантія, будь-яке зобов'язання придбати право вимоги боргу, будь-яке продовження строку погашення боргу, яке надано в обмін на зобов'язання боржника щодо повернення заборгованої суми, а також на зобов'язання на сплату процентів та інших зборів з такої суми [57, с. 18].

На нашу думку, більш правильне і влучне визначення кредиту, що розкриває його зміст є:

- 1) кредит є позичковим капіталом банку в грошовій формі;
- 2) він передається у тимчасове користування на умовах забезпеченості, повернення, строковості, платності та цільового характеру використання.

Ще одним важливим підходом до розуміння сутності кредиту є визначення його функцій, які є зовнішнім проявом внутрішньої сутності цієї чи іншої категорії. Однак, варто зазначити, що в економічній літературі існує також велика кількість поглядів відносно того, які ж функції виконує кредит. У переважній більшості праць, присвячених дослідженню сутності кредиту, науковці виділяють перерозподільчу функцію, яка полягає в перерозподілі коштів між економічними агентами на засадах повернення. Така позиція не викликає особливих дискусій через те, що дана функція об'єктивно характеризує зміст руху вартості у процесі кредитних відносин, а тому вона практично у незмінному вигляді вирізняється у більшості праць із цієї проблематики [49, с. 10].

Водночас стосовно інших функцій кредиту, варто звернути увагу на широкий спектр думок з цього приводу. Так, з точки зору О. І. Лаврушина, другою функцією кредиту є заміщення дійсних грошей кредитними операціями, основу чого він вбачає у розвитку безготівкових розрахунків [15, с. 46]. Такої ж позиції дотримуються В. І. Тарасов [96, с. 106] і Є. Кузнецова

[69, с. 204]. А на думку М. І. Савлука, кредит забезпечує сприятливі умови для ефективного регулювання обороту грошей, оскільки кредитний механізм дає можливість гнучко розширити масу платіжних засобів в обороті [11, с.56]. З точки зору А. С. Гальчинського, окрім перерозподільчої, слід вирізняти і такі функції кредиту, як утворення додаткової купівельної спроможності, капіталізації вільних грошових доходів, грошового обслуговування обігу капіталу в процесі його відтворення, обслуговування інноваційного процесу [34, с. 106]. Б. С Івасів звертає увагу ще й на антиципаційну (емісійну) функцію, оскільки на основі кредиту здійснюється емісія грошей як платіжних засобів [60, с. 268]. А. М. Бабіч і Л. М. Павлова у своїй роботі пропонують виокремлювати ще такі дві функції кредиту, як функцію контролю за рухом позиченої вартості, оскільки контроль, на їхню думку, об'єктивно притаманний кредиту, що базується на наданні вільних ресурсів у тимчасове користування; а також функцію стимулювання економії затрат, оскільки кредит має відповідати тому строку, протягом якого окупляться здійснені витрати, а отриманий дохід дозволить виплатити проценти [6, с. 324]. В. С. Волинський визначає в якості функцій кредиту (окрім перерозподільчої) ще й функцію економії витрат обігу (оскільки з появою кредитних грошей, на його думку, відпала необхідність обігу золотих і срібних монет); а також функцію централізації і концентрації капіталу (оскільки, використовуючи позичені кошти, промислові компанії можуть купити нове обладнання, найняти додаткову робочу силу, а в результаті - збільшити виробництво) [30, с.10].

Варто зауважити, що на думку О.В. Дзюблюка, з якою ми погоджуємося, функціональний підхід до розуміння сутності кредиту є також не зовсім вдалим, що пов'язано із наступними основними моментами. По-перше, серед розмаїття в економічних дослідженнях думок з приводу функцій кредиту, лише пере-розподільчу функцію можна розглядати як таку, що дійсно відображає конкретний прояв внутрішньої сутності кредиту як економічної категорії. Дана функція слугує вираженням процесу

перерозподілу вартості у грошовій чи матеріально-речовій формі, тимчасово вільної від господарського обороту, що реалізується у передачі її від кредитора до позичальника.

По-друге, усі інші функції, які розглядаються в науковій літературі, - емісійна, контрольна, економії витрат обігу, концентрації й централізації капіталу або ж такі, як утворення додаткової купівельної спроможності, обслуговування інноваційного процесу чи макроекономічного регулювання - значною мірою характеризують роль кредиту у розширеному відтворенні (тобто сам процес підмінюється результатом) або відбувається свого роду заміна функцій власне кредиту функціями окремих економічних агентів, що вступають у кредитні відносини (наприклад, комерційних банків чи центрального банку).

По-третє, функції кредиту є достатньо динамічними його характеристиками, які змінюють форми свого прояву залежно від особливостей економічних умов того чи іншого історичного періоду, організації грошового обігу й емісійної діяльності, розвитку кредитної системи, технологічного укладу економіки та інших важливих аспектів господарського життя суспільства.

Відтак функціональний підхід до визначення сутності кредиту можна вважати досить обмеженим у своїх можливостях через відсутність єдності поглядів на функції кредиту та неможливість їх однозначного трактування в сучасних умовах [49, с.10-11].

Сьогодні кредит опосередковує всі стадії виробничого процесу і сприяє ефективному використанню обмежених ресурсів, а також підвищенню рентабельності виробництва. У зв'язку з цим, на нашу думку, потрібно більш детально розглянути таку форму кредиту як банківський.

Банківський кредит можна розглядати у вузькому та широкому розуміннях. У широкому розумінні банківський кредит визначають як форму руху позичкового капіталу, в якій посередником виступає комерційний банк. Таке визначення призводить до того, що банк досліджується як у ролі

кредитора (здійснення активних операцій), так і в ролі позичальника (здійснення пасивних операцій) [43, с. 298]. З теоретичної точки зору це правильно. Проте з практичної точки зору таке широке тлумачення банківського кредиту призводить до того, що ускладнюється об'єкт дослідження, тому що за своєю природою активні й пасивні операції банків мають не тільки різне призначення, а й різні механізми формування та управління. У вузькому розумінні банківський кредит – це форма руху позичкового капіталу між банком як кредитором та іншими економічними суб'єктами як позичальниками.

Обов'язковим атрибутом банківського кредиту є принципи його надання, а саме забезпеченість, повернення, терміновість, платність, цільове спрямування та кредитоспроможність позичальника. На думку А. Чухна, «...принципи кредиту ...роблять кредит засобом економічного контролю за процесом виробництва та обігом продукції, підвищення її якості й зростання ефективності суспільного виробництва» [107, с. 467].

Роль, яку відіграє банківський кредит у розвитку економіки країни, залежить передусім від ступеня розвитку економічних відносин. Лише в умовах ринкової економіки всі прояви ролі банківського кредиту розкриваються в повному обсязі. В умовах трансформації економіки кредит може відігравати як позитивну, так і негативну роль.

Позитивна роль банківського кредиту розкривається за такими напрямками: вплив на розвиток та структурний склад видів економічної діяльності, сприяння розвитку діяльності суб'єктів господарювання, підвищення платоспроможності населення, скорочення витрат обігу через створення кредитних документів.

По-перше, банківський кредит сприяє розвитку різних видів економічної діяльності та впливає на їх структурний склад. У цьому випадку варто говорити про сприяння саме тим видам економічної діяльності, які є достатньо рентабельними, щоб відшкодувати вартість кредиту, а такими сьогодні в Україні є лише оптова і роздрібна торгівля, обробна

промисловість, сільське господарство та операції з нерухомістю. Кредитування всіх інших видів економічної діяльності відбувається за залишковим принципом, оскільки конкуренція унеможлиблюється внаслідок низького рівня прибутковості. Утім, можливі й винятки. Йдеться, передусім, про стратегічно важливі види економічної діяльності, підтримку яких здійснює держава за кошти Державного бюджету.

По-друге, банківський кредит в умовах недосконалого й остаточно несформованого фондового ринку вважається одним із важливих джерел поповнення ресурсів суб'єктів підприємницької діяльності як короткострокових, так і особливо довгострокових.

По-третє, банківське кредитування домогосподарств сприяє не тільки підвищенню їх платоспроможності – споживче кредитування, а й формує основу для соціальної стабільності – підтримка програм іпотечного кредитування за двома напрямками: ресурсна підтримка банків та компенсація державою відсотків за іпотечними кредитами молодим сім'ям.

По-четверте, банківський кредит позитивно впливає на економію витрат обігу. Адже завдяки кредиту скорочуються витрати на виготовлення, випуск в обіг, перевезення, облік, зберігання банкнот. Саме банківський кредит сприяв виникненню таких кредитних документів, як вексель, чек, які частково можуть виконувати функції грошей. На жаль, в Україні розрахунки цими платіжними інструментами здійснюються в набагато менших масштабах, ніж за кордоном. Це пояснюється, насамперед, тим, що обіг цих інструментів регламентується законодавством і обов'язково ґрунтується на традиціях та негласних правилах ведення бізнесу. Водночас, законодавство України надзвичайно гнучке (зміни в ньому відбуваються майже щомісяця, тоді як за кордоном внесення змін є швидше винятком, ніж правилом), а правила ведення бізнесу взагалі відсутні [54, с.55]

З огляду на вищезазначене, приходимо до логічного висновку, що правильне теоретичне розуміння сутності і ролі кредиту в економіці має стати основою для забезпечення реалізації комплексу практичних заходів

щодо посилення впливу кредиту на перебіг економічних процесів задля стимулювання інноваційного розвитку господарства, модернізації капітальної бази виробництва, активізації розвитку малого і середнього підприємництва та інвестиційних процесів в окремих регіонах. Саме наукове обґрунтування тієї сфери діяльності банківського сектора економіки, котра пов'язана із реалізацією кредитної взаємодії усіх економічних агентів, сприятиме всебічному осмисленню глибинної суті тих процесів, які стали першопричинами розгортання світової фінансової кризи і які багато в чому зумовлюються неправильним розумінням природи кредиту як економічної категорії. Адже надмірна експансія банківської системи як у розвинутих країнах, так і в Україні не базувалася на відповідних матеріальних передумовах, пов'язаних із станом справ у реальному секторі економіки. Вона визначалась спекулятивним намаганням кредитних інститутів заробляти надприбутки. Результатом такої експансії стали: надмірне захоплення ненадійними кредитними продуктами (іпотека, кредитні деривативи, споживчі кредити); недостатня увага до мінімізації кредитних ризиків; незадовільне прогнозування імовірності банкрутства банків та відсутність належного рівня їх відповідальності за кошти своїх клієнтів. Саме такий рух кредиту призвів до помітних економічних диспропорцій, банкрутства багатьох провідних банківських установ та девальвації національних валют низки країн. Тому адекватна оцінка сутності і ролі кредиту має стати науковою основою надійної і прибуткової діяльності банківської системи країни, ефективної організації нею кредитних відносин та реалізації грошово-кредитної політики.

1.2. Основні етапи процесу кредитування та їх характеристики

Кредитування є одним із основних видів банківської діяльності, тому чітке розуміння сутності кредитного процесу та принципів його організації, вмиле їх використання на практиці має важливе значення для ефективної роботи банку.

Виділення і розгляд такого цілісного поняття, як "кредитний процес", дозволяє комплексно проаналізувати всі складові та етапи механізму банківського кредитування. Кредитний процес — це рух банківського кредиту як послідовний перебіг його організаційних стадій (етапів). У ході кредитного процесу відбувається послідовна зміна стадій механізму банківського кредиту [11, с. 165].

В економічній літературі під механізмом банківського кредитування розуміють послідовність етапів надання кредитів комерційними банками та комплекс умов, вимог, що супроводжують таке надання на кожному з них [41, с.45].

Процес банківського кредитування складається з певних етапів, кожний з яких окремо забезпечує рішення локального завдання, а разом досягається головна мета позичкових операцій — їх надійність і прибутковість для банку.

У теорії та практиці кредитування виокремлюють, як правило, декілька основних стадій кредитного процесу, управління якими банк повинен ретельно організувати:

- а) розгляд заявки позичальника на отримання кредиту;
- б) аналіз фінансового стану (кредитоспроможності) клієнта;
- в) розробка умов позики; підготовка та укладання кредитного договору;
- г) визначення порядку забезпечення кредиту, гарантій повернення позики;
- д) процедура надання позики;
- е) процедура погашення позики;
- є) контроль за кредитною операцією (рис. 1.1).

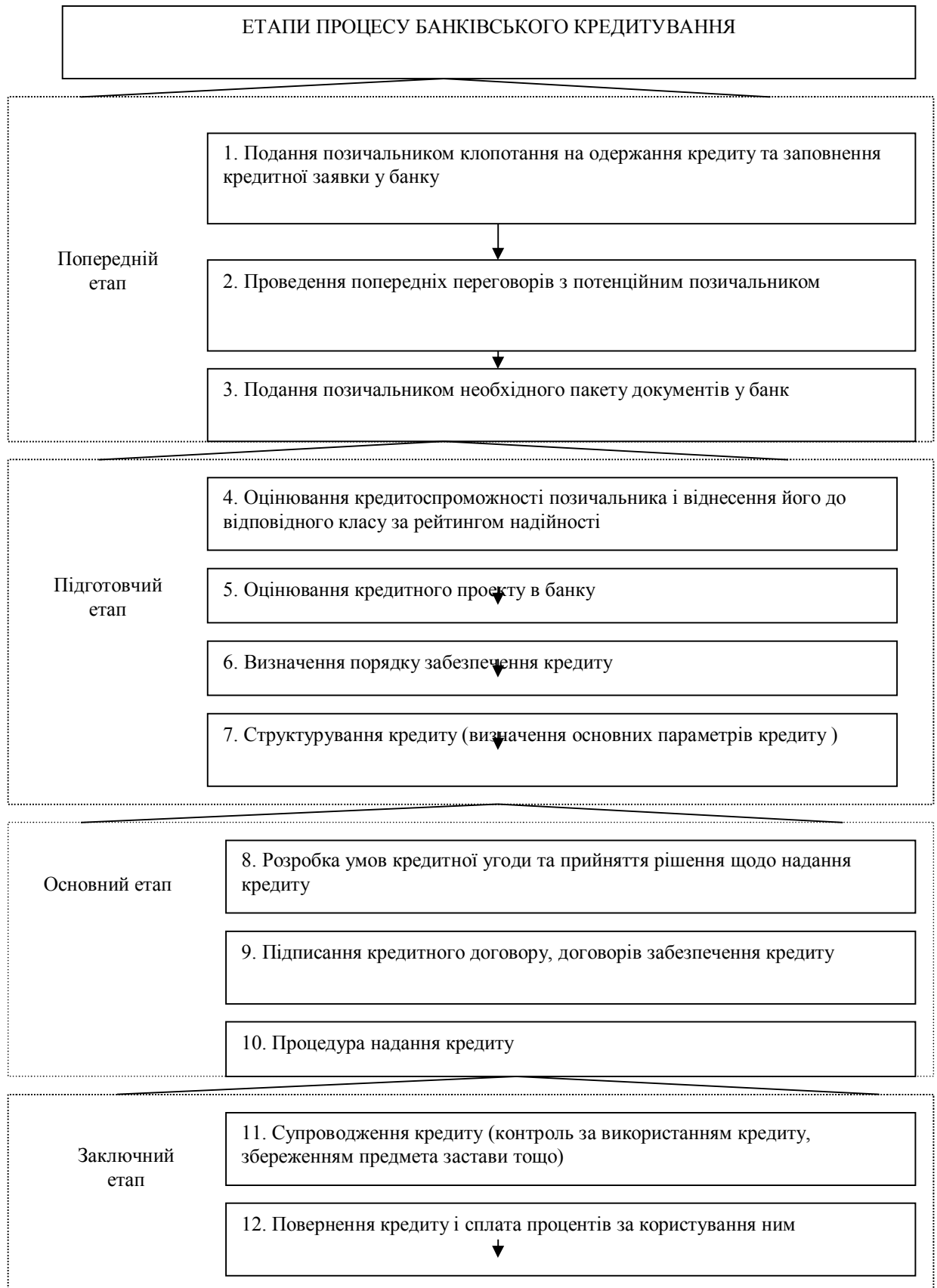

Рис. 1.1 Етапи процесу банківського кредитування [28, с. 110]

Перша стадія кредитного процесу включає аналіз і попередній відбір заявок на отримання кредиту. Для цього проводиться науково обґрунтована експертиза доцільності надання позики. Головне завдання кредитних працівників комерційного банку на цій стадії — зібрати найповнішу інформацію про потенціального позичальника. Аналіз пакета документів суб'єкта господарювання подано на рис. 1.2.

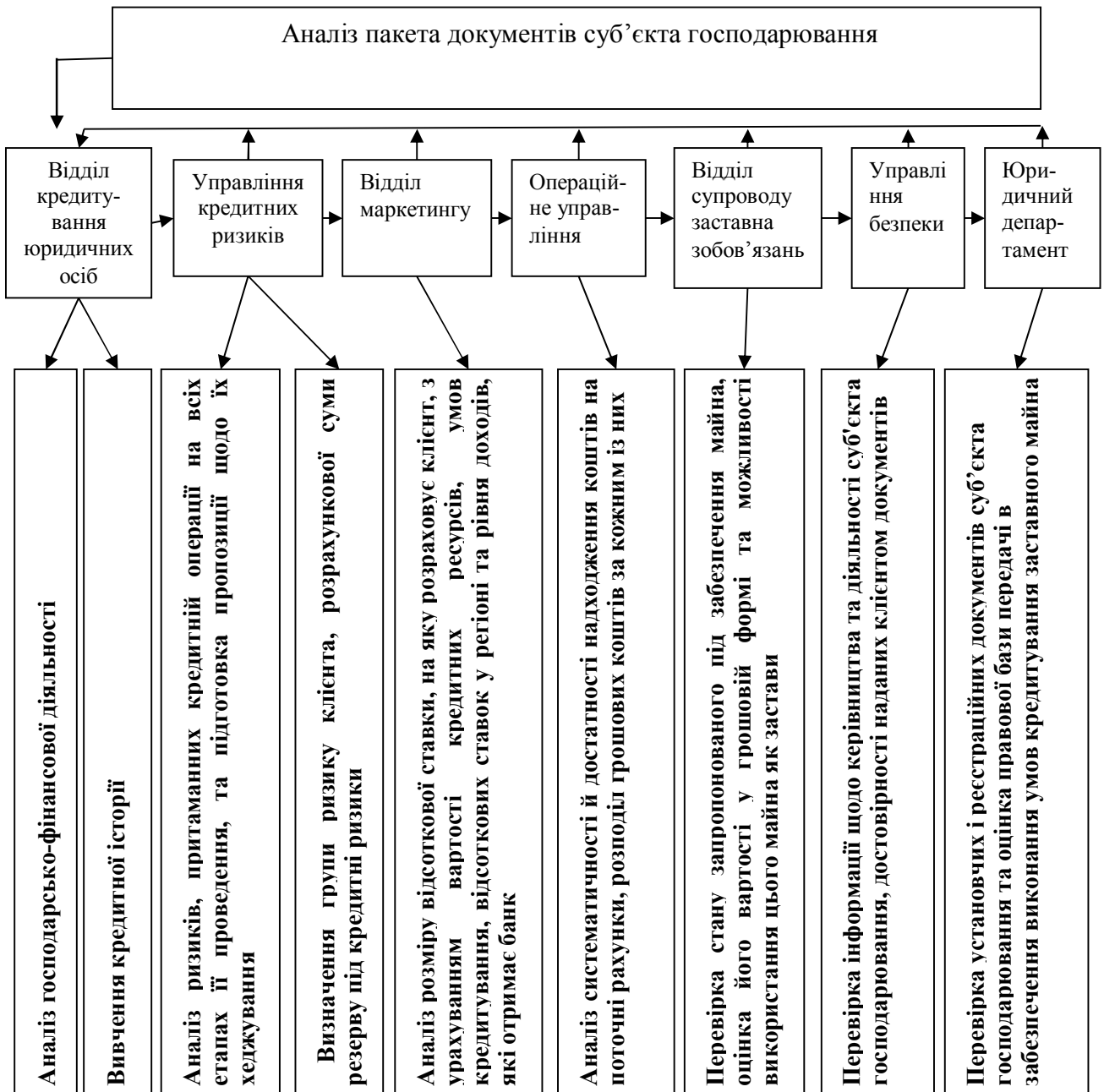

Рис. 1.2. Аналіз пакета документів суб'єкта господарювання [110, с. 40]

Отже, для одержання кредиту позичальник, відповідно до нормативних вимог, звертається в банк із клопотанням, в якому зазначає цільове призначення кредиту, його суму, строк користування, включаючи конкретні строки погашення, форми забезпечення кредиту, а також додає коротку характеристику заходу, що кредитується, і розрахунок економічної ефективності від його запровадження.

Разом із заявкою на кредит позичальник надсилає в банк для розгляду пакет таких документів:

1) документи, що засвідчують право клієнта на отримання кредиту: засвідчені нотаріально копії установчих (засновницьких) документів (статутів, положень, реєстраційних посвідчень, свідоцтв або патентів); документів, що засвідчують право власності на землю, право оренди та інші документи, що підтверджують правомочність клієнта щодо одержання кредиту; якщо позичальника обслуговує інший банк, то він зобов'язаний подати ще картку зі зразками підписів керівника та головного бухгалтера; виписку (довідку) про наявність коштів на рахунку, довідку про кредитну заборгованість;

2) техніко-економічне обґрунтування заходу, що кредитується: копії контрактів, договорів, включаючи договори оренди приміщень, обладнання та інші документи, що стосуються цього заходу, з розрахунками очікуваних надходжень від реалізації продукції (проведення робіт, надання послуг), які буде використано на погашення кредиту, а також розрахунки прибутку й рентабельності заходу, що кредитується;

3) документи для визначення фінансового стану і кредитоспроможності позичальника: бухгалтерські та статистичні звіти, включаючи звіти про фінансові результати роботи та звіти про стан майна фірми, фінансові плани (бізнес-плани), декларації про доходи, а також висновки аудиторських організацій щодо фінансового стану позичальника; коли розглядається питання про видачу кредиту на придбання майна в процесі приватизації державних і муніципальних підприємств, треба подати копію договору між

продавцем і покупцем, що містить відомості про продавця, покупця, посередника, найменування підприємства і його місцезнаходження, склад і ціну активів підприємства, у тому числі ціну земельної ділянки (у разі її продажу) або умови її оренди, кількість і ціну акцій акціонерного товариства, порядок передавання підприємства у власність, форму й строки платежу, взаємні зобов'язання сторін стосовно дальшого використання підприємства.

Банк має право вимагати проведення експертизи проектних рішень щодо будівництва, розширення, реконструкції і технічного переозброєння об'єктів, які передбачається здійснити за участю кредитів банку, з метою недопущення інвестування в об'єкти, створення й використання яких не відповідає екологічним, санітарно-гігієнічним та іншим нормам, встановленим законодавством України;

4) форми зобов'язань щодо забезпечення кредиту: угода про заставу, довідка-перелік (опис) майна, що пропонується позичальником як застава, документи, які засвідчують право власності позичальника на це майно, коли передбачається застава форма забезпечення кредиту: гарантійний лист, договір поручництва, договір страхування (страхове свідоцтво) [28, с. 112-113].

За необхідності банк може вимагати від позичальника інших документів та відомостей стосовно забезпечення своєчасного й повного повернення кредиту. Для позичальників, які підтримують постійні кредитні стосунки з банком і мають добру репутацію, перелік документів, необхідних для оформлення кредиту, може бути скорочений банком.

На другій стадії кредитного процесу банк визначає кредитоспроможність і фінансове становище клієнта. Кредитні працівники повинні оцінити: якою мірою потенційний позичальник здатний повністю і в строк розрахуватися за своїми борговими зобов'язаннями. Чим точніше банк зуміє визначити кредитоспроможність клієнта, тим ширше можливості банку для зниження кредитного ризику.

Основними критеріями оцінки кредитоспроможності позичальника можуть бути:

— репутація позичальника: кваліфікація, здібності керівника, дотримання ділової етики, договірної, платіжної дисципліни, своєчасність погашення раніше виданих позичок та інших зобов'язань;

— фінансовий стан позичальника; забезпеченість фінансовими ресурсами, ефективність використання фондів, рентабельність та ліквідність його балансу;

— прогноз розвитку господарства з урахуванням кон'юнктури ринку: оцінка продукції, що випускається, стан її реалізації, характер послуг, конкурентоспроможність на внутрішньому та зовнішньому ринках, попит на продукцію, обсяги експорту, здатність до інновацій тощо [27, с. 60].

При підготовці до укладення кредитного договору банк проводить так зване структурування кредиту, тобто визначає структурні компоненти майбутньої кредитної операції: вид кредиту, його суму й строк, способи видачі і погашення, забезпечення, відсоткову ставку та інші умови. Важливою проблемою для банку у зв'язку з цим є визначення ступеня допустимості і виправданості кредитного ризику та розроблення заходів, які знижують можливість втрат від проведення даної кредитної операції. Невірна оцінка ризику матиме несприятливі фінансові наслідки для банку.

Кредитний ризик має підтримуватися в банківській практиці на належному і керованому рівні. Банк укладає кредитний договір, як правило, з тими позичальниками, які мають найвищу високу кредитоспроможність і можуть забезпечити своєчасне погашення позики за рахунок отриманих доходів.

Будь-яка кредитна угода має сприяти створенню якісного і високоприбуткового кредитного портфеля банку.

Як показує досвід розвинених країн, ринкова економіка - це, насамперед, економіка договірних взаємин між рівноправними партнерами. Взаємини між кредитором і позичальником, їх зв'язок один із одним є

взаєминами двох суб'єктів процесу відтворення, які виступають: по-перше, як юридично самостійні особи; по-друге, як ті, котрі забезпечують майнову відповідальність один перед одним; по-третє, як суб'єкти, що виявляють інтерес один до одного.

За таких обставин потрібно розуміти, що практична реалізація кредитної політики банків у послідовній єдності всіх взаємопов'язаних етапів кредитування, організація кредитних відносин комерційних банків із підприємницькими структурами відбувається насамперед через певний, чітко визначений порядок укладення кредитної угоди, позаяк будь-які економічні відносини мають певні економічні та юридичні аспекти. Однак, перш ніж перейти до порядку укладання кредитної угоди, потрібно визначити саме сутність даного поняття.

У науковій економічній літературі кредитний договір — цивільно-правовий документ, який визначає взаємні юридичні права і зобов'язання та економічну відповідальність комерційного банку і клієнта (позичальника) з приводу проведення кредитної операції. Кредитні відносини між кредитором (банком) і позичальником обов'язково набувають договірного характеру. В правовій державі має забезпечуватися повноцінна правова основа кредитного процесу. Здійснення кредитного обслуговування на договірній основі передбачається Законом України "Про банки і банківську діяльність".

Отже, умови надання кредиту визначаються в кредитному договорі, який укладається в письмовій формі між банком та позичальником. При цьому варто зазначити, що договір про надання банківського кредиту є консенсуальним, оскільки він вважається укладеним після досягнення сторонами згоди з усіх істотних умов. І тільки після підписання такого договору (укладення) банк вправі надати кредит — перерахувати кошти на поточний чи позичковий рахунок позичальника або видати грошову суму готівкою у встановленому порядку (споживчий кредит), що було б доцільніше в даному випадку назвати кредитною операцією. Таким чином, договір є домовленістю між сторонами, і тільки після його належного

укладення, на підставі його умов, банк вправі здійснювати ті чи інші операції [75, с. 167]. Варто зауважити, що укладення кредитного договору між банком і позичальником - достатньо трудомісткий процес, який включає проведення правової експертизи документації позичальника та визначення всіх умов майбутньої кредитної операції. Головна вимога до змісту кредитного договору полягає у тому, щоб він містив такі юридичні норми, які давали би змогу регулювати весь комплекс взаємозв'язків банку з клієнтом (позичальником). У банківській практиці використовуються типові форми кредитних договорів стосовно різних видів кредитів, які розробляються банками самостійно та затверджуються у відповідних внутрішньо-банківських положеннях. Конкретний зміст кредитного договору і перелік усіх умов кредитної операції визначаються за згодою сторін. У кожному конкретному випадку зміст кредитного договору пристосовується до особливостей позичальника, враховує специфіку його фінансово-господарської діяльності [75, с.167]. Етапи укладання кредитного договору подано на рис. 1.3.

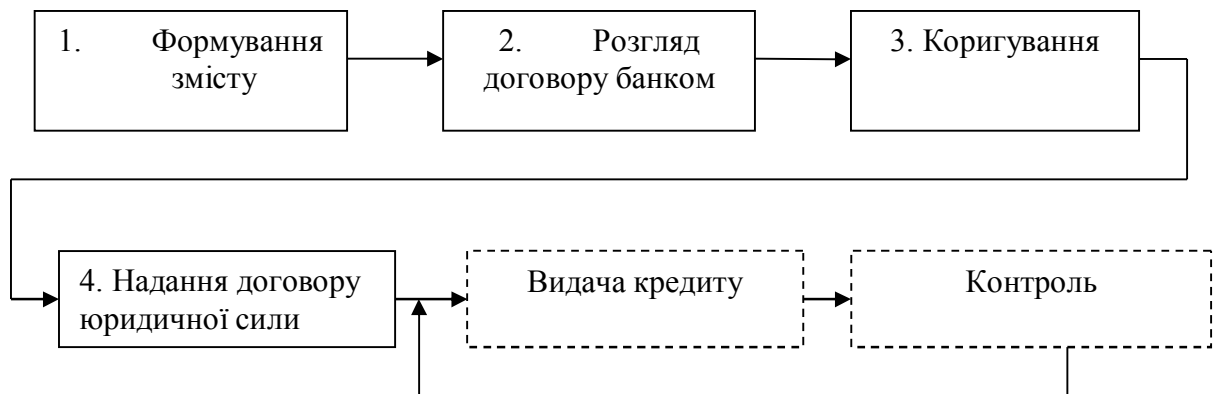

Рис. 1.3. Етапи укладання кредитного договору [75, с. 167]

Результатом укладення кредитного договору і надання юридичної сили кредитним відносинам банку і позичальника є видача позики, що передбачена у кредитній угоді, й банківський контроль за виконанням умов угоди. Таким чином, кредитний договір є інструментом для реалізації стратегічних планів банку стосовно конкретного позичальника (який із моменту укладення кредитного договору стає клієнтом банку) та одночасно

основою (в т. ч. юридичною) для застосування тактичних дій із метою їх практичної реалізації.

Відповідно, кредитний договір є не тільки формально-юридичним поняттям; його основний зміст лежить у площині економіко-правової взаємодії мікроекономічних суб'єктів ринкового середовища (банку та клієнта-позичальника), з урахуванням провідної (активної) ролі банку в цій взаємодії [75, с.168].

Умови кредитних договорів мають бути органічно взаємозв'язані. Серед них найістотніший вплив на майбутній хід реалізації кредитного процесу здійснюють: рівень концентрації кредитної діяльності банку в певних сферах (галузях) народного господарства: частка позик, що припадає на клієнтів з недостатньою кредитоспроможністю: прийняття в заставу цінностей, які по різному реалізуються на ринку тощо. Оцінюючи умови кредиту, необхідно також враховувати й майбутні зміни економічної кон'юнктури в тій галузі, в яку буде спрямована отримана позика. Йдеться, насамперед, про реальність умов реалізації продукції (послуг, робіт) на ринку, що зв'язані а динамікою рівня цін та зміною платоспроможного попиту на відповідні види продукції.

Необхідне чітке визначення напрямків використання наданого кредиту: споживчі, промислові, на формування обігових коштів, інвестиційні, сезонні, на усунення тимчасових фінансових труднощів, проміжні, на операції з цінними паперами, імпорتنі та експортні і таке інше.

Четверта стадія кредитного процесу пов'язана із визначенням умов забезпечення повернення кредиту. У центрі розв'язання даної проблеми знаходиться обґрунтований вибір об'єкта (предмета) застави. Для цього має бути забезпечене правильне оформлення заставних юридичних документів, чітке визначення прав і зобов'язань банку і позичальника згідно з нормами чинного заставного права. Засобом забезпечення повернення банківської позики може бути й гарантія.

Вітчизняні комерційні банки використовують такі основні форми забезпечення кредиту: застава рухомого і нерухомого майна; гарантії і поручительства третіх осіб; страхування ризику позики; уступка дебіторської заборгованості; неустойка (штрафи, пеня). Кожна з форм забезпечення повернення кредиту оформляється окремим документом, що має юридичну силу і закріплює за кредитором певне фінансове джерело для погашення позики

Технологія надання кредиту залежить від цільової спрямованості позики, від мети, для реалізації якої вона надається: виробництво, інвестиції, комерційна (торговельна) діяльність тощо.

У разі короткострокового кредитування позика може надаватися під поточну виробничу діяльність, на закупівлю сировини, матеріалів, оплати робіт (послуг) тощо. У разі довгострокового кредитування позика береться на цілі, пов'язані з підвищенням технічного рівня виробництва, стимулюванням випуску нових видів продукції, витратами, пов'язаними з капітальним будівництвом, реконструкцією або технічним переозброєнням об'єктів виробничого призначення тощо. При довгостроковому кредитуванні використовуються інші способи надання кредиту порівняно з короткостроковими позиками. Довгостроковий кредит зараховується позичальникові на кредитний рахунок і використовується ним на оплату платіжних документів за поставку обладнання, машин, приладів, матеріалів, виконані будівельно-монтажні, проектні та інші роботи. Для цільового довгострокового кредитування відкривається кредитна лінія.

Наступна стадія кредитного процесу — повернення позики з відсотками та завершення кредитної операції. Конкретний спосіб погашення позики обумовлюється у тексті кредитного договору.

Погашення (повернення) позики здійснюється або однією сумою одночасно по закінченні строку користування позикою, або періодично (поступово) протягом всього терміну дії кредитної угоди. Конкретний спосіб погашення позики передбачається в тексті кредитного договору і термінового зобов'язання.

Первинним джерелом погашення кредиту є доходи позичальника. У разі фінансової неспроможності позичальника джерелом повернення позики може виступати виручка від реалізації заставленого майна, перерахування коштів гарантом або страховою компанією. Позика може бути відшкодована також шляхом продажу активів позичальника, продажу акцій, отримання позики в іншого кредитора тощо [54, с. 54].

Згідно з умовами кредитного договору позичальник повинен добровільно виконувати свої платіжні зобов'язання перед банком. Погашення позики здійснюється в день настання терміну платежу чи в інший визначений період за наявності коштів на поточному рахунку позичальника. При погашенні позики готівкою клієнт у відповідні терміни вносить гроші в касу банку.

Крім добровільного виділяють також примусовий спосіб погашення позик. Сума боргу в цьому випадку списується з банківського рахунка позичальника без його згоди (примусово) за виконавчими документами судів.

У разі короткострокових кредитів (наприклад, під торговельно-посередницькі операції), як правило, використовується порядок одноразового погашення позики після закінчення терміну кредитування. У разі довгострокових кредитів (наприклад, на інвестиційні потреби), як правило, погашення позики здійснюється рівними частками протягом усього терміну кредитної операції. Для банку вигідним є регресивний механізм погашення кредиту, коли на початку погашення позики вноситься більша частина коштів, а потім — менша. Протилежним є дегресивний механізм погашення кредиту, коли спочатку погашається менша сума, а потім — більша.

Погашення кредиту і нарахованих за ним відсотків (комісій) здійснюється позичальником, як уже зазначалося, з поточного рахунка. Якщо поточний рахунок позичальника відкритий в іншому банку, погашення боргу за кредитом та сплата відсотків здійснюється платіжними дорученнями позичальника, а за умови невизнання боргу позичальником — платіжною вимогою банку у встановленому чинним законодавством порядку.

Як відомо, кошти для погашення заборгованості в першу чергу направляються для сплати відсотків за користування кредитом, потім — простроченої заборгованості; сума, що залишається, направляється на погашення основної суми кредиту.

Відстрочення погашення кредиту з підвищенням відсоткової ставки здійснюється банком у виняткових випадках, у разі виникнення у позичальника тимчасових фінансових ускладнень через непередбачені обставини за умови вжиття позичальником відповідних заходів щодо їх усунення. Це відстрочення має бути оформлене додатковим договором між позичальником і банком, який є невід'ємною частиною кредитного договору [28, с. 126].

У разі несвоєчасного погашення боргу за кредитом та сплати відсотків (комісій) і відсутності домовленості про відстрочення погашення кредиту банк має право на застосування штрафних санкцій у розмірах, передбачених договором. Порушення термінів погашення позик негативно впливає на підтримання фінансової стабільності банку, знижує його кредитну активність.

Повне повернення позики з відсотками і закриття кредитної справи є завершальним етапом кредитного процесу. Дана стадія є специфічною в тому плані, що банківський контроль та управління кредитним процесом здійснюється на кожній його стадії.

Систематичний моніторинг стану кредитного процесу, що поєднується з постійним аналізом якості кредитного портфеля банку посідає одне з центральних місць у системі банківського менеджменту. Головне завдання, яке вирішується на заключній стадії, — розробка нагальних практичних пропозицій і рекомендацій щодо вдосконалення кредитної політики комерційного банку.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

Кредит є важливою категорією ринкової економіки, що відображає реальні зв'язки і відносини економічного життя суспільства. Кредит завжди був і залишається важливим важелем у стимулюванні розвитку виробництва. За його допомогою прискорюється процес обігу капіталу як на макро-, так і на мікроекономічному рівні.

В економічній літературі є декілька основних підходів до трактування сутності кредиту як економічної категорії – як форми вираження довіри; форми руху позичкового капіталу; форми суспільних відносин, реалізації його функцій, що надає можливість обґрунтувати його визначення із акцентування ролі у забезпеченні неперервності розширеного відтворення.

У теорії та практиці кредитування виокремлюють сім основних стадій реалізації кредитних відносин, управління якими банк повинен ретельно організовувати, зокрема: розгляд заявки позичальника на отримання кредиту, аналіз фінансового стану (кредитоспроможності) клієнта, розробка умов позики; підготовка та укладання кредитного договору, визначення порядку забезпечення кредиту, гарантій повернення позики, процедура надання позики, процедура погашення позики та контроль за кредитною операцією.

РОЗДІЛ 2

ДІЮЧА ПРАКТИКА НАДАННЯ КРЕДИТІВ БАНКІВСЬКИМИ УСТАНОВАМИ УКРАЇНИ

2.1. Принципи і умови банківського кредитування в умовах ринкової економіки

Для ефективної організації кредитних відносин між банками і клієнтами важливе значення має дотримання останніми принципів банківського кредитування. Принципи кредитування становлять головний елемент системи кредитування, оскільки вони відбивають сутність і зміст кредиту та вимоги об'єктивних економічних законів, зокрема, стосовно сфери кредитних відносин.

В економічній літературі виділяють три основні рівні системи принципів банківського кредитування:

- 1) загальноекономічні принципи кредитування (відповідність ринковим відносинам, раціональності і ефективності, комплексності, розвитку);
- 2) особливі принципи кредитування, поза якими кредит втрачає свій специфічний економічний зміст (поверненості, забезпеченості, строковості, платності, цільової спрямованості);
- 3) часткові, одиничні принципи кредитування, або правила кредитування, які випливають з кожного особливого принципу й можуть по різному проявлятися в конкретних кредитних операціях [73, с.5].

Загальноекономічні та особливі принципи кредитування, а також правила кредитування взаємозв'язані, певним чином вони взаємопереходять одне в одне.

У запропонованій вище системі принципів банківського кредитування на першому місці стоїть загальноекономічний принцип відповідності змісту банківського кредиту ринковим відносинам, умовам ринкової економіки. Кредитний механізм має відображати умови конкуренції, суперництва комерційних банків за позичальника, комерціалізації кредитної угоди,

прагнення забезпечити максимально можливу вигоду (прибуток) від позики, самостійність і автономність у прийнятті управлінських рішень тощо.

Принцип раціональності та ефективності банківського кредитування характеризує економічність використання позики як з позицій інтересів банку, так і з позицій позичальників — господарських суб'єктів. Кредитний механізм не може не ґрунтуватися на здоровому практицизмі, спрямованості на збільшення доходів. Принцип раціональності кредитування здійснюється на основі оцінки кредитоспроможності позичальника, що забезпечуватиме впевненість банку у здатності й готовності боржника повернути позичку в обумовлений договором строк [73, с.5].

Принцип комплексності банківського кредитування передбачає побудову кредитного механізму на основі врахування всього комплексу чинників, що впливають на реалізацію кредитної операції.

Принцип розвитку банківського кредитування відображає постійний рух і динаміку кредитного механізму. Зміна економічних відносин призводить і до зміни кредитних відносин, підходів до їх практичної організації. Принцип розвитку вимагає від комерційних банків використовувати гнучкі методи кредитування, оперативно змінювати порядок практичної роботи з позиками, методи контролю за використанням та поверненням кредиту, засоби регулювання заборгованості тощо.

Центральне місце в системі принципів банківського кредитування посідають особливі принципи кредиту. Саме вони відображають економічну сутність банківського кредиту. До таких принципів кредитування відносять: поверненість, терміновість, диференційованість, забезпеченість і платність (рис. 2.1.) [41, с.106].

Поверненість є тією особливістю, котра відрізняє кредит як економічну категорію від інших економічних категорій товарно-грошових відносин. Поверненість є невід'ємною рисою кредиту, його атрибутом, тому що кредит має бути повернений позичальником банкові. Установи банків можуть надавати відстрочку повернення позички, стягуючи за це підвищений

відсоток. Цей принцип вважається вихідним у системі банківського кредитування. Він впливає із суті кредитних відносин, адже якщо позичка не повертається, втрачається економічний зміст кредиту.

Рис. 2.1 Принципи кредитування [41, с.106]

Терміновість кредитування — це необхідна форма досягнення поверненості кредиту. Принцип терміновості означає, що кредит має бути не тільки повернений, а й повернений у суворо визначений термін, тобто в ньому міститься конкретно виражений фактор часу. Термін повернення позички є граничним інтервалом часу, протягом якого кредитні кошти є в розпорядженні позичальника, й служить мірою, за межами котрої кількісні зміни в часі перетворюються в якісні: якщо затягується термін користування позикою, то викривлюється сутність кредиту, що негативно впливає на стан грошового обігу в цілому в Україні [73, с.6].

Принцип цільової спрямованості кредиту передбачає вкладення позичкових коштів на конкретні цілі, обумовлені кредитним договором. Позичальник не може витратити кредит на інші цілі. Цільовий характер кредитування означає спрямованість позички на певний господарський об'єкт. Закономірність переходу до кредитування господарського суб'єкта, про що йшлося вище, не можна абсолютизувати. Банк обов'язково повинен розрізняти об'єкти кредитування, насамперед ті з них, які пов'язані або з капітальними вкладеннями, або з основною виробничою діяльністю.

Принцип платності кредиту означає, що юридична чи фізична особа-позичальник зобов'язана внести до банку певну плату за тимчасово взяті (позичені) у нього для своїх потреб кошти. Реалізація цього принципу на практиці здійснюється за допомогою механізму, яким є банківський відсоток. Ставка банківського відсотка — це своєрідна “ціна” кредиту. Платність (ціна) кредиту безпосередньо впливає на господарський (комерційний) розрахунок підприємців, стимулює їх до збільшення власних коштів і раціонального використання залучених коштів. Щодо банку, то платність кредиту забезпечує покриття його витрат, пов'язаних зі сплатою відсотків за залучені в депозити кошти, і витрат на утримання свого апарату, а також отримання прибутків для збільшення ресурсних фондів кредитування та використання на інші власні потреби [105].

Основними чинниками, котрі сучасні комерційні банки враховують при встановленні плати за кредит, є, зокрема, такі:

- облікова ставка Національного банку України;
- середня відсоткова ставка за міжбанківським кредитом, тобто за коштами, що купуються в інших комерційних банках для здійснення активних операцій даним комерційним банком;
- середня відсоткова ставка, яка сплачується банком за залучені на депозити кошти;

- ступінь ризику, яким обтяжений комерційний банк, залежно від терміну, на який надається кредит, від виду й типу кредиту та від забезпечення;
- структура кредитних ресурсів банку (чим вищою є частка залучених коштів, тим дорожчим має бути кредит);
- попит на кредит (чим менший попит, тим дешевшим буде кредит);
- стабільність грошового обігу в країні (чим вищі темпи інфляції, тим дорожчим буде плата за кредит, тобто у банку зростає ступінь ризику втрати своїх ресурсів через знецінення грошей) [75, с.6].

Принцип забезпеченості кредиту передбачає наявність у позичальників юридично оформлених зобов'язань щодо позик, котрі гарантують своєчасне повернення кредиту: зобов'язання щодо застави; угоди-гарантії; угоди-поруки; угоди зі страхування відповідальності за непогашення кредиту. Наявність зобов'язань за банківськими позиками в одній чи одночасно кількох формах передбачається двома сторонами кредитної угоди в тексті цієї угоди [105].

Принципи банківського кредиту не є раз і назавжди незмінними. Розвиток економіки, зміна характеру економічних відносин спричиняють як появу нових принципів, що відповідають новим умовам, так і зміну сутності традиційних принципів кредитування.

Втім, якщо визначати принципи банківського кредитування в якості основи, фундаменту для побудови грошово-кредитних відносин на мікроекономічному рівні, то даний перелік міг би бути доповнений ще і такими принципами, як диференційований підхід і мінімізація ризику при кредитуванні, актуальність дотримання яких в умовах кризових явищ визначається як нестабільністю економічного розвитку в цілому, так і проблемами діяльності окремих суб'єктів господарювання зокрема. Указані принципи тісно взаємопов'язані між собою й виражають необхідність диференціювання вихідних умов видачі кредитів різним категоріям позичальників залежно від результатів їх господарсько-фінансової діяльності

та перспектив окупності відповідних проектів. Це є важливим засобом зниження рівня кредитного ризику та забезпечення своєчасного і повного повернення наданих кредитів з виплатою належних процентів, а в кінцевому підсумку - і засобом впровадження гнучкої кредитної політики стосовно різних клієнтів відповідно до їхніх потреб і реальних можливостей погасити позику [73, с.7].

Комплексне, системне застосування на практиці всіх принципів банківського кредитування дає можливість враховувати інтереси як обох суб'єктів кредитної угоди (банку й позичальника), так і держави.

Основними ж умовами кредитних відносин є можливість надання позики кредитором і забезпечення її поверненості боржником. Тому налагодження кредитних відносин між банками та потенційними боржниками повинно враховувати реалії їх розвитку в умовах кризи.

Диференційованість кредитування означає, що комерційні банки не повинні формально (однозначно) підходити до проблем надання кредиту своїм клієнтам, які претендують на позику. Кредит доцільно надавати лише тим претендентам, котрі в змозі своєчасно його повернути. Тому диференціація кредитування має здійснюватися на основі показників кредитоспроможності, здатності позичальника заробити кошти для погашення боргу в ході його поточної виробничої, інвестиційної та інших видів діяльності, достатності власного капіталу, які адекватно відбивають спроможність і схильність позичальника до повернення кредиту в обумовлені контрактом (договором) терміни. Ці та інші характеристики потенційних позичальників оцінюють, зокрема, з допомогою аналізу їх балансу та ліквідності, а також забезпеченості власними коштами, рівнем рентабельності відповідних проектів на поточний момент і в перспективі. [75, с. 5-6].

На нашу думку, оцінка кредитоспроможності позичальника, відіграє ключову роль в процесі надання банківських кредитів, оскільки уміння

правильно оцінити сильні і слабкі сторони позичальника дозволить банку зменшити обсяг втрат у майбутньому.

Варто відзначити, що надмірне захоплення прибутковістю та неефективний ризик-менеджмент окремих банків призвели до порушення банками основоположних принципів кредитування, спрямованих як раз на зменшення ризиків.

Враховуючи вітчизняний досвід та рекомендації Національного банку України стосовно аналізу фінансового стану підприємств-позичальників, можна відмітити взаємозв'язок основних принципів кредитування та оцінки кредитоспроможності: для аналітичної оцінки фінансового стану підприємств-позичальників застосовується група показників, на основі яких розраховуються фінансові коефіцієнти, які характеризують кредитоспроможність. Так, обов'язковими для такого аналізу є показники платоспроможності та ліквідності, які забезпечують реалізацію принципів строковості та поверненості кредиту, показники фінансової стійкості, які характеризують доцільність здійснення кредитної угоди та показники прибутковості та ділової активності, які забезпечують реалізацію принципу платності кредиту.

Як показує міжнародний досвід, стрімке зростання обсягів кредитування, особливо при порушенні принципів кредитування, пов'язане з різким підвищенням ризиків банківської діяльності та погіршенням якості активів. Те, що в нашій країні допустимі пропорції кредитування порушені, було, очевидно ще у 2007 році. Так, за методикою МВФ для країн з перехідною економікою існує, так званий, рівноважний показник обсягу банківських кредитів. Він розраховується, виходячи із середнього доходу на душу населення, і на кінець 2007 року для України мав складати 37 % від ВВП. Фактично ж обсяг наданих банками кредитів на той час складав 60,2 % від ВВП.

У цей час основним показником надання позики виступає не кредитоспроможність позичальника, а спроможність кредитного працівника надати позичальникові якомога більше кредитних коштів. Позичальник через

переоцінку своїх майбутніх доходів, приймає на себе значні зобов'язання — бере кредит, не оцінюючи свою реальну кредитоспроможність у майбутньому.

Таким чином, якщо на перших етапах кредитоспроможність позичальників не викликала сумнівів, то вже у 2008 році достатня кредитоспроможність була рідкістю. Банки постійно зменшували вимоги до позичальників, наприклад, для отримання кредиту на купівлю автомобіля у 2008 році достатньо було мати офіційний дохід, який покривав місячний ануїтетний платіж, а іноді взагалі навіть довідка про доходи не вимагалася, коли мова йшла про дешеві автомобілі [23].

Глобальна фінансово-економічна криза розкрила та посилила проблеми українських банків, які вимушені працювати в умовах погіршення стану національної економіки та незначного рівня довіри до себе з боку суспільства. Девальвація національної одиниці, значна кількість банкрутств серед малих і середніх підприємств, згорання обсягів виробництва, зниження загальних доходів населення, зниження вартості всіх активів: від робочої сили до нерухомості призвели до зростання ризику неповернення позик клієнтами банків та прострочення обслуговування боргу як через зменшення можливостей своєчасного розрахунку за позиками в результаті погіршення фінансового стану позичальників, так і через недобросовісність позичальників, які свідомо відмовляються виконувати свої зобов'язання перед банками. Зростання кредитного ризику призвело до послаблення надійності та високої ризикованості кредитних портфелів вітчизняних банків.

Недопущення видачі проблемних кредитів досягається завдяки застосуванню різних методик аналізу кредитоспроможності позичальників, кожній з яких притаманні певні переваги і недоліки. Автори більшості методик фактично зводять аналіз кредитоспроможності позичальника до аналізу його фінансового стану, який ґрунтується на розрахунку різних коефіцієнтів, що характеризують ту або іншу сторону фінансово-господарської діяльності потенційного позичальника в попередньому періоді. Залежно від категорії клієнта — банк, юридична особа, фізична особа — банки використовують різні

підходи для оцінки фінансового стану своїх позичальників. На вибір методики може впливати безліч чинників залежно від особливостей позичальників і від намірів конкретного банку-кредитора.

У вітчизняній банківській практиці для оцінки кредитоспроможності позичальника користуються набором як якісних, так і кількісних показників. Причому кожен окремих банк розробляє власний набір показників, який може бути або об'ємним, або обмеженим, охоплювати річні звітні дати або поквартальні тощо [109, с. 186]. Але можна виділити загальні для більшості банків напрями аналізу показників, які стосуються кредитоспроможності позичальника: оцінка якісних характеристик позичальника; аналіз фінансових показників діяльності позичальника; оцінка характеристик самої позики.

Під час кризи багато позичальників, які мали досить високі рейтинги кредитоспроможності, розраховані за внутрішньобанківськими методиками потрапили в групу ненадійних і проблемних клієнтів. Проведений аналіз внутрішньобанківських методик оцінювання кредитоспроможності корпоративних позичальників, а також позичальників малого й середнього бізнесу у ряді українських комерційних банків показав, що більшість з них використовує старі широковідомі іноземні методики, нехтуючи адаптованими українськими розробками в галузі оцінювання ймовірності дефолту [109, с. 186].

Така ситуація призвела до необхідності більш глибоких підходів до проблеми аналізу банками кредитоспроможності позичальників. Банки вимушені працювати в нових складних умовах і комплексна та компетентна оцінка впливу та реалізації ризиків позичальника надає суттєві переваги банку для захисту своїх інтересів. У зв'язку з цим виникає необхідність більш детального розгляду питань щодо оцінки кредитоспроможності позичальника в умовах тотальної фінансової кризи з урахуванням світового досвіду.

В практичній діяльності вітчизняні банки використовують в основному дві методики оцінювання кредитоспроможності позичальника: коефіцієнтний і рейтинговий. Як і будь-який метод, аналіз кредитоспроможності за

допомогою фінансових коефіцієнтів має низку недоліків. По-перше, не можна обмежуватися чи віддавати перевагу одному з показників, оскільки ці коефіцієнти неповно характеризують кредитоспроможність позичальника. Є ще багато критеріїв, які треба враховувати при аналізі, наприклад, позиція цього підприємства на ринку, його конкуренти, його рівень маркетингу і менеджменту. По-друге, в умовах нестабільної економіки, високих темпів інфляції фактичні показники не можуть бути єдиною базою оцінки здатності позичальника погасити позику в установленій строк. По-третє, відсутня єдина база оптимальних значень фінансових показників. Їх рівень змінюється залежно від стану економіки країни. По-четверте, розраховані коефіцієнти фіксують лише мить економічного часу. Аналіз кредитоспроможності методом коефіцієнтів передбачає розрахунок показників, що характеризують різноманітні аспекти фінансового становища позичальника. Однак на основі такого аналізу зробити однозначний висновок про кредитоспроможність вдається не завжди, оскільки одні показники можуть лежати у критичній зоні, а інші - бути цілком задовільними [55, с.98-99].

Рейтинговий метод оцінювання кредитоспроможності на сьогодні є найпопулярнішим серед банківських установ. Він дозволяє детальніше розглянути діяльність позичальника і з більшою точністю визначити клас його кредитоспроможності. Більша точність цього методу досягається завдяки: а) більш детальному розгляду діяльності позичальника з урахуванням, крім балансових показників його кредитної історії, відносин із партнерами, ділових якостей керівника тощо; б) використанню при розмежуванні позичальників, більшої кількості класів кредитоспроможності; в) урахування зовнішніх джерел інформації [55, с.99].

В умовах фінансової нестабільності одним з актуальних питань розвитку вітчизняного банківського сектору на сьогодні залишається ефективне оцінювання кредитоспроможності позичальника. На жаль, в Україні не всі банківські установи в сучасних умовах використовують зарубіжний досвід кредитного скорингу, який достатньо істотно

відрізняється від вітчизняного і має багато переваг, що дає змогу ефективно управляти кредитним портфелем банку і мінімізувати банківські ризики, у чому підтверджується необхідність упровадження зарубіжних методик оцінювання фінансового стану позичальників у всіх банківських установах.

Розглянемо деякі із зарубіжних методик оцінки кредитоспроможності клієнтів (табл. 2.2).

1. Методика «Dun & Bradstreet». Кредитне дос'є на позичальника, що формує компанія «Dun & Bradstreet» (D&B), складається з таких розділів: Ідентифікація підприємства (Identification). Результат кредитного аналізу (Evaluation), де зазначаються привласнений підприємству кредитний рейтинг, максимальна сума кредиту, яка може бути надана даному позичальникові, середня кількість днів допущеної простроченої заборгованості, кількість балів, привласнена підприємству за спеціальною шкалою D&B; Зовнішня інформація (Public notice information): Банки (Banks), де перелічуються відкриті рахунки підприємства з характеристикою банків, які ведуть його розрахунково-касове обслуговування; Склад директорів (Principals); Фінансова інформація (Financial information); Порівняння фінансових показників (Financial comparison & Key performance ratios), де дається порівняння основних фінансових показників і ключових коефіцієнтів за три роки: власного капіталу, оборотних і необоротних активів, короткострокових пасивів; Структура підприємства (Corporate structure), в якій зазначаються дані про акціонерів підприємства, філії, підрозділів, систем управління [55, с.99].

2. Метод оцінювання кредитоспроможності на основі коефіцієнта Z набув поширення у США і Великобританії. Мета цієї моделі - упровадження простого, оперативного і точного методу завчасного виділення компаній, що мають низький рівень конкурентоспроможності і близьких до банкрутства. В основі методики - лінійний зв'язок між фінансовими показниками і фактом банкрутства. Основне ж завдання полягає у знаходженні формули зв'язку між показниками, яка здатна найбільш повно відобразити (передбачити)

банкрутство.

3.Методика кредитного скорингу австрійського банку «Кредитан-штальт». Під час оцінювання кредитоспроможності позичальника банк використовує три балансові показники - ефективність капіталу, рівень ліквідності та акціонерний капітал, розрахованих на основі бухгалтерської звітності, на основі чого потім визначається клас клієнта. Показники зважуються за ступенем значущості, і, залежно від набраних балів, підприємство потрапляє в одну з чотирьох груп ризику. Також аналізуються якісні чинники: аналіз і прогноз розвитку галузі; технологічні нововведення в галузі; положення підприємства на ринку галузі; оцінка рівня менеджменту; асортимент продукції, що випускається; конкуренція; бар'єри щодо вступу до галузі; адміністративне регулювання; диверсифікація діяльності; структура власності, ступінь залежності від власників; структура витрат. Крім того, ураховуються кількісні чинники: показники грошового потоку і ліквідності; структура капіталу підприємства (показники левериджу, довгострокові джерела фінансування, показники прибутковості; фінансова незалежність).

4.Методика, використовувана деякими австралійськими банками, характеризується використанням інформації внутрішніх і зовнішніх джерел. Існують чотири основні групи чинників, що беруть участь у розрахунку рейтингу: 1) фінансові коефіцієнти, розраховані на основі бухгалтерської звітності позичальника; 2) показники грошового потоку; 3) оцінка менеджменту позичальника; 4) галузеві особливості діяльності позичальника. Визначення рейтингу, як правило, передбачає використання 2-3 показників із кожної групи. Внутрішні рейтингові шкали багатьох банків приведені у відповідність із шкалами рейтингових агентств «Moody's» і «Standard & Poor's», що дозволяє зрівнювати рейтинги різних позичальників. Кожному значенню рейтингу відповідає вірогідність дефолту позичальника даного класу. Аналіз такої вірогідності і рівня можливого збитку щодо окремих активних операцій дозволяє з ефективністю управляти кредитним ризиком.

5. Більшість банків США враховують такі чинники при оцінюванні кредитоспроможності позичальника: аналіз фінансової звітності позичальника; грошовий потік позичальника; аналіз галузі діяльності позичальника; поточний стан галузі і прогноз її розвитку протягом періоду кредитування; якість фінансової звітності позичальника. До сучасного моменту основною ознакою достовірності і надійності звітності підприємства був аудиторський висновок. Проте корпоративні скандали в США і Європі у 2000 - 2002 рр., пов'язані з недостовірною бухгалтерською інформацією, серйозно підірвали довіру до інституту аудиту. На сучасному етапі світова банківська і економічна спільнота шукають нові інструменти доказів і підтвердження достовірності звітності. Одним із таких інструментів може стати наявність у позичальника кредитного рейтингу [55, с.99-100].

Таблиця 2.1

**Порівняльна характеристика методик оцінювання
кредитоспроможності позичальників [55, с.100]**

Критерій	D&B	Z- рахунок	Банки Украї ни	«Креди тан штальт»	«Standar d & Roogs»	Австралій ські банки	Американ ські банки
Використання кредитного рейтингу	+	+	-	+	+	+	+
Експертна оцінка	+	-	-	-	+	+	+
Статистична модель	-	+	-	+	-	-	-
Розрахунок грошових потоків	-	-	+	-	+	+	+
Зовнішні джерела інформації	-	-	-	-	-	+	+
Фінансова звітність	+	+	+	+	+	+	+
Розрахунок динаміки фін. показників	+	-	+	+	+	+/-	-
Урахування кількісних показників	+	-	+/-	-	+	+	+
Вплив кредитної історії	+	-	+/-	+	+	+	+

В дослідженнях сучасних методик оцінювання кредитоспроможності позичальника були виявлені найчастіші недоліки сучасних систем оцінки кредитоспроможності: ігнорування галузевих особливостей об'єкта аналізу; довільність фіксування нормативних значень окремих показників;

неврахування явища мультиколінеарності; ігнорування чинника різної вагомості впливу окремих показників на загальні результати аналізу; окремі параметри фінансового стану характеризуються різною кількістю показників, що викривляє результати аналізу; недостатній рівень об'єктивності показників звітності (проблема маніпулювання показниками окремими рівнями менеджменту); нехтування фактором вартості капіталу та затратами на його залучення; неврахування показника грошових потоків.

Отже, традиційні системи оцінювання кредитоспроможності, які існують сьогодні в банківських установах, на жаль, подають здебільшого викривлену інформацію щодо діяльності та фінансового стану підприємства, отже, результати аналізу не дають об'єктивної інформації для прийняття важливих фінансових рішень.

Слід підкреслити, що реально оцінити діяльність потенційного позичальника дуже складно. Для проведення ґрунтовного аналізу кредитоспроможності позичальника кредитний працівник повинен бути достатньо кваліфікованим і мати технічні можливості для правильної інтерпретації наявної інформації. Виїзд кредитного працівника на місце безпосередньої діяльності позичальника і огляд матеріальних активів мають бути обов'язковими. Окрім фінансових даних кредитному працівнику потрібно проаналізувати поточну ситуацію у бізнесі позичальника, побачити і зрозуміти стан матеріальної бази, умови праці, асортимент продукції, структуру складських запасів і відвідуваність точок продаж і т.д. Кредитний працівник повинен розуміти не тільки як функціонує бізнес позичальника, але й як відобразиться на діяльності позичальника зміна ситуації на ринку. Відсутність аналізу сценаріїв розвитку подій у бізнесі клієнта, різноманітних моделей поведінки банку при виникненні несприятливих подій не дає змоги правильно розрахувати наслідки кредитування, знижує його ефективність [85, с. 226].

Проте, фінансовий стан підприємства — це тільки один з багатьох чинників кредитоспроможності. Навіть якщо підприємство не має проблем з

фінансовим станом, на нього можуть негативно вплинути як зовнішні чинники (політичні і економічні), так і внутрішні нефінансові. І якщо раніше банки могли обмежитися аналізом фінансових документів підприємства чи компанії, що кредитується, то тепер розглядається і проводиться оцінка життєздатності позичальників на основі комплексного аналізу положення підприємства на ринку, розглядається перспективність бізнесу потенційного позичальника, зважаючи на розвиток не окремої компанії, а галузі в цілому або навіть кількох суміжних галузей.

Галузева приналежність позичальника характеризується специфічними особливостями, які кредитний працівник повинен брати до уваги при аналізі кредитоспроможності позичальника. Галузева приналежність позичальника відображає зміну рентабельності діяльності і обсягів продажів під впливом негативних змін макроекономічних чинників, хоч і не визначається цілком галуззю, але дуже залежить від приналежності до певної галузі [85, с. 227]. Ключові чинники ризику пов'язані з динамікою попиту на продукцію галузі — якщо очікується спад, то падіння кредитоспроможності позичальників неминуче. Найпростіше отримати кредит позичальникам, що працюють у галузях, яких криза торкнулася в меншій мірі.

Фахівці відзначають, що до найбільш ризикових відносять представників галузей, які значно постраждали від кризи, — будівельну, страхову, металургійну. При цьому приділяється особлива увага співпраці з державними корпораціями, а також з підприємствами пріоритетних галузей економіки, таких як сільське господарство, енергетика, військово-промисловий комплекс, авіабудування та ін. Подібні клієнти мають стабільніші джерела фінансування. У числі тих, що зберегли надійність, також були виділені харчова промисловість, транспорт, зв'язок, телекомунікації, хімічна промисловість, торгівля продуктами, ліками і товарами народного споживання [109, с.188].

На те, яким галузям сьогодні банки готові надати ресурси, а яким — ні, робить вплив багато факторів: рівень девальвації, орієнтація підприємства на

імпорт або на внутрішнє споживання, існування попиту на зовнішньому і внутрішньому ринках, наявність державних програм, циклічність виробництва та ін.

Відзначимо, що банки стали ретельнішими при аналізі бізнес-процесів і стандартів кожного з позичальників, що претендують на кредитування. Серед вимог, що в даний час пред'являються банками до клієнтів, — досвід роботи підприємства, форма власності, вид діяльності, середньомісячний оборот, наявність розрахункового рахунку у банку на момент подачі заявки, обсяг виторгу. Банки аналізують розмір прибутку, що йде на підтримання або розширення діяльності позичальника, уміння управляти продажем і прибутковістю в ринкових умовах, що змінилися, наскільки гнучкий менеджмент у підходах до поточного планування, а також наявність застави (нерухомість, автотранспорт, ліквідне устаткування) [109, с.189].

Від галузі залежать види застав і їх ліквідність. У період кризи реалістична оцінка і прогнозування цін активів, об'єктів застави, багато видів яких втратили ліквідність або продаються вимушено, викликає труднощі. Концентрація зв'язаних застав може породити великі проблеми для банку. Побоюючись знецінення застав, банки посилюють вимоги до забезпечення кредитів. У даний час кредити видаються лише під тверду заставу — нерухомість або майнові права на депозит. До того ж практично у всіх випадках вимагається, щоб застава була як мінімум у 1,5 разу дорожче, ніж сума кредиту. При цьому стратегічна важливість об'єктів застави для корпоративного позичальника виступає для банку певною гарантією. Однак, кредитуючи клієнта, банки глибше аналізують джерела погашення кредиту, а не базують своє рішення винятково на заставі, яка є важливим додатковим чинником, проте не врятує від виникнення простроченої заборгованості [109, с.189].

Регіональна приналежність позичальників також істотна. Якщо підприємства (компанії) працюють у регіоні, що через своє географічне місце розташування піддається екстремальним погодним умовам, кредитування таких підприємств пов'язане з підвищеним ризиком.

Макроекономічні чинники визначають зростання проблемних боргів, що найбільшою мірою спостерігається. Зміни цін на нерухомість і оренду, волатильність валютного курсу, цін на метали, нафту і на інші активи приводять до необхідності переглядати параметри банківських ризиків, у тому числі кредитного.

Таким чином, для визначення фактичного потенціалу позичальника-юридичної особи аналіз його кредитоспроможності повинен включати в себе не тільки оцінку даних позичальника, а й зовнішнього середовища, в якому він працює. За допомогою методики аналізу кредитоспроможності кредитний працівник повинен мати можливість спрогнозувати як фінансове становище позичальника, так і загальноекономічну ситуацію у країні, та які перспективи співпраці банку і клієнта можливі при ухваленні позитивного рішення про кредитування.

За інформацією компанії Credit Collection Group (CCG) питома вага неповернень по позиках у загальному портфелі банківського споживчого кредитування з докризових часів зросла більш ніж у два рази. Якщо в 2008 році проблемні позики склали 15 % загального портфеля, то в 2009 — вже 28 %, а в середині 2010 — усі 35 %. Фахівці сплеск проблемних позик пов'язують не тільки з економічною кризою. Однією з основних причин називають низьку якість оцінки кредитоспроможності позичальника [109, с. 190].

За даними колекторських компаній 30 % проблемних позичальників складають громадяни, які недооцінили свої фінансові можливості, коли брали позичку в банку.

Сьогодні банки почали більш ретельно вивчати кредитні історії потенційних позичальників. Бездоганна кредитна історія збільшує шанси на позитивне рішення, тоді як виявлені проблеми із погашенням заборгованості в минулих періодах можуть стати вагомим аргументом проти клієнта. А кредит, що діє, за яким своєчасно надходять платежі, навпаки, не буде непереборною перешкодою для винесення позитивного рішення щодо видачі нової позики.

Вітчизняними банками зараз пропонуються умови кредитування, при яких клієнт зможе обслуговувати борг навіть у разі погіршення свого фінансового положення і економічної ситуації в країні. Втім, економічна криза не лише викликала зміни в кредитній політиці банків, але й потенційні позичальники стали відповідальнішими приймаючи рішення щодо кредитування, адекватніше оцінюючи свої реальні фінансові можливості і можливості отримання доходів у майбутньому.

Отже, проаналізувавши різні методики оцінювання фінансового стану клієнтів пропонуються такі шляхи оптимізації цього аспекту: удосконалення законодавчої бази; здійснення аналізу фінансового стану підприємства, аналізуючи дані за три попередні роки, їх динаміку і зміни; урахування кількісних чинників (показники грошового потоку і ліквідності; структура капіталу підприємства; показники прибутковості; фінансова незалежність) та якісних чинників фінансового стану (аналіз і прогноз розвитку галузі; технологічні нововведення в галузі; становище підприємства на ринку галузі; оцінка рівня менеджменту; асортимент продукції, що випускається; конкуренція; бар'єри вступу до галузі; адміністративне регулювання; диверсифікація діяльності); застосування аналізу грошових потоків позичальника і врахування додаткових відомостей незалежних джерел; упровадження групового кредитування підприємств; розвиток кредитного скорингу на основі дискримінантних моделей оцінювання фінансового стану.

2.2. Аналіз сучасного стану надання кредитів суб'єктам господарювання

В умовах фінансово-економічної кризи зростає значення фінансової стійкості підприємств як матеріальної так і нематеріальної сфери виробництва. Обумовлено це, з одного боку, необхідністю фінансового забезпечення їх розширеного відтворення і підвищення ефективності функціонування, а з іншого – створенням умов для безперервності фінансових потоків і забезпеченням фінансовими ресурсами

макроекономічного рівня. Отримавши свободу в питаннях формування та управління фінансовими ресурсами, підприємства виступають на фінансовому ринку одним із головних його учасників-суб'єктів як кредиторів, так і боржників грошових ресурсів.

Однак, нарощування сукупного кредитного портфеля вітчизняних банків стримується рівнем ризику, що склався в українській економіці після кризових подій 2008–2009 років, та постійним дефіцитом стійких пасивів. Зокрема, 2009 рік характеризувався початком глобальних трансформацій на фінансовому ринку України. Показовим було друге півріччя 2010-го, коли можна було спостерігати послаблення нормативного регулювання, а також пруденційного контролю з боку Національного банку України, вочевидь, під тиском міжнародних фінансових організацій.

Загалом упродовж 2010-2012рр. кредитна активність вітчизняних банків була слабкою. Основні зусилля суб'єктів банківської системи були сконцентровані на роботі з проблемною заборгованістю, включаючи її продаж та реструктуризацію. Але проведені заходи суттєво не поліпшили якість активів, значна частина банків мала проблеми з ліквідністю через низьку якість здійснених вкладень.

Не зважаючи на заходи грошово-кредитної політики НБУ, що були проведені у 2009–2010 роках для стабілізації фінансового стану банків, ключові ризики для банківської системи країни (втрата активів та зниження їх ліквідності) зберігаються на високому рівні. Основними чинниками, що зумовлюють значний ступінь схильності до ризиків банків, які працюють на вітчизняному фінансовому ринку, можна назвати такі:

- невисока якість робочих активів, включаючи значний обсяг і питому вагу простроченої заборгованості, а також загальне зниження ліквідності банківських активів (включаючи кредити, основні фонди банків і заставне майно), зважаючи на низький платоспроможний попит. Збереження поточного стану є наслідком низької економічної активності та зумовлює схильність банківської системи до кредитного ризику;

- низька довіра, нестабільна пасивна база є визначальними чинниками, що характеризують схильність банківської системи до ризику ліквідності. При цьому дії НБУ (як фінансова, так і нормативна підтримка) дозволили підтримати платоспроможність низки банківських установ на мінімально необхідному рівні;

- уразливість банківської системи до валютно-курсової політики в країні, оскільки за останні кілька років банки надали значний обсяг кредитів в іноземній валюті, у тому числі позичальникам, у яких відсутні валютні надходження. Дії НБУ щодо стабілізації ситуації на валютному ринку країни (у тому числі за рахунок посилення контролю за валютними позиціями банків) мали короткостроковий ефект, у той же час схильність банків до валютного і кредитного ризиків залишається значною, зважаючи на поточну валютну структуру активів банківської системи;

- схильність банківської системи України до операційного і регуляторного ризиків унаслідок недосконалого нормативно-правового поля, яке постійно змінюється [61, с.201-202].

На початку 2009-2011рр. спостерігалось істотне погіршення платоспроможності значної кількості банків, що було спровоковане, перш за все, впливом депозитів і зниженням ліквідності робочих активів (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Основні показники діяльності банків України [81]

Показники	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Кількість банків за реєстром			198	198	197	194	198	176
Кількість банків, що мають ліцензію НБУ	165	170	175	184	182	176	176	176
Кількість банків, що перебувають у стадії ліквідації	20	19	19	13	14	18	21	22
Регулятивний капітал, млн. грн	26373	41148	72265	123066	135802	160897	178454	178909

Продовження табл. 2.2

Рівень простроченої заборгованості за кредитами, %	2,16	1,66	1,31	2,27	9,36	11,24	9,61	8,9
Чисті активи, млн грн	213878	340179	599396	926086	880302	942088	1054280	1127192
Фінансовий результат діяльності, млн грн	2 170	4 144	6 620	7 304	-38450	-13027	-7708	4899

Банківським установам була надана значна фінансова (у формі кредитів рефінансування НБУ) і регуляторна (низка постанов НБУ, спрямованих на утримання ресурсної бази) підтримка НБУ.

На сучасному етапі розвитку банківської системи України кредитна та депозитна діяльність усе ж домінують у вітчизняних банках, незважаючи на появу порівняно нових нетрадиційних банківських операцій, а кредитування економіки залишається однією з найважливіших функцій банків. Зазначимо, що в активах вітчизняних банків частка кредитного портфеля упродовж останніх років становила майже 80 % (рис. 2.2).

Рис. 2.2. Частка кредитного портфеля в активах банків України [81]

Проведений аналіз обсягів кредитного портфеля банків України за 2004-2012 рр. доводить, що обсяг наданих кредитів станом на 01.01.2013 р.

становив 815327 млн. грн., що більше ніж у 8 разів перевищує обсяг вимог за кредитами на початку 2005 р. (96945 млн. грн.). Якщо ж проаналізувати структуру наданих кредитів, то найбільшу частку займали кредити суб'єктам господарювання (від 56,9 % до 74,7 %) (табл.).

Таблиця 2.3

Динаміка обсягів кредитних вкладень українських банків [81]

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
ВВП, млн. грн.	544153	712945	949864	913345	1082569	1302079	408889
Усього наданих кредитів	268294	485368	792244	747348	755030	825320	815327
Кредити надані суб'єктам господарювання	167661	276184	472584	474991	508288	580907	609202
Частка кредитних вкладень, наданих суб'єктам господарювання у ВВП, %	30,8	38,7	49,8	52,0	46,9	44,6	43,2
Частка кредитних вкладень, наданих суб'єктам господарювання у наданих кредитах	62,5	56,9	59,7	63,6	67,3	70,4	74,7

Варто зауважити, що на сучасному етапі найважливішим чинником розвитку економіки і суспільства в цілому є інвестиції. Тому акумулювання необхідних вкладень для стабілізації і забезпечення стійкого зростання економіки неможливе без активізації кредитної діяльності. Як видно з даної таблиці, кредитні вкладення в економіку до 2009 року зростали. Зв'язки реального сектору економіки і банків відзначалися позитивною динамікою. Так, кредитні вкладення збільшилися у 2008 році на 307,2 млрд. грн.. (77,1%) – до 734 млрд. грн.. (у 2007р. – на 59,9 %) [13, с.145].

Співвідношення скупного обсягу банківських кредитів до ВВП у 2008 р. – 77,2%, а у 2009-2010 рр. – відповідно 79,2% і 66,9%. Потрібно зазначити, що на показник приросту кредитних вкладень на кінець листопада 2008 року вплинула курсова переоцінка раніше наданих кредитів у валюті [13, с.145].

Частка кредитів у ВВП зросла за 5 років (2005-2009рр.) на 24,8%, тобто з 32,5 до 79,2%, однак, показник 2009 року пов'язаний не з збільшенням частки кредитів, а суттєвим зменшенням ВВП. Величину 77,2 % треба вважати для нашої економіки позитивною, але орієнтиром є рівень кредитів у ВВП в зарубіжних країнах. Для порівняння цей показник у таких розвинених країнах як США – близько 100 %, в Японії, Сінгапурі, Німеччині – до 150% [13, с.145]. Темпи приросту кредитних вкладень за 2005-2008 рр. найбільшим був у 2007 р. і становив 74%. Банківська система демонструвала достатньо високі темпи кредитування як юридичних осіб (зростання на 63%), так і населення (98 %) (рис. 2.3). Однак, частка кредитів у ВВП, наданих суб'єктам господарської діяльності, збільшилася за 4 роки лише на 21,8%. У 2009-2010 рр. через обмежені можливості комерційних банків, пов'язані з рядом макро- і мікроекономічних факторів, кредитування економіки в основному було припинено [13, с.145]. Протягом же 2011-2012 рр. частка кредитів у ВВП, наданих суб'єктам господарської діяльності, становила 44,6 % та 43,2% відповідно, зменшившись порівняно з 2009 р. майже на 9 % (52,0 %).

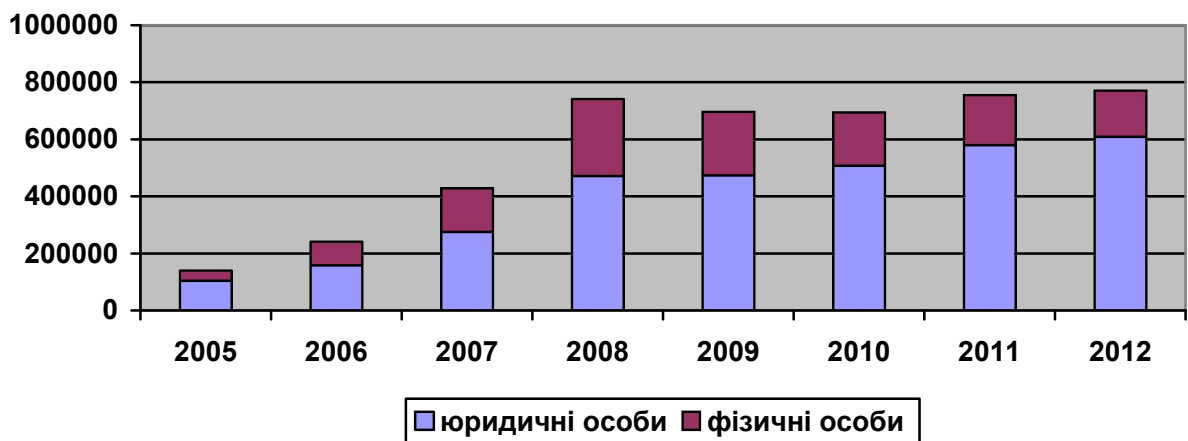

Рис. 2.3. Зміна структури кредитних вкладень комерційних банків [81]

У строковому розрізі позитивним фактором було збільшення довгострокових кредитів, проте таке зростання мало не інвестиційну, а споживчу спрямованість. Свідченням цього є те, що довгострокові кредити надані фізичним особам, збільшувалися швидше (103%), ніж аналогічні за терміном кредити, надані юридичним особам (на 73 %).

Споживча спрямованість кредитних вкладень не сприяла економічному зростанню, оскільки значну частину отриманих коштів населення використовувало для придбання товарів закордонних виробників, що сприяло виведенню грошей з національної економіки та суттєво поглибило спад виробництва. Підтвердженням цього є збільшення частки збитків підприємств при зростанні обсягів кредитування у 2007 – 2010 рр. [13, с.146]. (рис. 2.4).

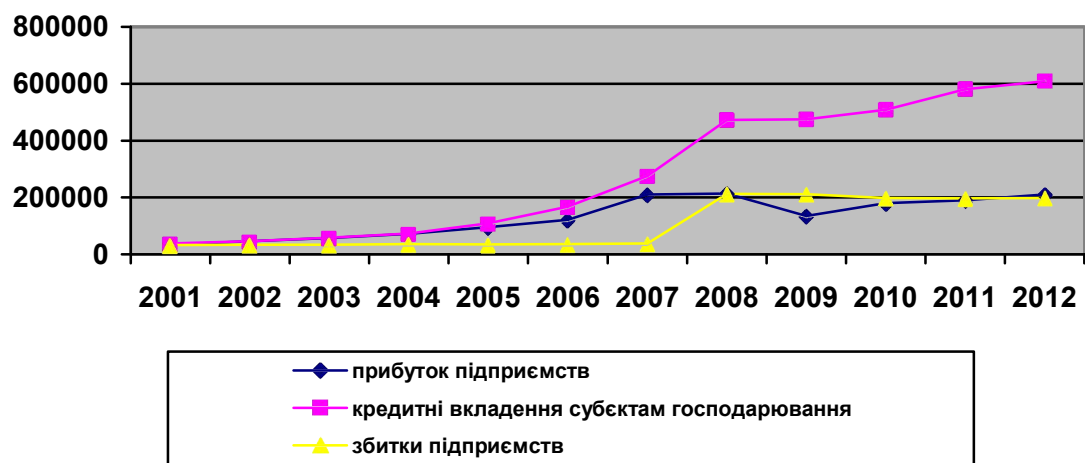

Рис. 2.4. Динаміка кредитних вкладень та фінансових результатів підприємств в Україні [13, с.146]

Отже, підвищення ефективності банківського сектору країни - одна з актуальних, гострих і складних проблем, яка існує на сьогоднішній день, адже банківські установи дещо скоротили свою діяльність на ринку кредитування. Як наслідок, на кінець 2011 р. лише 10-15 % всіх банків України (із діючих 182 банків) інтенсивно кредитували реальний сектор економіки, серед яких – ПриватБанк, Укресімбанк, ВТБ Банк, Укрсоцбанк, Ощадбанк. Отже, можна зробити висновок, що навіть четверта частина всіх вітчизняних банків не здійснювала основну діяльність в повному обсязі (табл. 2.4) [37, с. 121].

Аналіз даної таблиці дає змогу побачити, що протягом 2006-2008 рр. динаміка кредитного портфелю восьми провідних банків була позитивною, а у 2009-2011рр. у зв'язку із світовою фінансовою кризою, більшість

українських банків зменшили обсяги кредитування (крім ПриватБанку, Укрексімбанку, ВТБ, Фінанси і кредит).

Таблиця 2.4

Динаміка кредитного портфелю провідних банків України [37, с.121]

Банк	Кредитний портфель, млрд. грн.						Питома вага банків в кредитно-інвестиційному портфелі, %
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	
ПриватБан	2753	4601	7165	6743	9319	10098	16,71
	3	7	4	2	0	7	
Ощадбанк	7504	1378	5117	5100	4923	63211	10,46
		8	6	6	5		
Укрексімбан к	1455	6751	4002	4602	5338	55644	9,21
	2		7	9	2		
ВТБ	2057	9601	1866	2299	2677	28552	4,73
			6	0	5		
ОТР Банк	9681	1561	2994	2518	2109	19517	3,23
		0	1	3	3		
Альфа-банк	5422	1404	2884	2146	1857	19596	3,24
		1	9	3	6		
Фінанси та кредит	6469	1325	1646	1489	1715	16781	2,78
		2	0	7	9		
ПУМБ	4829	1199	1725	1256	1267	23409	3,88
		8	9	5	2		
Інші банки							45,76

Найбільшу частку в кредитно-інвестиційному портфелі банків України станом на 01.01.2012р. складає ПриватБанк (16,71%). Питома вага перших восьми українських банків у структурі кредитно-інвестиційного портфелю

банківської системи України складає 54,24%, інших банків – 45,76%. Якщо ж прослідкувати динаміку виданих кредитів суб'єктам господарювання, то даний аналіз дає змогу дійти висновку, що обсяги кредитів протягом 2010-2011рр. збільшилися. Найактивнішими учасниками серед послуг кредитування є ПАО «Приватбанк», який збільшив обсяги кредитування у 2011 році на 138,36 % порівняно з 2010 роком, та ПАО «Актив-Банк», який збільшив обсяги кредитування на 154,70 %. Ця позитивна тенденція свідчить про стабілізацію банківської системи України (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Обсяги кредитування юридичних осіб банками України [37, с.122]

Назва банку	Обсяги кредитів юридичним особам, млн.грн.		Зміна обсягів кредитування, %
	2010	2011	
Приватбанк	40741,85	97115,12	138,36
Укрексімбанк	41028,41	50643,22	23,43
ВТБ Банк	19286,08	28227,82	46,36
Альфа-Банк	13659,78	17225,55	26,10
ПУМБ	6755,22	13100,80	93,94
Фінанси та кредит	9361,24	14169,82	51,37
Піреус Банк	1425,77	1993,28	39,90
Актив-Банк	778,64	1983,23	154,70

Серед видів кредитів, наданих банками суб'єктам господарювання за цільовим спрямуванням найбільшу частку займають кредити в поточну діяльність (табл. 2.6). Банки, через свої обмежені можливості, особливо в період кризи, неохоче йдуть на інвестиційне фінансування реального сектору економіки. В основному комерційним банкам вигідно кредитувати оборотні фонди підприємств. Як видно з даної таблиці кредити в поточну діяльність були значно вищими ніж кредити в інвестиційну діяльність, відповідно 85,3% і 13,5 % станом на 01.01.2013р. це вказує на те, що в основному

кредити видають під проекти, які швидко окупляться, або для торгово-посередницької діяльності. Зростання питомої ваги банківських кредитів для інвестиційної діяльності позичальників упродовж 2007-2008 рр. відбулося в основному за рахунок задоволення попиту фізичних осіб на іпотечні кредити: станом на кінець червня 2008р. у загальній структурі банківських інвестиційних кредитів 49% припадало на суб'єктів господарювання і 51% - на фізичних осіб, у структурі іпотечних кредитів, відповідно 20,32% та 79,68%, тобто фізичні особи отримали іпотечних кредитів у 3,9 рази більше порівняно із суб'єктами господарювання.. На початок 2013 року іпотечні кредити із загальної суми виданих кредитів суб'єктам господарювання становили 18,5%, а фізичним особам – 33,7%. Звідси можна зробити висновок, що серед інвестиційних кредитів основну частку становлять кредити фізичним особам, а суб'єкти господарювання свої інвестиційні потреби покривають із власних джерел [51, с. 53].

Таблиця 2.6

**Кредити, надані комерційними банками суб'єктам господарювання
цільовим спрямуванням**

Період	Усього	Кредити в поточну діяльність	На придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості	Інші кредити в інвестиційну діяльність	Із загальної суми іпотечні кредити
2006	160503	137516	6405	16582	10507
2007	260476	217271	10618	32587	49095
2008	443665	359140	18262	66263	79193
2009	462215	373759	17670	70787	75648
2010	500961	415706	13612	71643	74508
2011	575545	484243	10318	80985	74390
2012	605425	516320	7467	81638	112061

Такий розподіл кредитних коштів є свідченням неефективного використання банками кредитних важелів стимулювання виробництва. Через намагання отримати більші прибутки у короткі терміни, а також ряд інших причин, банки майже не кредитують реальний сектор, що не сприяє зростанню обсягів виробництва і, в свою чергу, матиме вплив на прибутковість банків в майбутньому, оскільки вона тісно пов'язана з розвитком реального сектору. Тому вихід з економічної кризи полягає у перегляді банками напрямів застосування своїх кредитних важелів.

Підтвердженням вищевикладеного є існуючі деформації у структурі джерел фінансування інвестицій, коли майже 60% сукупного обсягу інвестицій в основний капітал фінансується за рахунок власних коштів суб'єктів господарювання, а питома вага кредитів банків як джерела інвестицій в основний капітал підприємств є низькою і становила у 2009 і 2010 роках відповідно 14,2% і 13,7% від загального обсягу інвестицій у основний капітал [51, с. 54].

Тенденція переважання власних коштів в інвестиційній стратегії суб'єктів господарювання є доволі стійкою і останніми і роками майже не змінюється. Так на думку, О.В. Дзюблюка та Г.М. Забчук, високу частку власних коштів у структурі джерел фінансування інвестицій не можна розглядати як позитивний факт. Це є свідченням швидше слабкості, ніж сили суб'єктів господарювання, оскільки суттєво обмежує можливості процесу інвестування, знижує їхню активність. Орієнтація лише на власні ресурси жорстко обмежує обсяги інвестування, можливості акумулювати кошти для інвестицій. Оскільки процес акумуляції коштів потребує тривалого часу, то інвестиційні процеси в цілому сповільнюються. Що стосується інвестицій в нові підприємства, то виникає ситуація, коли реалізація навіть досить ефективних проектів, що потребують, як правило, значних інвестиційних вкладень, стає просто неможливою [51, с.55].

Якщо ж розглянути динаміку надання кредитів по видах економічної діяльності, то як і у попередні роки найбільший їх обсяг спрямовувався у

сферу торгівлі, ремонт автомобілів, побутових приладів і предметів особистого споживання (близько 36 %), переробну промисловість (понад 21%), для операцій з нерухомим майном, оренду, інжиніринг і надання послуг підприємцям (до 17 %), найменша кількість кредитів надана освіті (0,02 %), рибальству (0,06 %), для охорони здоров'я і надання соціальної допомоги (0,24 %) (табл. 2.7). Висока частка цих галузей у загальній сумі кредитів, виданих юридичним особам, стало характерним явищем.

Таблиця 2.7

Кредити, надані банками сектору не фінансових корпорацій по видах економічної діяльності

Види економічної діяльності	2010		2011		2012	
	усього	%	усього	%	усього	%
Освіта	158	0,03	101	0,02	153	0,02
Рибальство	307	0,06	379	0,07	-	-
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	1457	0,29	1592	0,28	1486	0,24
Діяльність готелів та ресторанів	4901	0,98	4863	0,84	4254	0,69
Надання комунальних та індивідуальних послуг	4437	0,89	6096	1,06	6670	1,09
Виробництво та розподілення електроенергії газу та води	12702	2,54	18977	3,30	20834	3,40
Добувна промисловість	12883	2,57	11483	2,00	14118	2,30
Діяльність транспорту та зв'язку	20944	4,18	28766	5,00	26744	4,37
Сільське господарство, мисливство та лісове господарство	26545	5,30	34143	5,93	35031	5,72
Будівництво	43158	8,62	44215	7,68	46913	7,66
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	77490	15,47	91572	15,91	105366	17,20
Переробна промисловість	121526	24,26	124314	21,60	130548	21,31
Торгівля, ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого споживання	174453	34,82	209044	36,32	220524	36,0
Всього	500961	100	575545	100	612641	100

Що стосується надання кредитів промисловим підприємствам, то у 2010 – 2011 рр. найбільша сума кредитів була виділена підприємствам переробної промисловості, а саме підприємствам, зайнятим у виробництві харчових продуктів і напоїв (20 – 22%), металургійному виробництві (11 – 14%). Менше кредитів було надано підприємствам для виробництва і розподілення електроенергії, газу і води (7 – 8, 6%) і добувної промисловості (6 – 9%). Ця тенденція збереглася й у 2012 р. [111, с.76].

За останні роки відбувся неістотний перерозподіл кредитів між підприємствами промисловості: знизилася кількість кредитів, що видаються підприємствам, зайнятим у виробництві машин, іншої неметалевої мінеральної продукції; в той же час більшу кількість кредитів отримала добувна промисловість і виробництво автомобілів, причепів і напівпричепів, електричних машин.

Однак, питома вага кредитних вкладень банків у торгівлю сягає до 36% (станом на кінець 2012 р.). Іншими словами, вона поглинає майже весь арсенал кредитів, що йдуть у галузі матеріального виробництва і негативно відображається на зростанні обсягів ВВП. При цьому необхідно зазначити, що проблема кредитування галузей матеріального виробництва для продовження виробничого зростання в даний час значно актуалізується і стає пріоритетною. Темпи приросту кредитів, наданих суб'єктам господарювання терміном понад рік у 2008 р. зменшилися, порівняно з 2007 р. і становили відповідно 66 % і 73 %, у 2006 р. - 49,7%, тоді як короткострокові кредити зросли у 2008 р. порівняно з 2006 р. на 23,3% і становили у 2008 р. 76,3%, 2007 р. - 49,7%, а у 2006 р. 53,0%. (рис. 2.5). Темпи приросту кредитів за всіма строками погашення у подальші 2009-2012 роки знизилися. Це пов'язано з обмеженими можливостями банків залучати кредитні ресурси для кредитування [51, с.55].

Сума і частка довгострокових кредитів порівняно з 2008 р. зменшились, так у 2009 р. частка довгострокових позик, виданих суб'єктам господарювання, складала 58%, у 2010 р. - 58,4%, у 2011 р. – 50%, а у 2012 р.

- вона становила 45,1 %. У 2010 - 2012 році спостерігалось зростання частки кредитів терміном від 1 до 5 років. Однак це зростання відбулось за рахунок пролонгації раніше наданих короткострокових кредитів.

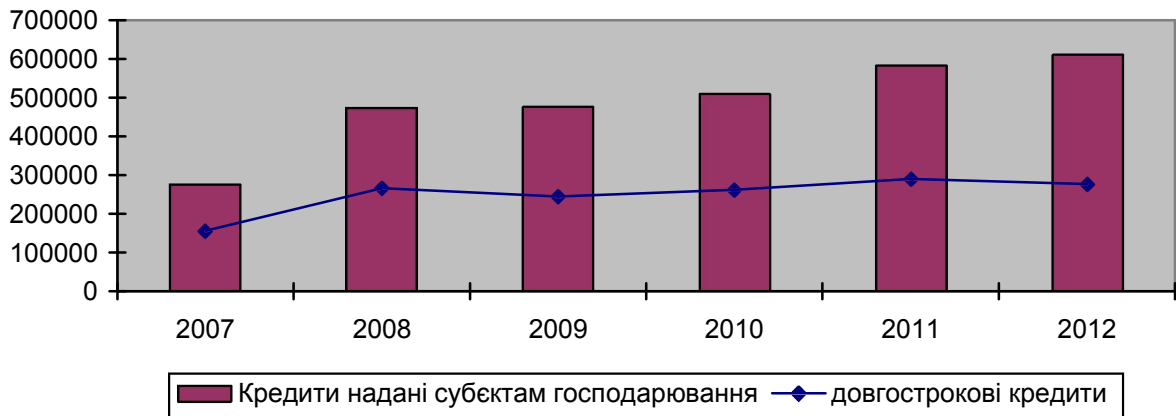

Рис. 2.5. Обсяг наданих кредитів суб'єктам господарювання за строками [25, с. 135]

Слід зазначити, що при зростанні обсягів довгострокових кредитів впродовж останніх років темпи приросту ВВП залишаються на рівні 2000 р. (у 2000 р. - 130,4%, а у 2007 р. - 131%, у 2010 р. - 119,8%), що черговий раз доводить неефективне використання кредитних ресурсів, оскільки більша їх частка направлялася на кредитування споживчих потреб населення, в основному, на купівлю імпортованих товарів [51, с.56].

Суб'єкти господарювання не зацікавлені в отриманні довгострокових кредитів через високі процентні ставки, тому в інвестиційних проектах підприємств переважають власні кошти, а тимчасові фінансові труднощі вирішуються за рахунок короткотермінових кредитів. Як зазначалося вище, джерела фінансування інвестицій у основний капітал майже 60% складаються із власних коштів і лише на 13,7% - з банківських кредитів. Основним стримуючим чинником для користування кредитами банків є високі відсоткові ставки. Так, на думку О.В. Дзюблюка та Г.М. Забчук проблема кредитування суб'єктів господарювання полягає у невідповідності їхньої середньої рентабельності і позичкового процента. Ціна кредиту

набагато вища від середньої рентабельності підприємств. Хоча статистичні дані про рентабельність підприємств не завжди точні через занижені показники прибутковості, які підприємства приховують, все ж розрив між процентними ставками за кредитами і рентабельністю підприємств великий. Кредити не можуть ефективно використовуватись через низьку рентабельність, яка не відповідає процентним ставкам за кредитами і темпам інфляції, відповідно, вони не доступні для більшості підприємств [51, с.57].

Зміщення пріоритетів банків на користь активізації кредитування споживчих витрат населення, політика масованого захоплення клієнтського ринку кредитування поглибила наявні диспропорції у фінансовому забезпеченні відтворювальних процесів в економіці і призвела до негативних результатів банківської діяльності. Перешкодою на шляху подальшого розвитку банківського кредитування є серйозна проблема зростання простроченої заборгованості за кредитами.

Отже, оцінка комплексу кількісних показників свідчить, що, не дивлячись на необхідність зовнішніх джерел фінансування інвестицій, кредитні важелі застосовуються банками неефективно і не відіграють значної ролі в розвитку реального сектору економіки. Кредитні вкладення не приносять належної віддачі. Не удосконалюється належним чином матеріальний виробничий процес. Тут потрібно враховувати пасивність інвестиційного процесу. Остання багато в чому залежить від економічної основи кредитування реальних інвестиційних проектів - формування відповідної ресурсної бази комерційними банками, відповідно монетарної політики НБУ, оскільки банківська система є найважливішим інститутом, що забезпечує загальну економічну стабільність і безпеку країни. Світовий досвід свідчить, що повноцінний розвиток банківської інфраструктури дає вирішальний імпульс зростанню національної економіки. Значення системи банківського кредитування в економіці України зростає, однак жорстка грошово-кредитна політика НБУ, направлена на обмеження грошової емісії і сукупного платоспроможного попиту, звужує діапазон дієвості впливу

кредитних важелів на розвиток економіки. Направленість грошово-кредитної політики на приборкання інфляції з використанням всього арсеналу інструментів впливу НБУ на сферу грошових відносин фактично призвела до втрати здатності банківської системи забезпечувати потреби господарських суб'єктів у позикових коштах. Спад виробництва в черговий раз доводить, що в умовах зменшення виробничої активності жорстка монетарна політика лише загострює проблему [51, с.57].

Отже, структурні та динамічні зміни у фінансовому забезпеченні інвестиційних процесів в українській економіці, які відбулися впродовж останніх років, не лише об'єктивно підвищили роль кредиту як фінансового джерела інвестицій, а й суттєво загострили проблеми у механізмі взаємодії монетарної сфери та реального сектора, особливо в частині використання кредитних важелів.

Переорієнтацію банків на кредитування реального сектора економіки варто визнати сьогодні одним із найактуальніших завдань. У свою чергу проблеми, що перешкоджають процесу взаємодії банківського і виробничого капіталу, можна поділити на внутрішні (пов'язані із внутрішньою діяльністю суб'єктів кредитування) і зовнішні (пов'язані із загальноекономічними проблемами).

Як внутрішні проблеми, що постають перед банками, відзначимо переважання коротких пасивів при необхідності розміщення довгострокових активів і, відповідно до цього, зростання ризиків банківської ліквідності; інтенсивна зміна середніх ринкових ставок, що викликає необхідність переоцінки, яку легше провести за пасивами, ніж за жорстко закріпленими довгостроковими активами. Безпосередньо з цього витікає зростання процентних ризиків; наявність високих норм резервування по залучених коштах, що викликає тиск на розмір ставки по активних операціях; недостатність у банках і на підприємствах кваліфікованих фахівців з управління виробництвом і ризиками, пов'язаними з процесом управління безпосередньо на місцях [51, с.58].

Зовнішні причини, що перешкоджають ефективній взаємодії підприємств реального сектору економіки і банків, виражені: значним рівнем ділових ризиків позичальників, що впливають на кредитний ризик банку; відсутністю цілеспрямованої і підпорядкованої підтримки підприємств і фінансових інститутів з боку органів державної влади; небажанням багатьох підприємств тісно співпрацювати з банками на пропонуваніх останніми умовах; наявністю значних зовнішніх (для банків) ризиків, пов'язаних із структурою економіки, що склалася; відсутністю з боку держави комплексних заходів із стимулювання інвестиційної діяльності економічних суб'єктів у сфері реальної економіки; загальною політичною і економічною нестабільністю в країні. Враховуючи наявні на кредитному ринку перекося у бік споживчої спрямованості кредитних вкладень, необхідно вжити додаткові заходи контролю за динамікою внутрішнього кредиту і особливо за його структурою, оскільки переорієнтація кредитної політики банків на потреби домогосподарств і уповільнення кредитування інвестиційних потреб суб'єктів господарювання негативно позначилася на фінансуванні інвестиційного попиту українських підприємств, а відтак призвела до зниження фінансового потенціалу і рівня прибутковості як реального сектору господарювання, так і банківського [51, с.59].

Таким чином, недостатнє використання кредитних важелів через вплив розглянутих вище внутрішніх і зовнішніх чинників, негативний вплив яких ще більше посилюється через фінансову кризу, є результатом низької ефективності фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання, а відповідно і низьких темпів економічного зростання.

Тому в сьогоденні умовах вкрай необхідне:

- прискорення ремонетизації економіки як важливої передумови нарощування обсягів позичкового капіталу, розширення внутрішнього фінансового ринку та ресурсної бази банків;
- підвищення ролі кредитного каналу пропозиції грошей та ефективності процентної політики як найбільш дієвого інструмента

впливу на інвестиційну та інноваційну діяльність суб'єктів господарювання [51, с.60].

2.3. Методи кредитування банківськими установами України

Банки, які націлені на перспективу своєї діяльності, повинні вдаватися до налагодженої довгострокової співпраці з клієнтом, яка дає змогу, з одного боку, оперативно вирішувати питання джерела фінансування його потреб, а з другого – підвищувати якість обслуговування клієнтів через задоволення їх потреб, забезпечувати розвиток комплексного обслуговування та індивідуального підходу до клієнта.

Саме тому банкам у своїй практичній діяльності необхідно застосовувати ті методи кредитування та види кредитів, які саме передбачають глибше вивчити потреби клієнта у додаткових джерелах фінансування; терміни й суми даної потреби, виходячи із особливостей кругообігу капіталу; можливостей освоєння додаткових джерел та забезпечити при цьому окупність затрат і, відповідно, можливість їх погашення; вплив даних потреб на кінцеві показники діяльності клієнта. У зв'язку з цим у міжнародній банківській практиці застосовують як кредити за сукупним об'єктом (контокорент, овердрафт, кредитні лінії), так і кредити під цільову потребу (разові цільові кредити, пов'язані із факторингом, лізингом, вексельним обігом). У вітчизняній банківській практиці дані різновиди кредитів не знайшли широкого застосування у зв'язку з відсутністю:

по-перше, фінансово-стійкої клієнтської бази (низька рентабельність діючих підприємств, наявність значної питомої ваги збиткових, значна галузева диференціація прибутковості тощо);

по-друге, тривких зв'язків банків із клієнтами, адже банки ще не стали бізнес-партнерами клієнта з виробничо-фінансових питань, аналізу бізнесу клієнта, що дало б можливість застосування клієнтом тих чи інших

фінансових інструментів для поліпшення або виправлення існуючого його стану;

по-третє, у клієнтів недостатньо інформації про діючі банківські продукти, зокрема, методи та види кредитів, на які вони можуть розраховувати у своїй діяльності;

по-четверте, чіткого методичного забезпечення організації кредитування, яка пов'язана із новими для вітчизняної банківської системи видами кредитів;

по-п'яте, правових гарантій захисту банків-кредиторів у випадку стягнень прострочених позик внаслідок погіршення фінансового стану клієнтів або їх банкрутств;

по-шосте, дієвої міжбанківської конкуренції, що дало б змогу забезпечити повноцінну мотиваційність кредитних відносин як для банку-кредитора, так і для боржників [85, с.226].

У вітчизняній банківській практиці прийнято об'єкт, з приводу якого виникають кредитні відносини, класифікувати за цільовим призначенням: на інвестиційні та поточні потреби. Така класифікація банківських кредитів в практиці українських банків не відображає конкретний об'єкт кредитування з приводу якого виникають кредитні відносини. Більш аргументованіший підхід щодо класифікації банківських кредитів у виробничі потреби суб'єктів господарювання використовують у зарубіжній практиці банків.

Так, у відповідності до характеру виробничих потреб підприємств у кредитуванні прийнято розрізняти дві групи кредитів: кредити, що опосередковують сукупні потреби підприємств (кредитування укрупненого об'єкту) та кредити, які надаються на окремі виробничі потреби [52, с. 181].

Згідно цієї класифікації до першої групи відносять кредитування по овердрафту і розглядають позику, яку рекомендуємо називати кредит по укрупненому об'єкту в межах кредитної лінії. Даний вид кредиту видається під різноманітні об'єкти, що об'єднуються в один (загальний, сукупний)

об'єкт. До другої групи кредитів відносять цільові та вексельні кредити (рис. 2.6).

Наведена класифікація банківських кредитів, на наш погляд, більш цілісно відображає можливі напрямки розміщення банківських ресурсів в розрізі об'єктів і методів здійснення кредитування підприємницької діяльності. Слід зазначити що, з нашої точки зору, укрупнений об'єкт слід розглядати як максимальну суму витрат підприємства протягом певного періоду часу. Кожний із вказаних видів позик має специфічний механізм видачі та погашення кредиту, регулювання межі заборгованості, способи організації поточного та послідуочого контролю, що повинно бути зафіксовано в кредитній угоді [52, с.181].

Рис.2.6. Класифікація банківських кредитів за об'єктами та методами кредитування та їх взаємозв'язок [52, с. 182]

Під методами кредитування зазвичай розуміють способи видачі та погашення кредиту у відповідності до принципів кредитування. Вітчизняною банківською практикою було напрацьовано три основних методи кредитування суб'єктів підприємницької діяльності: по залишку і по обороту, по сукупності матеріальних запасів і виробничих витрат (табл. 2. 8).

Суть кредитування по залишку зводилась до того, що рух позичкової заборгованості ув'язувався із рухом залишку цінностей, під який надавався кредит: сировини, матеріалів, незавершеного виробництва, готової продукції, товарів відвантажених. Ріст наднормативних запасів викликав потребу в кредиті, а зниження потребувало його погашення у відповідній частині. При цьому кредит мав більшою мірою компенсаційний характер, оскільки відшкодував господарюючим суб'єктам їх власні кошти, вкладені у завищенні зверх нормативу запаси цінностей і витрат [52, с. 182].

Таблиця 2.8

Порівняльна характеристика методів кредитування [52, с.183]

Методи кредитування	Об'єкт кредитування	Забезпечення кредиту	Характер кредитування	Сфера кредитування
В умовах адміністративно-командної системи				
По залишку	Наднормативні залишки сировини, матеріалів, незавершеного виробництва, готової продукції	Наднормативні залишки окремих видів матеріальних запасів та виробничих витрат, що кредитуються	Компенсаційний	Кредитування окремих видів матеріальних запасів і виробничих витрат підприємств різних галузей промисловості, торгівлі, с/г
По сукупності матеріальних запасів і виробничих витрат	Наднормативні залишки сукупних матеріальних запасів і виробничих витрат (укрупнений об'єкт)	Наднормативні залишки сукупних матеріальних запасів та виробничих витрат, що кредитуються	Компенсаційний	Кредитування сукупності матеріальних запасів та виробничих витрат п-в різних галузей
По обороту	Розрив у платіжному обороті між здійснюваними витратами і поступленням виручки	Матеріальні цінності у дорозі або на складі, що кредитуються	Платіжний	Кредитування обороту матеріальних цінностей під-в, особливо в галузях із сезонним характером в-цтва і торгівлі
В умовах ринкової економіки				
Цільова позика	Потреба у кредиті на визначену ціль. Перенос акценту з об'єкта на суб'єкт кредитної угоди - позичальника	Майно позичальника або третіх осіб, фінансові гарантії, які обов'язково співпадають з об'єктом кредитування	Цільовий	Кредитування певної потреби в оборотних коштах або в інвестиціях позичальників будь-якої форми власності та виду дія - ті
Кредитування розрахункового рахунка («овердрафт»)	Платіжні документи, які пред'являються до розрахункового рахунка позичальника	Бланковий кредит при умові достатності і регулярності поступлень на розрахунковий рахунок.	платіжний	Кредитування розрахункового рахунка позичальника будь-якої форми власності та виду діяльності

Особливість методу кредитування по обороту зводилась до того, що рух позичкової заборгованості визначався оборотом матеріальних цінностей, тобто їх поступленням та використанням. При цьому видача позик

відбувалась в момент виникнення потреби в позичених коштах для здійснення платежу. Таким чином, даний метод кредитування мав більшою мірою платіжний характер. Погашення кредиту відбувалось по мірі поступлення виручки [52, с.182].

На практиці кредитування по обороту застосовувалось при інтенсивному платіжному обороті, особливо в сезонних галузях промисловості, торгівлі, сільському господарстві, заготівельних організаціях.

В сучасній практиці застосовуються два основних методи кредитування: цільова позика і кредитування розрахункового рахунку по мірі поступлення платіжних документів до нього в межах відкритого ліміту кредитування «овердрафт».

Сутність першого методу полягає в тому, що питання щодо надання позики вирішується кожного разу в індивідуальному порядку. Позика надається на задоволення певної цільової потреби в коштах на основі поданої клієнтом заяви. У разі прийняття позитивного рішення щодо надання кредиту клієнту відкривається позичковий рахунок, дебетове сальдо якого відображає величину наданих у тимчасове користування коштів. Водночас на відповідну суму збільшується кредитове сальдо поточного рахунку позичальника, що надає останньому можливість виписувати чеки або інші платіжні документи на банк для здійснення розрахунків, передбачених цілями кредитної угоди. Щоправда, у кредитній діяльності українських комерційних банків більшою мірою практикується не зарахування суми позики на поточний рахунок (що підвищує ризик нецільового використання кредиту), а безпосередня оплата розрахункових документів, представлених позичальником у відповідності з копіями контрактів з контрагентами на придбання тих чи інших цінностей в рамках умов, визначених кредитним договором. Погашення кредиту при цьому здійснюється або разовим платежем по закінченні строку користування позикою, або періодичними внесками - в розстрочку, згідно графіка, узгодженого з банком. Цей метод застосовується при наданні позик

на конкретні терміни, тобто позики, терміни яких визначають заздалегідь [28, с. 66].

Метод кредитування, видача позик при якому має разовий характер і покликана обслуговувати конкретні цілі виробничої (на поточні чи інвестиційні потреби) або торговельної діяльності (всередині країни й за експортно-імпортними угодами) нині являє собою домінуючий спосіб організації грошово-кредитних відносин вітчизняних комерційних банків із суб'єктами господарювання. Навіть якщо розглядати операції репо (продаж цінних паперів із зворотним викупом), врахування векселів (дострокова оплата суми векселя його власнику за мінусом дисконту з наступним стягненням боргу з платника за векселем), а також факторингові операції (придбання у постачальника права отримання боргу з покупця за поставлені йому цінності) у якості окремих видів кредиту, згідно до пропонованої Національним банком України класифікації, то практична реалізація кредитних взаємин комерційних банків із позичальниками у кожному із зазначених видів операцій так чи інакше передбачає окремий, індивідуальний розгляд відповідних заявок, що дозволяє віднести ці методи до першої групи. Втім, їхня частка у загальній структурі позичкових операцій українських комерційних банків за видами кредитів перебуває на досить низькому рівні, що можна пояснити недостатнім розвитком як вторинного ринку цінних паперів загалом, так і вексельного обігу між підприємствами зокрема.

Згідно з другим методом кредитування позики надаються в межах встановленого заздалегідь ліміту кредитування банком певного позичальника. Цей ліміт (обсяг коштів) використовується позичальником у міру необхідності шляхом оплати платіжних документів, які надходять протягом певного періоду. Таку форму надання кредиту називають відкриттям кредитної лінії. Кредитна лінія відкривається, як правило, клієнтам із стійким фінансовим станом та доброю репутацією. На прохання клієнта ліміт кредитування може бути переглянуто банком.

Однак, якщо в умовах розвинутих ринкових відносин відкриття кредитної лінії передбачає по суті найвищий рівень довіри банку до позичальника, що визначає можливості останнього у будь-який момент отримати позику без додаткових оформлень та переговорів із банком (так само як і можливості не скористатися правом на отримання кредиту), то в умовах перехідного періоду уся сукупність негативних факторів, що супроводжують діяльність підприємств (значні обсяги дебіторсько-кредиторської заборгованості, низький рівень платоспроможного попиту на кінцеву продукцію, негнучкість виробництва стосовно змін ринкової кон'юнктури, надмірне податкове навантаження, політичний ризик підприємницької діяльності тощо) не дозволяє активно використовувати метод кредитування, заснований значною мірою на позитивній оцінці перспектив розвитку того чи іншого суб'єкта господарювання. За подібних обставин навіть формальне відкриття українськими комерційними банками кредитних ліній для своїх клієнтів часто набуває вигляду серії послідовних позик, що за своєю суттю (порядок оформлення, контролю) є радше тими ж разовими кредитами на строго визначені цілі, проте з тією відмінністю, що заборгованість за кожним із них сумується в межах загально визначеного ліміту лінії [28, с.68].

В силу указаних причин у вітчизняній банківській практиці не можуть знайти широкого використання ті методи кредитування, котрі так чи інакше пов'язані з відкриттям кредитної лінії клієнту і котрі активно застосовуються комерційними банками промислово розвинутих країн (револьверний кредит, овердрафт, кредитування за контокорентом, сезонні кредитні лінії, кредитні картки). Щоправда, з урахуванням відносної простоти використання технології позичкових операцій в якості класичного способу організації кредитних взаємин у рамках даної групи методів кредитування, використовуваних українськими комерційними банками, можна відзначити овердрафт (тобто дозвіл клієнту здійснювати платежі на суми, що перевищують залишок коштів на його поточному рахунку) (рис. 2.7).

Як видно з наведеного рисунка реальна частка наданих кредитів овердрафт у загальній сукупності кредитних вкладень залишається на дуже низькому рівні – 10-12%, що загалом відображає обережний підхід банківських установ нашої країни до організації грошово-кредитних відносин із господарюючими суб'єктами й намагання зайвий раз уникнути автоматизму у видачі кредитів навіть у тому разі, якщо йдеться про найбільш надійних клієнтів, позаяк досить часто відсутні чіткі гарантії збереження цієї «надійності» навіть у найближчій перспективі.

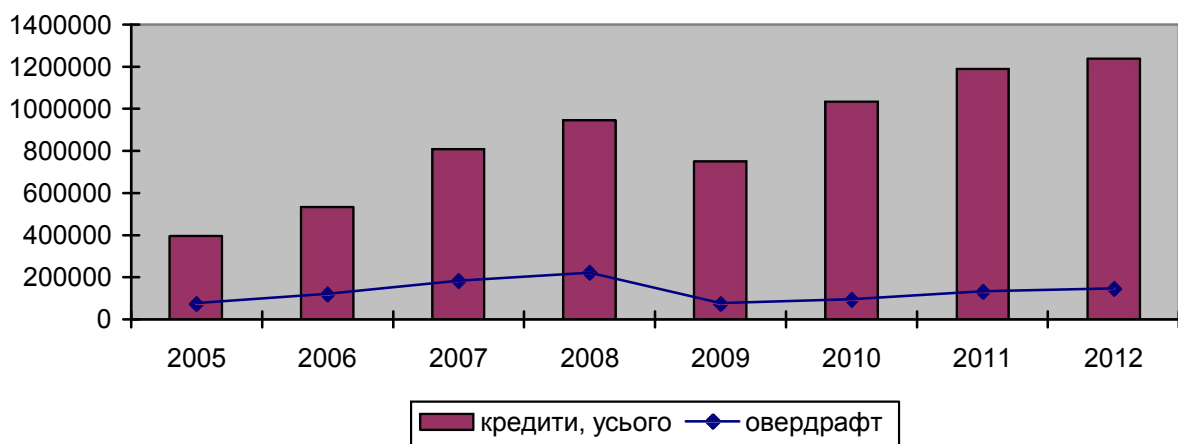

Рис. 2.7. Динаміка надання кредитів овердрафт [25, с. 135]

Для суб'єктів підприємницької діяльності, вище охарактеризовані методи банківського кредитування мають ряд особливостей з огляду на значимість їх у процесах формування оборотного капіталу, а саме:

1) кредитна лінія відкривається, як правило, фінансово-стійким клієнтам; вимагає наявності забезпечення у позичальника та страхування застави; передбачає цільове використання позичених коштів; чіткі строки отримання та погашення позичених коштів; спостерігається перевод грошових потоків;

2) овердрафт є відновлюваним джерелом фінансування; немає конкретного цільового використання, погашення заборгованості здійснюється банком автоматично; гнучка процентна ставка в залежності від терміну траншу; можливість отримання грошових коштів в будь-який час без узгодження з банком; ліміт овердрафта складає 15-30 % від

середньомісячних поступлень на розрахунковий рахунок; при «класичному» овердрафті обов'язкове погашення заборгованості за строком траншу [52, с.184].

Слід підкреслити, що врахування як переваг так і недоліків методів банківського кредитування, чітке визначення об'єкту кредитування, з нашої точки зору, на практиці дозволить удосконалити діяльність банків щодо механізмів реалізації кредитних послуг.

Так, кредитування укрупненого об'єкту в межах кредитної лінії - це видача кредитів під різноманітні об'єкти, які об'єднані в один (загальний, сукупний) об'єкт. Українська практика кредитування у межах кредитної лінії суттєво відрізняється від зарубіжної. У зарубіжній практиці кредитна лінія відкривається на термін до 1 року або від 3 до 5 років. В українській практиці кредитна лінія відкривається на термін не більше 1 року і коротші терміни. Особливість кредитної лінії в практиці розвинутих країн полягає в тому, що вона не є безумовним контрактом, обов'язковим для банку. Останній може анулювати кредитну угоду до закінчення строку, якщо, наприклад, фінансовий стан клієнта суттєво погіршиться або не будуть виконані окремі умови контракту. Комерційні ж банки в Україні на практиці не завжди дотримуються цієї умови і у випадку зниження класу позичальника часто навіть не переглядають ліміти кредитної лінії.

До числа найважливіших проблем кредитування укрупненого об'єкту в межах кредитної лінії слід віднести обґрунтування способу визначення ліміту кредитування. На нашу думку, доцільним для вирішення цієї проблеми, є, з однієї сторони розрахунок ліміту кредитування на базі розміру сукупних витрат клієнта (на основі техніко — економічного обґрунтування необхідності в позиції), а з іншої — на основі оцінки можливих джерел повернення кредиту. Такі заходи зможуть суттєво знизити ступінь кредитного ризику. При розрахунку розміру кредитної лінії слід враховувати особливості кругообороту коштів позичальника - його рівномірний

(несезонний) або нерівномірний (сезонний) характер, при чому варто використовувати диференційовану величину ліміту кредитної лінії.

З точки зору О.В. Дзюблюка та О. Малахової, величина укрупненого об'єкту повинна слугувати основою для визначення ліміту при відкритті спеціальної кредитної лінії, котра б дозволяла діяти механізму кредитного забезпечення підприємницької діяльності в автоматичному режимі. До переваг такого кредитування слід віднести, насамперед, спрощення процедури видачі кредитів, з однієї сторони - прискорення оборотності коштів підприємств та зменшення витрат банку - з іншої [52, с.185].

Досить цікавим є досвід зарубіжних банків, які застосовують певні механізми функціонування кредитних ліній. Насамперед, це стосується: 1) порядку надання кредитних ресурсів; 2) умов погашення кредиту; 3) принципів встановлення та стягнення процентних ставок; 4) варіантів зміни основних умов кредитування.

В певних випадках видача кредиту супроводжується спеціальною процедурою відкриття кредиту. По суті така процедура - це попередня домовленість клієнта з банком про можливість безперешкодного отримання кредиту в момент виникнення потреби в банківській позиції. Для клієнта вигода від попередньої домовленості з банком цілком очевидна. По-перше, в результаті даної рамкової домовленості клієнт повністю впевнений в отриманні позичених коштів в розмірі, узгодженому з банком. По-друге, ця угода не зобов'язує клієнта дійсно скористатися безумовним правом на отримання кредиту. По-третє, отримавши кредит, клієнт може погашати позику одночасним внеском або поступово у строки, встановлені ним самостійно [52, с.186].

Однак, і банк має певні вигоди, оскільки за встановленими, але не використовуваними кредитними лініями (наприклад, по так званим револьверним або за зобов'язанням банку надати кредитні ресурси на визначену дату) клієнт зазвичай сплачує комісію за не витребувану суму зобов'язань. Як показує статистика, звичайний розмір цієї комісії складає

0,005-0,5 % річних залежно від кредитного ризику. Альтернативним способом сплати є нарахування процентів на встановлений розмір кредитної лінії незалежно від її використання; маржа за фактичне використання кредитних ресурсів зазвичай враховує і даний вид оплати.

В зарубіжній практиці діють і так звані кредитні лінії (evergreen). Угоди за ними відрізняються у різних кредитних установах, однак незмінним для всіх залишається головна їх особливість - відсутність фіксованої дати погашення кредитів. Постійні кредитні лінії приваблюють позичальників максимальною гнучкістю, оскільки банки зазвичай не посилають повідомлення позичальнику, до тих пір поки його фінансове положення або кон'юнктура ринку серйозно не погіршується. Це означає, що при нормальних умовах позичальник отримує квазі-перманентне джерело коштів, яке не обтяжує його графіками погашення. Тривалий період повідомлення дозволяє легко знайти альтернативне джерело ресурсів. Плата за ці ресурси дає переваги клієнту, оскільки банки, як правило, знижують плату в період повідомлення, і вона стає навіть нижчою аніж ставки за довгостроковими кредитами [52, с.186].

Інший тип кредитних ліній - кредитні лінії обов'язкового характеру - загалом має умови погашення двох видів: невідновлювані і відновлювані (револьверні). Невідновлювані кредитні лінії мають чіткий графік погашення. В цьому випадку будь-яка сума, сплачена позичальником раніше обумовленого строку, буде зараховуватись при погашенні наступних платежів, в залежності від умов договору або в прямому (із врахуванням перших та наступних платежів), або в зворотному (із врахуванням останніх платежів та скороченням терміну кредитування) порядку погашення, і не може бути використана знову [52, с.187].

Для банків дані кредитні лінії цікаві тим, що узгоджений графік погашення робить ці активи джерелом доходу постійного рівня. Відсутність для позичальника обмежень за поверненням кредиту не завжди вигідно банку, оскільки порушує його управління активами. За таких обставин банки

намагаються обмежити свободу позичальника щодо повернення кредитних ресурсів або накладають на них штрафи.

Невідновлювані кредитні лінії застосовуються у тих випадках, коли погашення відбувається за рахунок джерел, які дозволяють доволі точно прогнозувати рух грошових коштів за певний період. Загалом в банківській практиці використовують два основних методи погашення кредитів, які дають банку змогу прогнозувати рух грошових коштів. Позичальник не має змогу пом'якшити тягар боргових зобов'язань, оптимізуючи потік грошових коштів для приваблення більш вигідних небанківських інвесторів або здійснення свопів. Цими методами є погашення кредитів відносно невеликими частинами на протязі кредитного періоду і більшою сумою по закінченні строку (*balloon repayment*) та одноразове погашення загальною сумою в кінці періоду (*bullet repayment*) [52, с.187].

Оскільки більшість підприємств реального сектору постійно потребують кредитів для покриття оборотного капіталу з метою підтримки стабільності виробничого циклу, револьверні кредитні лінії погашаються зазвичай однією сумою в кінці періоду. Таким чином, банки, щоб пролонгувати кредитні ресурси, використовують графік погашення з метою контролю фінансового стану позичальників. Для надійних позичальників банки можуть надати револьверні кредитні лінії терміном на 5-10 років на загальні виробничі потреби. Встановлюючи такі лінії, банки залишають за собою право контролю за цільовим використанням позичених коштів.

При відновлюванні кредитних ліній позичальник має право погасити кредит в будь-який час та знову позичити ресурси у відповідності до умов кредитного договору. Комісія зазвичай сплачується за невикористані кредитні лінії.

Значну увагу у процесі кредитування закордонні банки приділяють платі за кредит. Вони використовують позики як з фіксованою, так і з плаваючою процентною ставкою. Вибір між цими ставками залежить від тактики управління ризиками зокрема, та від тенденцій коливання

процентних ставок на ринку - загалом. Фіксована ставка, як відомо, не страхує банк від ризику втрат, але дозволяє отримати прибуток за умови зниження ставок. Однак, якщо ставки продовжують знижуватись і позичальник за таких умов здатен достроково повернути кредит, відповідно, ризик банку збільшується на ймовірність збитків від нового інвестування отриманих коштів за більш низькою ставкою. Цей збиток дорівнює різниці (в поточній вартості) між доходом, отриманим від наступною інвестування, і витратами щодо залучення кредитних ресурсів за період, що залишився. Тому вважається, що отримання кредитних ресурсів за фіксованою процентною ставкою коштує дорожче, оскільки крива дохідності відображає збільшення процентних ставок із ростом періоду кредитування [52, с.187].

В більшості випадків кредитна лінія відкривається одному конкретному позичальнику, і у цьому випадку вона має персональний характер. Однак на практиці зустрічаються випадки, коли банки встановлюють кредитну лінію на групу позичальників (найчастіше для материнської і дочірньої компанії). За таких умов кожен позичальник відповідає за свою частку кредиту (при умові, якщо угодою не передбачено сумісну відповідальність або один позичальник є гарантом іншого). Така система дозволяє холдинговій компанії здійснювати більш гнучке управління - отримати кредит через підрозділ, який має найкращі умови з точки зору економічної діяльності, бухгалтерського обліку та оподаткування.

Внаслідок розвитку даної концепції стало застосування кредитних ліній, які отримали в зарубіжній практиці назву «парасольки» [52, с. 188]. За умовами даних кредитних ліній банк узгоджує із позичальником, як правило, з материнською компанією, загальний ліміт усього об'єднання. Окремі компанії можуть отримати кредити в межах визначених сублімітів «під загальною парасолею».

Отже, вітчизняним комерційним банкам варто звернути увагу на зарубіжний досвід функціонування кредитних ліній та запровадити у

практику наступні кредитні послуги для суб'єктів підприємницької діяльності:

- постійні кредитні лінії (evergreen), де відсутні фіксовані дати погашення кредитів;
- кредитні лінії обов'язкового характеру: відновлювані і відновлювані;
- кредитні лінії, за умовами яких банк погоджує з позичальником загальний ліміт для всієї материнської компанії. Окремі підприємства всередині компанії можуть отримувати кредити в межах визначених сублімітів «під загальною парасолею» [52, с.188].

Комерційні банки у країнах із розвинутою ринковою економікою практикують надання кредиту у формі овердрафту, суть якого полягає у тому, що банк допускає тимчасову наявність дебетового сальдо на розрахунковому (поточному) рахунку клієнта. Загалом овердрафт - це метод кредитування, при якому банк у межах узгодженого ліміту проводить платежі за клієнта на суму, що перевищує залишок коштів на його поточному рахунку; в результаті на рахунку позичальника виникає дебетове сальдо, яке виражає суму його заборгованості перед банком.

Такі кредити мають здебільшого короткостроковий характер, завдяки їм клієнти здійснюють поточні платежі, які тимчасово перевищують надходження коштів на розрахунковий рахунок. За змістом овердрафт є розрахунковою кредитною операцією, що приносить банку доход у вигляді відсотків за користування кредитними ресурсами та комісійних. Правом на отримання овердрафтного кредиту користуються клієнти банку, які мають стійкий фінансовий стан і уклали з банком відповідний договір.

Зарубіжний досвід застосування у банківській практиці кредитування у формі овердрафту свідчить, що:

- банки надають такі кредити клієнтам з метою оптимізації платіжного обороту та виконання в повному обсязі зобов'язань клієнтів за поточними платежами;
- цільового характеру такий кредит не має;

- овердрафт - короткотермінове кредитування позичальника;
- кредит у формі овердрафту може видаватися як під відповідне забезпечення, так і бланковий;
- плата за користування овердрафтом може включати також комісійну винагороду;
- використання позичальником овердрафту не виключає оформлення ним у банку й інших кредитів, якщо очікується збільшення потреб у залучених коштах, що перевищують запланований розмір дебетового сальдо за овердрафтом;
- відносини за овердрафтом регулюються особливим договором між банком і клієнтом [52, с.189].

На основі договору банк разом із клієнтом розробляє загальну концепцію обслуговування овердрафту: якщо сума платежу, зазначена у платіжному документі клієнта, перевищує залишок коштів на розрахунковому рахунку, то різниця (дебетове сальдо) автоматично оплачується банком за рахунок кредиту, але в межах невикористаного ліміту. Нарахування плати за користування кредитними ресурсами починається від часу списання суми овердрафту з рахунку клієнта і завершується в момент повного погашення заборгованості коштами, зарахованими на позичковий рахунок.

Слід зазначити, що механізм надання овердрафтного кредиту передбачає наявність постійних ділових взаємовідносин між банком і клієнтом, повну поінформованість банку щодо стану справ свого позичальника та високий рівень довіри до нього. Автоматизм формування позичкової заборгованості та невизначеність об'єкта кредитування характеризують цей метод надання кредиту як досить ризиковий, а тому кредитні договори підписуються здебільшого із клієнтами, яких можна віднести до розряду надійних.

Основною проблемою такого методу кредиту залишається його висока ціна, яка обумовлена тим, що банк точно не знає, в який момент часу клієнту

знадобляться кошти, а також відсутністю забезпечення або ж його порівняно невисокою якістю, оскільки забезпеченням виступають найчастіше товари в обороті. Також більшість банків у зв'язку з проблемами платоспроможності суб'єктів господарювання накладають значні штрафні санкції за порушення умов кредитування, стягуючи за кредит подвійну процентну ставку.

Загалом при видачі кредиту за овердрафтом необхідним, на наш погляд, елементом кредитної політики комерційних банків є надання переваги тим клієнтам, котрі: по-перше, мають стабільний грошовий оборот, який характеризується постійним поступленням виручки від реалізації; по-друге, демонструють постійну кредитоспроможність, яка розраховується на основі відповідних фінансових коефіцієнтів. Ліміт кредитування по овердрафту, на нашу думку, необхідно диференціювати у відповідності до сукупного середньомісячного кредитового обороту за розрахунковим (поточним) рахунком позичальника і в залежності від типу забезпечення. Що стосується потреби в кредиті, то її планування повинно здійснюватися не на основі середніх фактичних даних за минулий період, які часто не співпадають з поточною ситуацією, а на основі очікуваного або фактичного об'єму неспівпадання платежів і поступлень коштів.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

Основними принципами банківського кредитування є забезпеченість, строковість, платність та цільова направленість. Принцип забезпеченості позичок має на меті захистити інтереси банку і не допустити збитків від неповернення боргу внаслідок неплатоспроможності позичальника. Принцип строковості та платності означає, що кредит має бути повернений позичальником банку в завчасно обумовлений термін з відповідною платою за користування позички. Від дотримання цього принципу залежить можливість надання нових кредитів. Цільовий характер використання передбачає вкладення позичкових коштів на конкретні цілі, обумовлені кредитним договором.

У вітчизняній банківській практиці для оцінки кредитоспроможності позичальника користуються набором як якісних, так і кількісних показників. Причому кожен окремий банк розробляє власний набір показників, який може бути або об'ємним, або обмеженим, охоплювати річні звітні дати або поквартальні тощо. Але можна виділити загальні для більшості банків напрями аналізу показників, які стосуються кредитоспроможності позичальника: оцінка якісних характеристик позичальника; аналіз фінансових показників діяльності позичальника; оцінка характеристик самої позики.

В практичній діяльності вітчизняні банки використовують в основному дві методики оцінювання кредитоспроможності позичальника: коефіцієнтний і рейтинговий. Аналіз кредитоспроможності методом коефіцієнтів передбачає розрахунок показників, що характеризують різноманітні аспекти

фінансового становища позичальника. Однак на основі такого аналізу зробити однозначний висновок про кредитоспроможність вдається не завжди, оскільки одні показники можуть лежати у критичній зоні, а інші - бути цілком задовільними.

Рейтинговий метод оцінювання кредитоспроможності на сьогодні є найпопулярнішим серед банківських установ. Він дозволяє детальніше розглянути діяльність позичальника і з більшою точністю визначити клас його кредитоспроможності. Більша точність цього методу досягається завдяки: а) більш детальному розгляду діяльності позичальника з урахуванням, крім балансових показників його кредитної історії, відносин із партнерами, ділових якостей керівника тощо; б) використанню при розмежуванні позичальників, більшої кількості класів кредитоспроможності; в) урахування зовнішніх джерел інформації.

Упродовж 2010-2012рр. кредитна активність вітчизняних банків була слабкою. Основні зусилля суб'єктів банківської системи були сконцентровані на роботі з проблемною заборгованістю, включаючи її продаж та реструктуризацію. Але проведені заходи суттєво не поліпшили якість активів, значна частина банків мала проблеми з ліквідністю через низьку якість здійснених вкладень.

Обсяг наданих кредитів станом на 01.01.2013 р. становив 815327 млн. грн., що більше ніж у 8 разів перевищує обсяг вимог за кредитами на початку 2005 р. (96945 млн. грн.). Найбільшу частку в структурі кредитного портфеля протягом 2005-2012 рр. займали кредити суб'єктам господарювання (від 56,9 % до 74,7 %)

Протягом же 2011-2012 рр. частка кредитів у ВВП, наданих суб'єктам господарської діяльності, становила 44,6 % та 43,2%. У строковому розрізі позитивним фактором було збільшення довгострокових кредитів, проте таке зростання мало не інвестиційну, а споживчу спрямованість.

Одним із основних елементів у системі основних засад банківського кредитування є методи кредитування, оскільки вони визначають низку інших

елементів цієї системи, зокрема, вид позичкового рахунку, способи врегулювання можливої кредитної заборгованості, форми та порядок здійснення контролю (моніторингу) за цільовим використанням залучених коштів і своєчасним їх поверненням. Під методом кредитування розуміють способи надання та погашення кредиту відповідно до принципів кредитування.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В УМОВАХ ВИХОДУ З ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ

3.1. Проблеми забезпечення повернення банківських кредитів та шляхи їх вирішення

На сучасному етапі економічного розвитку одним із важливих шляхів виходу України із кризового стану є удосконалення і подальший розвиток банківського кредитування. Однак, на нашу думку, потрібно ще раз відмітити що стрімкий розвиток банківського бізнесу протягом 2005-2008 рр. привів до того, що перед початком кризи співвідношення кредитів і депозитів в Україні було одним із найбільших серед країн СНД (рис. 3.1). Крім того, основним джерелом нарощування кредитування для багатьох банків стали запозичення на зовнішніх ринках. Однак, із настанням фінансової кризи доступ до таких ресурсів практично був закритий. Тому проблема погашення кредитів, яка збігалася в часі з ревальвацією гривні, поставила деякі банки на межу дефолту. Через недосконалість управління ризиками у банківській системі значно погіршилася якість кредитного портфеля, що спричинило збитковість банківської діяльності.

Рис. 3.1. Обсяги наданих кредитів та залучених депозитів банківськими установами України [81]

Аналіз якості кредитного портфеля банківської системи України за останні шість років свідчить, що якщо за 2006-2012 рр. обсяг наданих кредитів збільшився приблизно у три рази, то прострочена заборгованість за кредитами в абсолютному вираженні зросла майже у 17 разів (табл.3.1).

Таблиця 3.1

Динаміка деяких показників діяльності банків України [81]

Показник	Роки						
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Надані кредити, млрд. грн.	269	485	792	747	755	825	815
Прострочена заборгованість за кредитами,	4,4	6,4	18,0	69,9	84,8	79,3	72,5
Прострочена заборгованість у % до наданих кредитів	1,6	1,3	2,2	9,4	11,2	9,6	8,9

Резерви під активні операції банків,	13,2	20,1	48,4	122,4	148,8	157,9	141,3
Рентабельність активів, %	1,61	1,50	1,03	-4,40	-1,45	-0,76	0,45

Як видно з даної таблиці у до кризовий період 2006-2008 рр. прострочена заборгованість становила 2 %, у 2009 р. вона склала 9,4%, 2010р. – 11,2 %, 2011р. – 9,6%, 2012 р. – 8,9 %. Тобто, прострочена заборгованість за кредитами у посткризовий період у середньому збільшилася у п'ять разів. Ще більше проблемних кредитів у структурі кредитного портфеля банків фіксують міжнародні компанії. Так за даними міжнародного рейтингового агентства Fitch Ratings проблемні активи у структурі кредитного портфеля банків України у 2010 році становили 34%, а за даними компанії DB Research – 45% [42, с. 67].

Така велика різниця в оцінках «поганих» боргів зумовлена тим, що за методикою Національного банку України «прострочено» вважається несплата відсотків і не внесена своєчасно частина кредиту, а за міжнародними стандартами рахується усе тіло кредиту, за яким почалися неплатежі. Як зазначають фахівці, проблема «поганих» боргів – це проблема не лише банківського, а й реального сектору економіки. Утворилося замкнуте коло: банки не кредитують підприємства реального сектору економіки тому, що у потенційних позичальників поганий фінансовий стан, тобто є значні кредитні ризики, а підприємства мають поганий фінансовий стан у тому числі й через те, що позбавлені доступу до кредиту. Отже, проблема погіршення якості кредитного портфеля знижує довіру інвесторів до банківської системи й істотно зменшує можливості фінансування реального сектору [42, с. 67].

Варто звернути також увагу на те, що різноманіття існуючих підходів до розуміння проблемної заборгованості відображає відмінність існуючих у банківській науці і практиці уявлень щодо рівнів наявних ризиків і їх наслідків для банківської діяльності. Стурбованість банків і органів банківського нагляду щодо виконання боржниками своїх кредитних зобов'язань є загальною характеристикою, що об'єднує ці підходи. Різні підходи до визначення проблемної кредитної заборгованості у зарубіжній практиці наведено в таблиці 3.2.

Визначення поняття проблемної кредитної заборгованості вкрай важливе, оскільки без формування і розкриття чітких вихідних понять складно здійснювати аналіз даної заборгованості, а разом з тим є неможливою побудова цілісної теоретичної системи з управління проблемною заборгованістю.

Таблиця 3.2

**Основні визначення проблемних кредитів у з
арубіжній практиці [95]**

Джерела	Визначення проблемної заборгованості
Центральний банк Російської Федерації	Прострочена і сумнівна кредитна заборгованість, вексельна і процентна, а також прострочена заборгованість за комісіями
Міжнародний валютний фонд	Зобов'язання, повне погашення якого є сумнівним внаслідок неадекватного фінансового стану боржника або забезпечення по даному зобов'язанню, а також спостерігається прострочення сплати основної суми боргу та/або відсотків по ньому більше 90 днів
Федеральна резервна система США	Кредит або позика, що не приносять доходів, тобто процентні платежі та/або виплати процентів, затримка за якими становить більш ніж 90 днів
Базельський комітет з банківського нагляду	Кредитний продукт, по якому є суттєві порушення строків виконання зобов'язань перед банком, значне погіршення фінансового стану позичальника, а також погіршення його якості або втрата забезпечення по ньому

З метою покращення якості кредитного портфеля та підвищення ефективності управління проблемними кредитами цілком зрозумілою є

необхідність формування комерційними банками резервів на покриття можливих збитків від кредитної діяльності. На теперішній час комерційні банки зобов'язані формувати резерв для відшкодування можливих втрат за позиками. Резерв регулюється щоквартально залежно від обсягів фактичної заборгованості та класифікаційної групи, до якої віднесена конкретна позика. На підставі класифікації позик банк створює резерв за кожною групою позик у таких розмірах: стандартні – 2%; під контролем – 5%; субстандартні – 20%; сумнівні – 50%; безнадійні – 100% [59, с. 121].

При визначені обсягу резерву сума заборгованості за групами позик зменшується на вартість: гарантії уряду України; гарантії банків, зареєстрованих у країнах, віднесених Національним банком України до категорії "А"; грошових вкладів і депозитів позичальника, розміщених у банку, що надає позику; майна, оформленого під заставу, та майнових прав позичальника, оцінених за ринковою вартістю з урахуванням практичної складності реалізації заставленого майна.

Комерційні банки повинні формувати загальний та спеціальний резерви. Загальний резерв формується за стандартними позиками за рахунок відрахувань від чистого прибутку. Спеціальний резерв формується за нестандартними позиками за рахунок збільшення валових витрат у розмірі, що не перевищує 40% від загальної суми заборгованості за кредитами, та за рахунок чистого прибутку у залишку необхідної суми.

З 01.01.2005 р. по 01.01.2011 р. загальна сума сформованих резервів під активні операції банків збільшилася на 141599 млн. грн., або в 19,53 рази (див. табл. 3.1). У тому числі сума резерв на відшкодування можливих втрат за кредитними операціями збільшилась за цей же період на 106598 млн. грн. або в 16,74 рази. Слід наголосити на тому факті, що на 01.01.2013 р. сформовані резерви на відшкодування втрат за кредитними операціями перевищують суму проблемних активів на 24,89%, але в цілому таке перевищення за аналізований період скоротилось на 25,72%.

Аналіз принципів формування резервів на покриття можливих збитків від кредитної діяльності виявляє низку суттєвих недоліків, а саме: розглянутий порядок формування резервів вимагає досить жорсткого віднесення кредиту до однієї з груп позик, однак очевидним є той факт, що позики, зараховані до однієї класифікаційної групи, можуть мати різну ймовірність збитків; графік формування резервів ніяким чином не пов'язаний із фактичними строками закінчення дії кредитних угод; основна мета формування резервів – перерозподіл доходів і прибутку банку на користь резервного фонду на покриття можливих збитків за позиками банку. Наслідками такого принципу формування резервного фонду є збільшення капіталу банку та зменшення бази оподаткування, однак інших вимог до реальних грошових коштів, що відповідають фактичному обсягу створених фондів, крім 30% резервування коштів на коррахунку, немає [42, с.67].

Враховуючи вищенаведені недоліки, пропонується застосування альтернативного принципу формування резервного фонду на покриття можливих збитків за позиками комерційних банків, який у першу чергу ставить за мету забезпечення ліквідності. На кожну дату прогнозується обсяг можливих збитків. Втрата частини боргу впливає не тільки на фінансовий результат діяльності банку, але й робить досить імовірним порушення ліквідності, оскільки строк повернення кредиту, як правило, синхронізується зі строком виконання банком своїх зобов'язань [53, с. 242].

Пропонується створювати фонд відшкодування можливих втрат за позиками комерційних банків у вигляді високоліквідних активів (облігацій внутрішньої державної позики, міжбанківських кредитів під заставу валютних коштів та ін.) зі строком погашення, що збігається з датою настання можливих збитків, та у розмірах очікуваних збитків. Створення такого фонду проводиться як у момент надання позики, так і протягом дії кредитних угод рівними частинами. Отже, при формуванні резервів у вигляді високоліквідних активів необхідно, щоб на момент погашення позики обсяг сформованого резерву дорівнював сумі прогнозованих збитків.

Стратегія поступового створення резервного фонду є досить гнучкою, бо дає можливість здійснювати адаптивне управління резервами. Здійснюючи моніторинг щодо фінансово-економічного стану позичальників та ступеня кредитного ризику, що пов'язаний із позиками, банк у змозі уточнювати ймовірність настання можливих збитків, а отже, й відповідним чином управляти обсягом резервів.

Загалом, виділені підходи до управління проблемними кредитами, на думку науковців, є достатньо дієвими й потребують активного використання вітчизняними банками. При цьому необхідним є зважений та індивідуальний підхід до вибору того чи іншого з розглянутих підходів. Крім того, слід звернути увагу на той факт, що одночасно з проблемою наявності значної кількості проблемних кредитів вітчизняні банківські установи стикаються із проблемою високого рівня кредитних ризиків. На жаль, комерційні банки України зараз звертають недостатню увагу на мінімізацію кредитних ризиків, на які вони наражаються в процесі кредитування [77, с. 82]. Але оскільки ризики суттєво впливають на волатильність прибутковості, розвинутий ризик-менеджмент має сприяти підвищенню ефективності управління проблемними активами та в цілому забезпечувати стабільність фінансових показників і підвищувати вартість банківської установи.

Ще одним напрямком удосконалення управління врегулюванням проблемної заборгованості можуть стати ситуаційні центри управління проблемною заборгованістю.

Ситуаційний центр управління проблемною заборгованістю юридичних та фізичних осіб за кредитними операціями – це автоматизовані робочі місця для фінансових менеджерів і експертів банку, адаптовані для оперативної побудови й апробації сценаріїв (імітаційних моделей), швидкого аналізу та оцінки ситуації з врегулювання проблемної заборгованості на основі використання сучасних методів оброблення й аналізу статистичних даних і знань [63, с. 241].

Ситуаційний центр управління проблемною заборгованістю за кредитними операціями банку може функціонувати в 3-х основних режимах. За повсякденного режиму щоденно ведеться моніторинг стану погашення заборгованості та заслуховування доповідей працівників філій банку задіяних у врегулюванні проблемної заборгованості. За планового режиму кожного понеділка відбувається розгляд запланованих питань стосовно організації виконання філіями банку заходів по врегулюванню проблемної заборгованості по кредитних операціях банку. У разі виникнення у філіях надзвичайної ситуації, з погашенням заборгованості за кредитами, та для врегулювання значної величини проблемної заборгованості рішенням правління банку встановлюється посилений режим роботи, за якого в ситуаційному центрі приступає до роботи оперативна група (групи).

Банківський ситуаційний центр управління проблемною заборгованістю юридичних та фізичних осіб за кредитними операціями, в межах своєї компетенції, може ефективно:

- здійснювати планування заходів щодо реструктуризації та стягнення проблемної заборгованості, а також координувати та здійснювати контроль та нагляд за реалізацією цих заходів філіями банку;
- здійснювати моніторинг простроченої кредитної заборгованості банку у співпраці з структурними підрозділами банку, які причетні до процесу видачі та супроводження кредитів;
- розробляти механізми реструктуризації проблемної кредитної заборгованості позичальників (фізичних і юридичних осіб);
- надавати консультаційну допомогу філіям та структурним підрозділам Головного банку з питань реструктуризації та стягнення проблемної кредитної заборгованості банку;
- безпосередньо здійснювати процес реструктуризації та/або погашення проблемної кредитної заборгованості, яка належить до його компетенції;

- готувати та оформляти документи на розгляд Кредитного комітету банку про оприбуткування на балансі банку майна боржників в рахунок погашення кредитної заборгованості;
- здійснювати підготовку та оформлення документів на розгляд кредитного комітету банку щодо списання безнадійної до повернення кредитної заборгованості позичальників (юридичних та фізичних осіб);
- погоджувати видачу реструктуризаційних кредитів;
- аналізувати результати роботи філій Банку з повернення проблемної кредитної заборгованості, ініціювати проведення службових розслідувань причин, які призвели до виникнення проблемної кредитної заборгованості;
- підготовляти звітність про виконану роботу та результати реструктуризації і погашення проблемної заборгованості боржників банку для керівництва банку [63, с. 245].

Шляхи врегулювання проблемної заборгованості юридичних осіб за кредитними операціями, які, на думку В.Л. Кльоби , можуть бути успішно реалізовані ситуаційним центром банку, показано на рис. 3.2.

Рис. 3.2. Шляхи врегулювання проблемної заборгованості юридичних осіб за кредитними операціями [63, с. 246]

Отже, вирішення проблеми зниження кредитного ризику потребує від комерційних банків України активної роботи над розробкою та впровадженням у практику сучасних механізмів організації управління реструктуризацією і стягненням проблемної заборгованості, які б забезпечили високу ефективність під час здійснення заходів, спрямованих на погашення прострочених кредитів.

3.2. Перспективи удосконалення інструментів монетарного впливу центрального банку на кредитне стимулювання розвитку виробництва

Вплив світової фінансової кризи на реальний сектор економіки у всьому світі почав найбільш активно виявлятися у вересні 2008 р., коли і скорочення обсягів банківського кредитування найбільш відчутно позначилося на тих галузях, котрі більшою мірою залежать від поточних запозичень коштів для формування оборотного капіталу - будівництво і машинобудування (особливо автомобільна промисловість). А обмеження кінцевого споживання у США та скорочення імпорту в цю країну на додаток до фінансових механізмів стало активним засобом поширення рецесії на решту світу. Зміна у поведінці суб'єктів ринку за таких умов пов'язана із їхнім прагненням за будь-яких обставин врятувати свої активи, а не забезпечувати максимізацію їхньої дохідності шляхом здійснення різного роду інвестицій. На практиці це має наступні наслідки:

- у розвинутих країнах економічні агенти намагаються зберегти свої активи, перетворюючи їх на ліквідну форму (наприклад, золото) або переказуючи із ринків, що розвиваються, у більш надійні країни (саме цим пояснюється зростання ціни на золото та ріст курсу долара США у зв'язку із збільшенням попиту на цінні папери американського уряду в усьому світі);
- у країнах, що розвиваються, та країнах із перехідними економіками більш поширеним наслідком є масоване вилучення коштів із банківських

депозитів у зв'язку із недовірою до кредитних установ і цінних паперів та конвертування їх на іноземну валюту на внутрішньому валютному ринку, що має своїм результатом девальвацію національної валюти.

Негативні результати такої поведінки учасників ринку безпосередньо позначаються на функціонуванні банківського сектора економіки, втрата яким власного капіталу і ресурсної бази має природнім наслідком різке скорочення (якщо не повне припинення) кредитування реального сектора. Загальним же результатом обмеження банківського кредитування є падіння обсягів виробництва, зниження біржових індексів та скорочення інвестицій в реальний сектор господарства.

Для реального сектора економіки України спад виробництва визначається одночасною дією сукупності таких характерних факторів як: а) відсутність достатніх внутрішніх джерел для розвитку; б) неможливість отримання кредитів у банку; в) скорочення зовнішніх ринків збуту; г) заморожування власних ресурсів у запасах готової продукції; д) обмеження внутрішнього попиту через згортання кредитування споживачів і необхідність погашення попередньої заборгованості.

Зрозуміло, що якщо упродовж тривалого періоду часу приріст ВВП України безпосередньо був пов'язаний передусім із сприятливою зовнішньоекономічною кон'юнктурою, то така структура економіки і джерел її зростання за негативного розвитку подій на зовнішніх ринках автоматично означає появу серйозних проблем для всього реального сектора національного господарства. Крім того, в разі подальшого обмеження доступу до світових фінансових ринків і джерел кредитування можливості погашення зовнішніх зобов'язань можуть бути пов'язані лише з істотним скороченням внутрішнього споживання і підвищенням норми внутрішнього нагромадження.

Однією із найбільш гострих проблем взаємодії банківської системи України із реальним сектором економіки може стати істотне зростання загального обсягу простроченої заборгованості за кредитами банків,

багатом із яких це загрожуватиме різким погіршенням фінансового стану, неплатоспроможністю та навіть банкрутством. А це, вочевидь, вимагатиме від комерційних банків таких заходів: 1) перегляд в бік підвищення оцінки рівня ризиків і вимог до потенційних позичальників; 2) встановлення ще вищих процентних ставок за кредитами; 3) збільшення різних видів комісій; 4) посилення вимог щодо забезпеченості позичок; 5) збільшення обсягів резервування на відшкодування можливих втрат за кредитними операціями. Унаслідок цього банки змушені будуть усе більшу частку своїх активів розміщати в найменш ризиковані вкладення, а відтак скорочувати власний кредитний портфель, що на практиці іще більше погіршить можливості подолання виробничого спаду і виходу реального сектора із кризи [78, с. 140].

Зрозуміло, що за таких обставин головним напрямом макроекономічного регулювання має стати стимулювання розширення внутрішнього ринку, тобто переорієнтація економічного розвитку за рахунок передусім експортного потенціалу на внутрішні ресурси, незалежні від мінливості кон'юнктури зовнішніх ринків, а завданням грошово-кредитного регулювання має стати полегшення функціонування банківської системи задля оптимізації її взаємодії із реальним сектором

Очевидно, що напрями макроекономічної стабілізації у подоланні наслідків світової фінансової кризи мають охоплювати як міжнародний, так і національний рівень регулювання, на якому ми зупинимось більш детально.

Національний рівень регулювання економіки визначає завдання із обмеження впливу кризових явищ на світових фінансових ринках на вітчизняну економіку і фінансовий сектор, що пов'язано передусім із реалізацією відповідних заходів структурної, фінансової і грошово-кредитної політики держави.

Структурна політика має бути спрямована на зміни у господарстві, які потребують посиленої уваги і активізації регулятивного впливу з боку держави за такими напрямками як: а) розвиток інноваційних галузей (таких як сучасні

комунікації і біотехнології), що утворює систему заходів, спрямованих на збільшення ролі виробництв із високим ступенем переробки, які, в свою чергу, мають бути основою зниження частки експортно-імпортних операцій у структурі ВВП країни; б) підвищення ефективності функціонування таких важливих галузей як металургія і хімічна промисловість, перед якими постає завдання зростання рентабельності виробництва шляхом запровадження нових енергозберігаючих технологій, що можливо лише у більш віддаленій перспективі і що загрожує поточною втратою ринків збуту - як зовнішніх, так і внутрішніх; в) поліпшення умов підприємницької діяльності шляхом зниження рівня урегульованості відкриття і ведення бізнесу, а також забезпечення прозорої приватизації на конкурентних засадах вільного доступу учасників; г) вжиття заходів щодо обмеження темпів зростання заробітної плати у тому разі, якщо вони не підкріплені відповідними темпами росту продуктивності праці.

Фінансова політика держави має передбачати: по-перше, максимально можливе скорочення величини бюджетного дефіциту як одного із головних чинників провокування інфляційних процесів; по-друге, встановлення такого режиму оподаткування, який би стимулював внутрішній попит, зберігаючи при цьому збалансованість у бюджетній сфері при обмеженні непродуктивних витрат; по-третє, стимулювання витрат на реалізацію масштабних будівельних проектів, транспортної інфраструктури та інтенсифікацію агропромислового виробництва.

Утім, потрібно розуміти, що реальні можливості реалізації заходів структурної і фінансової політики держави є вкрай обмеженими, що визначається дією наступних факторів. По-перше, в умовах значних обсягів дефіциту державного бюджету і обмеження доступу до зовнішнього запозичення коштів реалізація відповідних структурних проектів із реформування економіки може супроводжуватись активізацією емісійного потенціалу із усіма його негативними наслідками та посиленням загрози гіперінфляції в країні. По-друге, спроби стимулювання реального сектора і

надання допомоги бізнесу шляхом скорочення податків і збільшення бюджетних витрат вочевидь матимуть своїм наслідком також передусім нарощування інфляційних процесів. По-третє, зростання доходів населення і соціальних витрат з бюджету, не підкріплене відповідним зростанням продуктивності праці та скороченням неефективних витрат, пов'язаних зі споживанням матеріальних, у тому числі енергетичних ресурсів, об'єктивно отримає своїм наслідком формування інфляційної навіси у динаміці грошової маси. Таким чином, у разі відсутності реальних джерел фінансування, які об'єктивно можуть з'явитися лише із активізацією зовнішнього інвестування коштів, результативність заходів із реалізації стратегічних завдань структурної фінансової політики безпосередньо пов'язана із ризиками розгортання високої інфляції в економіці з усіма негативними наслідками подальшого спаду в реальному секторі [29, с. 53].

Тому очевидно, що на сучасному етапі попри важливість зазначених заходів головна увага має бути приділена оптимізації грошово-кредитної політики як головного чинника макроекономічної стабілізації, що визначається важливою роллю банківської системи у функціонуванні економіки.

Одночасно із побудовою безпечної і здорової банківської системи необхідно виходити із того, що вона має надавати капітал для фінансування підприємств і створення робочих місць. В умовах економічної кризи, в якій перебуває Україна, вона більш відчутна у виробничих сферах економіки. Національний банк України може стати локомотивом реформування економіки країни, впроваджуючи стимулюючу грошово-кредитну (монетарну) політику, яка сприяє забезпеченню коштами для підтримання сукупного попиту країни та діловій активності суб'єктів економіки.

О.Дзюблюк та О. Малахова залежно від впливу на господарську активність поділяють грошово-кредитну політику центрального банку на два основні типи, що мають взаємно протилежний вплив на динаміку грошової маси. Перший тип представляє собою рестрикційну грошово-кредитну

політику (політику «дорогих грошей»), спрямовану на обмеження обсягу кредитних операцій. Другим типом є експансивна грошово-кредитна політика (політика «дешевих грошей»), яка супроводжується розширенням обсягів кредитних операцій. Експансивна політика застосовується для подолання виробничого спаду і поживлення ділової активності шляхом стимулювання інвестиційних процесів [52, с. 234-235].

Розширення пропозиції кредитних грошей пов'язане не лише з діяльністю НБУ, а й з роботою комерційних банків, котрі виступають провідниками грошово-кредитної політики держави, оскільки основною функцією всієї банківської системи є створення платіжних засобів і регулювання грошової маси, завдяки чому банківська система може оперативіно впливати на пропозицію грошей в обігу, збільшуючи або зменшуючи її відповідно до зміни попиту на гроші.

Інструментами грошово-кредитного регулювання є такі: рефінансування банків, процентні ставки за операціями центрального банку, обов'язкове резервування, валютна політика, операції на відкритому ринку, установлення орієнтирів зростання грошової маси.

Інструмент рефінансування являє собою сукупність каналів забезпечення банків додатковою ліквідністю, за допомогою яких кошти надходять від центрального банку до комерційних банків, які мають у них потребу. Одночасно політика рефінансування впливає на ефективність платіжної системи, що дає можливість центральному банку застосовувати її як інструмент проведення грошово-кредитної політики, обмеження процентних ставок грошових ринків і в інших цілях. В Україні даний інструмент застосовується в основному для підтримки поточної ліквідності банківської системи, хоча він міг би достатньо ефективно використовуватися як засіб забезпечення реального сектору економіки перш за все у пріоритетних галузях економіки України у грошових коштах.

У 2009 р. було подано на розгляд законопроект «Про підвищення кредитної підтримки пріоритетних галузей економіки». Він формулював

організаційні засади забезпечення цільового спрямування отриманих від НБУ коштів рефінансування. Для отримання рефінансування НБУ будь-який банк при зверненні за таким рефінансуванням одночасно з іншими передбаченими законодавством документами подавав би документ, який засвідчував зобов'язання підприємства-позичальника використати цей кредит на закупівлю виробничого обладнання, закупівлю сировини для виробничих потреб, паливно-мастильних матеріалів чи інших товарів, робіт або послуг, що безпосередньо використовуються у виробничому процесі або для фінансування затверджених в установленому порядку інвестиційних чи інноваційних проектів та детальний план-графік відповідно до якого підприємство-позичальник буде використовувати отримані кредитні кошти. При цьому ставка за таким кредитом не повинна перевищувати більш ніж на 5% ставку рефінансування. На жаль, даний законопроект було відкликано суб'єктом права законодавчої ініціативи, який його вніс до його включення до порядку денного сесії Верховної Ради [64].

Процентні ставки за операціями центрального банку можуть формувати умови, що будуть сприяти збільшенню кредитування реального сектору і в першу чергу довгострокових кредитів. Знижений рівень процентної ставки центрального банку порівняно з рівнем інфляції являє собою форму позаекономічного розподілу грошових ресурсів, додаткове джерело дотації підприємств за рахунок ресурсів комерційних банків. У всіх випадках зниження процентної ставки викликає збільшення попиту комерційних банків на кредити, їхнє підвищення а сповільнює темп зростання попиту на грошові ресурси. Таким чином зміна процентних ставок центрального банку безпосередньо впливає на ціни грошового ринку і одночасно виступає обмежником верхньої межі їхніх коливань. Як наслідок, зміна процентних ставок впливає на основні параметри економіки: виробництво, споживання, заощадження, інвестиції, ціни.

Базовим індикатором для оцінки вартості грошових коштів НБУ є облікова ставка, за допомогою якої Національний банк установлює для

суб'єктів грошово-кредитного ринку (комерційних банків) орієнтир вартості залучених і розміщених грошових ресурсів.

З посиленням глобалізаційних процесів фінансових ринків результати процентної політики все більше залежать не від абсолютного рівня регулювання ставок, а від співвідношення їх з рівнем ставок на грошовому ринку. У табл. 3.3 представлено порівняння ключових процентних ставок центральних банків світу.

Для таких розвинутих країн зниження ключової процентної ставки, яка і так є достатньо низькою, може сприяти переміщенню вільних банківських коштів до інших країн, де процентні ставки значно вищі.

Таблиця 3.3

Облікові ставки центральних банків світу [64]

Країна	Центральний банк	Розмір поточної ставки, %
Австрія	RBA (Reserve Bank of Australia)	4,75
Білорусія	Національний банк республіки Білорусь	13,00
Великобританія	BOE (Bank of England)	0,50
Єврозона	ECB (European Central Bank)	1,25
Китай	PBC (People's Republic of China)	5,31
Нова Зеландія	RBNZ (Reserve Bank of New Zealand)	2,50
Норвегія	Norges Bank (The Norwegian Central Bank)	2,25
Росія	Центральний банк Російської Федерації	8,25
США	FED (Federal Reserve)	0,25
Україні	Національний банк України	7,5
Швеція	Riksbank (Sweden Central Bank)	1,75

Усвідомлюючи важливість стабільного збільшення кредитної пропозиції, необхідної для повноцінного реагування реального сектору

економіки на зростаючий споживчий та інвестиційний попит, НБУ здійснював спроби поетапного зниження облікової ставки й реанімування інструменту рефінансування банків (з 27 % на початку 2001 р. до 7 % — із 2003 р.). Проте адекватної реакції з боку банків не було: спостерігалось продовження тенденції до збільшення розриву між ставками НБУ й банків.

Через погіршення ситуації на грошовому ринку в 2004 р. НБУ підвищив облікову ставку до 9 %, що призвело до зменшення обсягу інвестицій у основний капітал. У наступні роки він знову знижував облікову ставку до 8 %, однак, починаючи з II кварталу 2008 р., почався зворотний процес, розмір облікової ставки було збільшено до 12 % (через збільшення темпів інфляції) (рис. 3.3). Крім цього, поступово підвищувалася вартість підтримки ліквідності банків через операції рефінансування: середньозважена процентна ставка за всіма операціями рефінансування зросла з 9,2 % у 2007 р. до 18,2 % річних — у березні 2009 р., у т. ч. за кредитами овернайт — 19,5 %; активно використовувалися ставки за депозитними операціями, які коливалися в межах 0,1 — 10 % залежно від терміну залучення коштів та ситуації на грошово-кредитному ринку. Базова ставка за кредитами рефінансування, визначена за підсумками проведення щотижневих тендерів на термін 14 днів, у березні 2009 р. становила 22,5 %.

[50, с. 20].

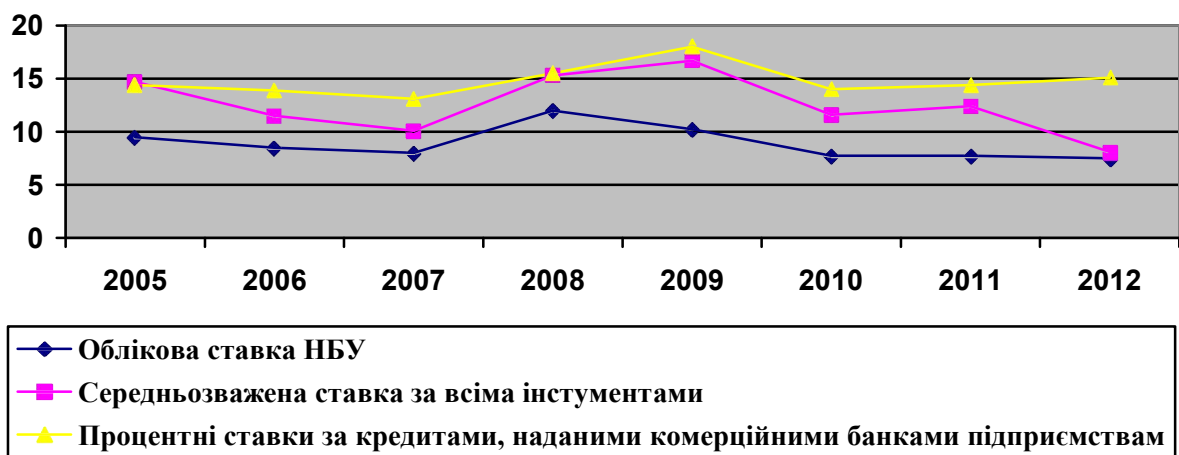

Рис. 3.3. Динаміка процентних ставок НБУ [25, с. 42]

Така політика була спрямована на підвищення привабливості операцій у національній валюті і стимулювання заощаджувальної активності суб'єктів ринку, посилення ролі внутрішнього ринку в ресурсній базі банків. Однак, попри спрямування такої політики на відновлення довіри населення до банківської системи, а отже, підвищення ресурсної бази банків і посилення їхнього кредитного впливу на виробництво, вона не дала відчутних результатів.

Варто зазначити, що зниження облікової ставки НБУ в попередні роки не впливало на зростання ВВП, що мало би місце, оскільки низька процентна ставка має стимулювати інвестування коштів у реальний сектор економіки і, відповідно, привести до зростання обсягів ВВП. Ставка рефінансування має виконувати важливі функції: по-перше, бути ставкою кредитування, по-друге — індикатором очікувань центрального банку країни.

Очевидно, що необхідною умовою стимулювання виробничого зростання у вітчизняних умовах є сприяння зниженню ціни кредитних ресурсів на грошовому ринку як важливого елемента в загальній системі заходів з активізації припливу коштів із фінансового в реальний сектор економіки. Хоча як один із контраргументів активного застосування саме такої процентної політики Національним банком можна розглядати той факт, що необхідність зниження ставок рефінансування НБУ може суперечити правилу, згідно з яким реальна процентна ставка за кредитами має бути позитивною. Ця вимога пов'язана з практичною реалізацією принципів так званого Вашингтонського консенсусу як певного зведення правил економічної політики [50, с. 21].

Утім, як показує досвід розвинутих країн, особливістю реалізації комплексу антикризових заходів центральними банками є допущення від'ємної реальної облікової ставки (від 1 до 5 в. п.). Крім того, якщо вже вести мову про додатне значення облікової ставки відносно темпів інфляції в країні, потрібно наголосити, що самі ці темпи, основою яких слугує індекс споживчих цін, відображають, по суті, цінову динаміку як комплексний

показник, що охоплює вплив на ціни не лише монетарних факторів, а й структурну інфляцію, імпортоване підвищення рівня цін, інфляцію, зумовлену посиленням монополізації та бюрократизації економіки. Отже, ставка рефінансування Національного банку України враховує не так зростання індексу споживчих цін, як прогностичний показник базової інфляції з усуненням прямого та опосередкованого впливу цін на енергоносії, що дало б змогу знизити її до орієнтованого рівня ставок за депозитними операціями центрального банку з поправкою на невелику маржу [50, с. 22].

Слід зазначити, що на практиці застосування такого монетарного механізму, як зниження ставки рефінансування задля стимулювання кредитної активності комерційних банків, в Україні досить обмежені не лише поточними темпами інфляції, а й тим, що існує досить значний розрив між процентними ставками, що встановлюються на грошовому ринку (див. рис. 3.3).

Так, у 2012 р. облікову ставку НБУ встановлено на рівні 7,5 %, середньозважена процентна ставка за операціями рефінансування за 2012 р. становила 12,0 %. Водночас процентні ставки за окремими видами кредитів комерційних банків (особливо для домашніх господарств) сягали набагато більшої величини. Потрібно визнати, що кредитні ставки комерційних банків справді мають бути вищими за ставки рефінансування НБУ, утім, якщо в розвинутих країнах така різниця становить 3—5 в. п., у нашій країні розрив є значно більшим.

В умовах розвинутих ринкових відносин облікова ставка центрального банку має більшою мірою індикативний характер, орієнтуючи суб'єктів грошового ринку на довгостроковий тренд зміни вартості капіталу, що визначає вагому роль і високу значимість цього банку як провідного макроекономічного регулятора.

В Україні умови й можливості використання даного інструмента грошово-кредитної політики визначаються, на відміну від розвинутих країн, передусім масштабами операцій із рефінансування комерційних банків. І

коли обсяги відповідних операцій є незначними, то взаємозв'язок між процентною політикою центрального банку і ставками, що встановлюються за кредитами комерційних банків, зводиться практично нанівець. Чим більші обсяги рефінансування за низької облікової ставки, тим більшу можливість мають банки знижувати процентні ставки, підвищуючи ефективність впливу їхніх кредитних важелів на виробництво, і розширювати обсяги кредитування [50, с. 22].

Варто зазначити, що установлення низької облікової ставки Національним банком України може мати позитивні наслідки для розвитку національної економіки, але важливо врахувати такі чинники:

- спрямувати кредитування саме у пріоритетні, виробничі галузі реального сектору, чого можна досягти засобами цільового рефінансування та створенням спеціалізованих банків і активної державної підтримки їх діяльності;

- перейти на використання інфляційного таргетування, як концептуальної системи монетарного устрою, яка характеризується публічним проголошенням офіційної кількісної цілі щодо інфляції на період або кілька періодів, через які процентна ставка набуває найбільшого впливу на інфляцію, та чітким розумінням і впевненістю в тому, що низька і стабільна інфляція є основною метою грошово-кредитної політики в довгостроковому періоді. Проведення інфляційного таргетування посилює контроль за дотриманням бажаного рівня короткострокових процентних ставок, сприяє підвищенню прозорості центрального банку і довіри до нього, дозволяє найбільш ефективно управляти очікуваннями економічних суб'єктів і відповідно знижувати ринкові недосконалості [74].

Обов'язкове резервування полягає у встановленні НБУ норм обов'язкових мінімальних резервів кредитним інститутам у вигляді певних відсотків від суми їх депозитів. При цьому комерційні банки обов'язкову суму резерву зберігають на безпроцентному рахунку в НБУ. Покриття сум обов'язкових резервів будь-якими видами активів комерційного банку та іншої фінансово-кредитної

установи не допускається. Обов'язкові резерви формуються у національній грошовій одиниці (табл.. 3.4).

Дані таблиці свідчать, що за останні роки НБУ значно скоротив розмір обов'язкових резервів у національній валюті та протягом 2009-2012рр. підвищив резерви за депозитами в іноземній валюті, що було спрямоване на обмеження кредитування у валюті. Скасування вимог щодо створення обов'язкових резервів за депозитами в національній валюті (з 05.12.2008) дало змогу збільшити вільну ліквідність у вітчизняній банківській системі, скоротити обсяги рефінансування банків і зменшити на цій основі вплив монетарного чинника на інфляційні процеси в країні. Обґрунтованість цього заходу доводить сучасна практика подолання кризи ліквідності банківської системи в ринкових економіках, де активно використовується механізм обов'язкових резервних вимог, нормативи за якими мають тенденцію до зниження. Скасування резервних вимог для банків у національній валюті є лише тимчасовим стабілізаційним заходом для відновлення ліквідності банківської системи під час кризових явищ.

Таблиця 3.4

Нормативи обов'язкового резервування [25, с. 46]

Період дії	За строковими депозитами не фінансових корпорацій та домашніх господарств		За коштами на поточних рахунках та депозитами на вимогу не фінансових корпорацій та домашніх господарств	
	у нац. валюті	в іноз. валюті	у нац. валюті	в іноз. валюті
01.10.2004-24.12.2004	7	7	8	8
25.12.2004-31.08.2005	6	6	7	7
01.09.2005-09.05.2006	6	6	8	8
10.05.2006-31.07.2006	4	4	6	6
01.08.2006-30.09.2006	2	3	3	5
01.10.2006-04.12.2008.	0,5	4	1	5
05.12.2008.-04.01.2009	0	3	0	5
05.01.2009-31.01.2009	0	4	0	7
з 01.02.2009 по тепер.	0	4	0	7

час				
-----	--	--	--	--

Відтоді норматив обов'язкового резервування за коштами в національній валюті залишено на нульовому рівні для посилення привабливості проведення комерційними банками активно-пасивних операцій саме в національній валюті. Водночас зауважимо, що Національний банк України в 2010 р. посилив вимоги щодо формування комерційними банками обов'язкових резервів через запровадження механізму перерахування повного обсягу резервів на окремий рахунок у НБУ, а з початком фінансової кризи було встановлено, що банки здійснюють обов'язкове резервування коштів з урахуванням касових залишків коштів у національній валюті й облігацій внутрішньої державної позики, строк погашення яких припадає на звітний календарний рік. Тому нині обов'язковому резервуванню підлягають усі залучені банком кошти, які обліковуються на поточних, вкладних (депозитних) рахунках юридичних та фізичних осіб, а також залучені кошти, що належать юридичним та фізичним особам і відображені в балансі банку на інших рахунках [[50, с.19].

Як свідчить міжнародна практика, банківські установи країн з меншими нормами обов'язкових резервів перебувають у кращому становищі, оскільки мають невеликий обсяг непрацюючих активів, а тому за інших рівних умов одержують більші прибутки. Основною функцією мінімальних обов'язкових резервів є вплив на кредитний потенціал комерційних банків з метою регулювання грошової маси в країні, а відтак і на стан кредитного забезпечення реального сектора економіки. У країнах з розвинутою економікою цей інструмент монетарної політики використовується рідко, як виняток, оскільки часті зміни норми обов'язкових резервів негативно впливають на діяльність комерційних банків, обмежують їхні можливості щодо розробки ефективної стратегії на порівняно тривалий період. Обов'язкове резервування можна вважати прихованою формою оподаткування, що впливає на обсяги коштів

для проведення активних операцій: за наявності норм резервування частка вільних коштів зменшується і навпаки.

Отже, зміна норм обов'язкових резервів є дієвим інструментом монетарної політики, тож надалі для стимулювання банківських установ до кредитування реального сектору економіки й підвищення його ефективності, з нашого погляду, необхідно крім розподілу норм обов'язкового резервування за строками залучених ресурсів та видами валют залучення диференціювати резервні вимоги залежно від спрямування кредитної політики банку. Для банків, які спрямовують свої ресурси для кредитування виробництва, у пріоритетні галузі економіки, слід установити гнучку систему обов'язкового резервування й надання пільг за резервуванням [50, с. 19].

Наступним інструментом центрального банку щодо оптимізації кредитування банківськими установами реального сектору економіки виступає валютна політика, яка включає такі структурні елементи, як цільові рекомендації, нормативні акти, механізми регулювання зовнішніх валютно-кредитних відносин, ступінь лібералізації валютно-кредитного механізму. Центральним банком установлюються офіційні курси національної грошової одиниці стосовно інших валют, регулюється обіг валютних цінностей.

Серйозним прорахунком НБУ під час здійснення валютної політики є спонукання загальній доларизації економіки. Тільки за офіційними даними НБУ станом на 1 квітня 2011 року рівень доларизації грошової маси в Україні становить 29,36%. Ситуація ускладнилася діючим з 2004р. по 2008рр. дозволом на валютне кредитування вітчизняних підприємств, навіть тих, які не мали потреби в оплаті за міжнародними контрактами та не отримували валютної виручки. На кінець 2008р. питома вага кредитів, наданих у поточну діяльність підприємствам реального сектору в іноземній валюті досягла 48,06 %. Після девальвації гривні в 2008-2009рр. можливості повернень за кредитами в іноземній валюті підприємств значно звузилися, що сприяло зростанню частки проблемних кредитів для банків і втраті підприємствами частки своїх коштів [74].

Переміщення грошових коштів господарюючих суб'єктів, а також населення у сферу валютних операцій підриває інвестиційний процес і економічне відновлення, завдає шкоди державному бюджету, зменшуючи податкові надходження. Покупка іноземної валюти означає по суті підтримання економіки інших країн. Доларизація також викликає розлад грошово-кредитної й фінансової системи країни. Національна валюта частково віддає свої грошові функції долару, євро тощо. Накопичені населенням і господарюючими суб'єктами валютні кошти являють собою потенційно відкладений попит на національну валюту, що провокує інфляційні процеси. Одним із критичних наслідків доларизації економіки є те, що валютні грошові нагромадження не в повній мірі ідуть на підтримку реального сектору, для кредитування виробничих суб'єктів господарювання.

Операції на відкритому ринку, що проводяться центральним банком складаються з операцій купівлі-продажу цінних паперів, операцій на ринку кредитних ресурсів і валютному ринку. Найбільш широкого застосування мають операції на ринку цінних паперів. Це самий гнучкий метод регулювання обсягу грошових ресурсів комерційних банків. Під час купівлі центральним банком цінних паперів у кредитних організацій резерви останніх збільшуються на суму цих покупок, що зміцнює ліквідність як окремих банків, так і банківської системи в цілому. Коли центральний банк змінює ціну продажу (покупки) цінних паперів комерційним банкам, тим самим він впливає на обсяг вільних ресурсів, якими оперують комерційні банки, що стимулює розширення (скорочення) кредитних вкладень у реальний сектор економіки з боку кредитних організацій. Таким чином, операції центрального банку на відкритому ринку впливають на короткострокові процентні ставки грошового ринку та на діапазон коливань ліквідності банківської системи. Даний інструмент грошово-кредитної політики застосовується як на первинному, так і на вторинному ринках цінних паперів. Як правило, ця політика використовується центральним банком для скорочення обсягу грошової пропозиції в державі і рідше - для його збільшення [74].

Останнім часом використання даного інструменту зовсім не сприяє кредитуванню реального сектору економіки з боку банків. Станом на 1 квітня 2011р. загальна заборгованість перед банківською системою України тільки за облігаціями внутрішньої державної позики (ОВДП) досягла 121,53млрд. грн., у тому числі 62,65 млрд. грн. - перед НБУ та 58,88 - перед банками. Тобто ліквідність банківської системи спрямована на вкладення в державні цінні папери і не йде на підтримку та розвиток суб'єктів господарювання.

Вітчизняні підручники з дисципліни «Гроші та кредит» свідчать, що для аналізу зміни руху грошей на певну дату і за певний період у фінансовій статистиці спочатку в економічно розвинутих країнах, а потім і в нашій країні стали використовувати грошові агрегати M0, M1, M2, M3, які стали показниками грошової маси, що характеризують певний набір елементів, залежно від їхньої ліквідності. Але фактично ці показники не виступають першочерговими орієнтирами під час визначення державної грошово-кредитної політики. Головним орієнтиром став такий показник як монетарна база, котрий складається з коштів у національній валюті поза банками та банківських резервів, включаючи готівку в касах комерційних банків, а також кошти клієнтів у НБУ [74].

Проблемою встановлення орієнтирів зростання грошової маси стає те, що Україна втратила право самостійного встановлення цього інструменту на майбутній періоди, виходячи із актуальних проблем національної економіки. Показник приросту монетарної бази підлягає жорсткому контролю. Зокрема він контролюється в рамках зобов'язань перед Міжнародним валютним фондом (МВФ" в рамках зобов'язань, які Україна взяла на себе при реалізації програми «Стенд-бай». У рамках даної програми встановлено кількісні критерії ефективності за показниками чистих внутрішніх активів і чистих міжнародних резервів, які є складовими показника монетарної бази.

Дослідження Т. Черничко показали, що зростання грошової маси більшою мірою призводить до прискорення темпів розвитку економіки України, ніж є чинником зростання середнього рівня цін. А тому

застосування антиінфляційних заходів монетарного характеру не спричинить позитивного ефекту на динаміку середнього зростання цін, проте ці заходи звужують можливості надання кредитів у реальну економіку банківською системою України [29, с. 54].

За січень а березень 2012р. обсяг монетарної бази зменшився на 1,0% і становив 223,5 млрд. грн. За 2010 р. обсяг чистої емісії (випуск коштів в обіг за мінусом їх вилучення з обігу) становив 35,5 млрд. грн. Майже всі ці кошти (99,4%) були вилучені в обіг через операції з купівлі іноземної валюти для поповнення міжнародних резервів України .

В умовах сучасної економічної кризи, коли реальний сектор економіки як ніколи потребує фінансової підтримки, НБУ за вимогами МВФ або скорочує монетарну базу або проводить емісію виключно на створення міжнародних резервів, загальний розмір яких станом на 1 квітня 2011р. становив 35,5 млрд. дол.. Замороження такої величезної суми національного багатства створює дефіцит інвестиційних ресурсів, що гальмує розвиток національної економіки, знецінює гривню, підтримує вартість іноземних валют, в яких сформовано резерви.

У той час, коли Федеральна резервна система США та Центробанк Європи за ключовими пріоритетами своєї діяльності оголосили забезпечення економічного зростання та утримання інфляції для НБУ (відповідно до законодавства) основною метою залишається забезпечення стабільності грошової одиниці України, що зовсім не відповідає сьгоднішнім потребам соціально-економічного розвитку держави [29, с. 53].

На основі проведеного дослідження можна сформулювати такі висновки.

Теперішня грошова-кредитна політика НБУ має рестрикційний тип та спрямована на обмеження інфляційних тенденцій, короткотермінової стабільності гривні і не сприяє зростанню обсягам кредитування реального сектора економіки і перш за все пріоритетних галузей, а отже загальному відродженню національної економіки України. Під час проведення грошово-кредитної політики для НБУ необхідно орієнтуватися не тільки на внутрішній рівень

ліквідності, але і на виконання більш довготермінових завдань, перш за все пов'язаних зі стимулюванням кредитування реального сектору, забезпеченням економічного зростання та утриманням інфляції в заданому коридорі. Реалізація програми «Стенд-бай», висунутої МВФ, значно обмежує можливості НБУ декларувати та здійснювати власну грошово-кредитну політику. Це є вкрай негативним явищем, оскільки свідчить про зниження ролі та значення Національного банку як основного органу механізму державного регулювання банківського сектору у процесах стимулювання економічного зростання України.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

Однією із найбільш гострих проблем взаємодії банківської системи України із реальним сектором є істотне зростання загального обсягу простроченої заборгованості за кредитами банків.

Аналіз якості кредитного портфеля банківської системи України за останні шість років свідчить, що якщо за 2006-2012 рр. обсяг наданих кредитів збільшився приблизно у три рази, то прострочена заборгованість за кредитами в абсолютному вираженні зросла майже у 17 разів.

У до кризовий період 2006-2008 рр. прострочена заборгованість становила 2 %, у 2009 р. вона склала 9,4%, 2010р. – 11,2 %, 2011р. – 9,6%, 2012 р. – 8,9 %. Тобто, прострочена заборгованість за кредитами у посткризовий період у середньому збільшилася у п'ять разів.

Станом на 01.01.2013 р. сформовані резерви на відшкодування втрат за кредитними операціями перевищують суму проблемних активів на 24,89%.

Для управління проблемною заборгованістю пропонується створювати фонд відшкодування можливих втрат за позиками комерційних банків у вигляді високоліквідних активів (облігацій внутрішньої державної позики, міжбанківських кредитів під заставу валютних коштів та ін.) зі строком погашення, що збігається з датою настання можливих збитків, та у розмірах очікуваних збитків. Створення такого фонду проводиться як у момент надання позики, так і протягом дії кредитних угод рівними частинами. Отже,

при формуванні резервів у вигляді високоліквідних активів необхідно, щоб на момент погашення позики обсяг сформованого резерву дорівнював сумі прогнозованих збитків.

Ще одним напрямком удосконалення управління врегулюванням проблемної заборгованості можуть стати ситуаційні центри управління проблемною заборгованістю.

Ситуаційний центр управління проблемною заборгованістю юридичних та фізичних осіб за кредитними операціями – це автоматизовані робочі місця для фінансових менеджерів і експертів банку, адаптовані для оперативної побудови й апробації сценаріїв (імітаційних моделей), швидкого аналізу та оцінки ситуації з врегулювання проблемної заборгованості на основі використання сучасних методів оброблення й аналізу статистичних даних і знань.

Дієвість кредитного впливу на стимулювання виробництва залежить від ефективності інструментів монетарного впливу центрального банку на кредитну активність комерційних банків, оскільки за допомогою використання адміністративних та ринкових інструментів він може істотно впливати на ресурсну базу і кредитну діяльність банківських установ, а отже, на кредитне стимулювання виробництва.

ВИСНОВКИ

Підводячи підсумки під проведеним вище науковим дослідженням, на нашу думку, можна зробити наступні висновки.

1. Кредит є важливою категорією ринкової економіки, що відображає реальні зв'язки і відносини економічного життя суспільства. Кредит завжди був і залишається важливим важелем у стимулюванні розвитку виробництва. За його допомогою прискорюється процес обігу капіталу як на макро-, так і на мікроекономічному рівні. Необхідність кредиту зумовлена тим, що в процесі кругообороту індивідуальних капіталів одні суб'єкти господарювання нагромаджують тимчасово вільні кошти, а інші — потребують цих коштів.

2. Комерційний характер діяльності банків у сфері кредитування означає, що банки в межах наявного обсягу кредитних ресурсів повинні забезпечувати отримання доходів від їх розміщення, страхуючи при цьому себе від можливих кредитних ризиків. У зв'язку з цим виникає необхідність в організаційному забезпеченні процесу кредитування, яке передбачає:

– дотримання певних принципів, які лежать в основі впорядкованості банківського кредитування;

– розмежування функцій підрозділів банку, які реалізують кредитні відносини з метою уникнення суб'єктивних оцінок і рішень;

– чіткого виконання функціональних обов'язків персоналу, що дозволяє уникнути помилок при кредитуванні.

3. Розглядаючи організацію процесу кредитування як сукупність певних дій, які призводять до утворення та виникнення взаємозв'язку між етапами кредитування, до останніх варто віднести: аналіз стратегії та тактики кредитної політики стосовно до сегментації кредитного ринку, формування портфеля заявок на кредит відповідно до обсягу кредитних ресурсів, оцінка кредитоспроможності потенційних боржників, прийняття рішення про доцільність кредитування, вибір конкретних умов кредитування та оформлення кредитної угоди, безпосередня видача позики, повернення кредиту та процентів за ним, робота банків із сумнівними та безнадійними кредитами.

4. Для оцінки необхідності залучення додаткових джерел фінансування поточних господарських потреб суб'єктів реального сектору економіки треба використовувати особливості кругообігу їх обігових коштів. Їх кругообіг дає можливість оцінити і параметри участі кредиту в ньому. Так, розміри кредиту, з одного боку, обмежені наявним власним капіталом, а з іншого – тривалістю індивідуальних кругообігів, від яких і залежить обсяг виручки від реалізації продукції та послуг. Періодичність вивільнення коштів в процесі завершення індивідуальних кругооборотів дає можливість прогнозування грошових коштів для погашення отриманих позик та процентів за ними.

Тому, враховуючи виробничий період та прогнозований обсяг реалізації продукції можна практично розрахувати обсяг чистих грошових потоків, які слугуватимуть фактором мінімізації кредитного ризику і разом з тим дають можливість реально оцінити кредитоспроможність потенційних боржників.

5. Кредитоспроможність позичальника доцільно оцінювати з точки зору його “спроможності” повернути основний борг та проценти за ним, тобто здатність повернути позику за певних необхідних умов. Останні пов'язані з готовністю клієнта виконати боргові зобов'язання, тобто

виступають як суб'єктивний фактор, який втілений у ділові якості клієнта. Отже, реалізація понять необхідності та можливості (спроможність) повернення кредиту визначається готовністю його погашення боржником і залежить від ділових та професійних його якостей.

6. Проведений аналіз обсягів кредитного портфеля банківських установ доводить, що обсяг наданих кредитів станом на 01.01.2013 р. становив 815327 млн. грн., що більше ніж у 8 разів перевищує обсяг вимог за наданими кредитами на початку 2005 р. (96945 млн. грн.). Найбільшу частку в структурі кредитного портфеля займають кредити суб'єктам господарювання (від 56,9 % до 74,7 %).

Серед видів кредитів, наданих банками суб'єктам господарювання за цільовим спрямуванням найбільшу частку займають кредити в поточну діяльність. Банки, через свої обмежені можливості, особливо в період кризи, неохоче йдуть на інвестиційне фінансування реального сектору економіки. В основному комерційним банкам вигідно кредитувати оборотні фонди підприємств. Кредити в поточну діяльність були значно вищими ніж кредити в інвестиційну діяльність, відповідно 85,3% і 13,5 % станом на 01.01.2013р. це вказує на те, що в основному кредити видають під проекти, які швидко окупляться, або для торгово-посередницької діяльності. На початок 2013 року іпотечні кредити із загальної суми виданих кредитів суб'єктам господарювання становили 18,5%, а фізичним особам – 33,7%.

Що стосується надання кредитів промисловим підприємствам, то у 2010 – 2012 рр. найбільша сума кредитів була виділена підприємствам переробної промисловості, а саме підприємствам, зайнятим у виробництві харчових продуктів і напоїв (20 – 22%), металургійному виробництві (11 – 14%). Менше кредитів було надано підприємствам для виробництва і розподілення електроенергії, газу і води (7 – 8, 6%) і добувної промисловості (6 – 9%).

7. У банківській практиці існує два методи надання кредиту: методом індивідуального виділення кредиту (позика видається на задоволення певної

цільової потреби в коштах на конкретний термін). Цей метод є основним при кредитуванні нових клієнтів, не маючих ще стабільної кредитної історії в даному банку. Як правило, ця форма фінансування є безумовним контрактом, тобто з моменту укладення кредитного договору на банк накладаються певні зобов'язання щодо термінів; методом відкриття кредитної лінії, тобто кредитування здійснюється в межах заздалегідь встановленого банком для позичальника ліміту кредитування, який використовується ним у міру потреби шляхом оплати платіжних документів, що пред'являються до нього протягом певного періоду. У той же час практична значущість кредитування, пов'язаного з рухом оборотного капіталу, вимагає всебічного аналізу його сучасних форм, втілених вітчизняними банками. Оптимальне і цільове поєднання окремих організаційно-економічних прийомів видачі і погашення короткострокових кредитів дозволяє привести кредитний процес у більшу відповідність із закономірностями кругообігу капіталу підприємств і на цій основі забезпечувати активну роль банків в організації їх платіжного обороту та знижувати кредитні ризики. На практиці такі прийоми і способи кредитування знаходять своє відображення в конкретних формах і видах банківських кредитів: разових кредитів, кредитних ліній, овердрафтів

8. Аналіз якості кредитного портфеля банківської системи України за останні шість років свідчить, що якщо за 2006-2012 рр. обсяг наданих кредитів збільшився приблизно у три рази, то прострочена заборгованість за кредитами в абсолютному вираженні зросла майже у 17 разів. У до кризовий період 2006-2008 рр. прострочена заборгованість становила 2 %, у 2009 р. вона склала 9,4%, 2010р. – 11,2 %, 2011р. – 9,6%, 2012 р. – 8,9 %. Тобто, прострочена заборгованість за кредитами у посткризовий період у середньому збільшилася у п'ять разів. Тому для покращення управління проблемною заборгованістю пропонується створювати фонд відшкодування можливих втрат за позиками комерційних банків у вигляді високоліквідних активів (облігацій внутрішньої державної позики, міжбанківських кредитів під заставу валютних коштів та ін.) зі строком погашення, що збігається з

датою настання можливих збитків, та у розмірах очікуваних збитків. Створення такого фонду проводиться як у момент надання позики, так і протягом дії кредитних угод рівними частинами. Отже, при формуванні резервів у вигляді високоліквідних активів необхідно, щоб на момент погашення позики обсяг сформованого резерву дорівнював сумі прогнозованих збитків.

Ще одним напрямком удосконалення управління врегулюванням проблемної заборгованості можуть стати ситуаційні центри управління проблемною заборгованістю.

Ситуаційний центр управління проблемною заборгованістю юридичних та фізичних осіб за кредитними операціями – це автоматизовані робочі місця для фінансових менеджерів і експертів банку, адаптовані для оперативної побудови й апробації сценаріїв (імітаційних моделей), швидкого аналізу та оцінки ситуації з врегулювання проблемної заборгованості на основі використання сучасних методів оброблення й аналізу статистичних даних і знань.

9. Важливими інструментами впливу Національного банку України на стан кредитної активності банків є мінімальні обов'язкові резерви, операції на відкритому ринку, процентна політика. Однак, в умовах кризових явищ, коли ринкові інструменти не позначаються або не повною мірою позначаються на кредитній активності банків, поєднання їх з адміністративними методами дасть змогу посилити ефективність регулятивного впливу Національного банку України на кредитну активність банків. На даному етапі ефективним інструментом впливу на відновлення кредитної активності банків є механізми прямого кредитування, до яких належать селективні кредити, дисконтні механізми й субсидування процентних ставок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамова М.А. Финансы и кредит [Текст]: учеб. пособ. / М.А. Абрамова, Л.С. Александрова. – М. : Юриспруденция, 2003. – 448 с.
2. Азаренкова Г.М. Фінанси підприємств: навч. посіб. для самост. вивчення дисципліни [Текст] навч. посібник / Г.М. Азаренкова, Т.М. Журавель, Р.М. Михайленко. – 2-ге вид., випр. і доповн. – К. : Знання : Прес, 2006. – 287с.
3. Аналіз діяльності комерційного банку [Текст] : навч. посібник / За ред. проф. Ф.Ф. Бутинця та проф. А.М. Герасимовича. – Житомир: ПП „Рута”, 2001. – 384с.
4. Аплахвердян Д.А. Финансово-кредитная система СССР [Текст] / Аплахвердян Д.А -М.: Наука, 1982.-368с.
5. Аржевітін С. Формування банківського менеджменту в Україні [Текст] / С. Аржевітін // Вісник Національного банку України. - 2001.- №5. – С.24 - 27.
6. Бабич А.М. Финансы. Денежное обращение. Кредит [Текст]: учебник / А.М. Бабич, Л.Н. Павлова. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2000. – 687 с.
7. Бажанов О.Є. Характеристика передумов виникнення проблемної заборгованості [Текст] / О.Є. Бажанов // Економіка сьогодення: актуальні питання й перспективи. – 2012. - № 1. – С. 128-135.
8. Балянт Г., Іолтуховський В. Вплив фінансової нестабільності на кредитно-інвестиційну діяльність банків у процесі взаємодії з реальний сектором економіки. [Текст]/ Г.Балянт, В.Іолтуховський // Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє. – 2012 . – Вип. 17. – С. 3139.
9. Банківська справа: [Текст] Навчальний посібник / За ред. проф. Р.І. Тиркала. – Тернопіль: Карт-бланш, 2001. – 314с.
10. Банківський менеджмент: [Текст] Навч. посіб. для вищ. навч. зал. / О. Кириченко, І. Геленко, А. Ятченко. – К.: Основи, 2006. – 671с.
11. Банківські операції: [Текст] Підручник / А.М. Мороз, М.І. Савлук, та ін.; За ред. д-ра екон. наук, проф. А.М. Мороза. – К.: КНЕУ, 2000. – 384с.

12. Банковский портфель – 2 (Книга банковского менеджмента. Книга банковского финансиста. Книга банковского юриста) [Текст] – М.:СОМИТЕКС,1994. – 784с.
13. Банківська система України: становлення і розвиток в умовах глобалізаційних економічних процесів [Текст]: Монографія / За ред. д.е.н., проф. О.В. Дзюблюка. – Тернопіль: Астон, 2012. – 358с.
14. Банковское дело: стратегическое руководство [Текст]/ Под ред. В.Платонова, М.Хиггинса. – М.: АО «Консалтбанкир», 1998. – 130с.
15. Банковское дело [Текст]: Учебник / Под ред. О.И.Лаврушина. - М.: Финансы и статистика, 1998. – 576с.
16. Барр Р. Политическая экономия: в 2-х тт. Т1. [Текст] – М.: Международные отношения, 1995. – 125с.
17. Белых Л.П. Устойчивость коммерческих банков. Как банкам избежать банкротства. [Текст] – М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1996. – 182с.
18. Бех М.С., Бех Н.М. Проблеми погашення кредитів в українських банках [Текст] / М.С.Бех, Н.М. Бех // Вісник Запорізького національного університету. – 2010. - № 3 . – С. 225-229.
19. Бланк И. Основы финансового менеджмента [Текст]. - К.: НИКА-Центр, 2000. - 590 с.
20. Болгар Т.М. Внутрішній колекшен як дієвий механізм управління простроченими боргами банківських установ [Текст] / Т.М.Болгар Т.М. // Науковий вісник: Фінанси, банки, інвестиції. – 2012. - № 5. – С. 71- 75.
21. Большой экономический словарь [Текст] / Под ред. А.Н. Азрамина. – М.: Институт новой экономики, 1999. – 781с.
22. Бор З.М., Пятенко М.М. Менеджмент банков: организация, стратегия, планирование [Текст]. - К.: МИФ, 1998. - 250с.
23. Бражко О.В. Комплексна взаємодія підприємницьких і банківських структур [Текст] // http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/sre/2012_1/281.pdf

- 24.Брігхем Є.Ф. Основи фінансового менеджменту. [Текст] Пер. з англ. – К.: Молодь, 1997. – 346с.
- 25.Бюлетень Національного банку України. – 2013. - № 4. – 198с.
- 26.Васильченко З.М. Комерційні банки: реструктуризація та реорганізація [Текст] – К., 2004- 526с.
- 27.Версаль Н. І., Дорошенко Т. В. Теорія кредиту [Текст]: Навч. посіб. - К.: Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2007. - 483 с.
- 28.Владичин У.В. Банківське кредитування [Текст] : Навчальний посібник. – К.: Атака, 2008. – 648 с.
- 29.Волкова В.В. Особливості використання інструментів грошово-кредитної політики в сучасних умовах [Текст]// Економіка і організація управління. Випуск № 1 (11). – 2012. – С. 52-61.
- 30.Волынский В. С. Кредит в условиях современного капитализма. - М.: Финансы и статистика, 1991. - 176 с.
- 31.Воронин В.П. Деньги, кредит, банки [Текст]: учеб. пособ. / В.П. Воронин, С.П. Федосова. – М. : Юрайт-Издат, 2002. – 269 с.
- 32.Вступ до банківської справи [Текст]/ За редакцією М.І. Савлука. - К.: Лібра, 1998. - 344с.
- 33.Габбард Р. Г. Гроші, фінансова система та економіка [Текст]: Пер. з англ. - К.: КНЕУ, 2004. -889 с.
- 34.Гальчинський А. С. Теорія грошей [Текст]: Навч.-метод. посібник. - К.: Основи, 1998. -413 с.
- 35.Гідулян А. Актуальні питання поліпшення методики оцінки кредитоспроможності позичальників банками України [Текст] // Вісник НБУ. – 2012.- № 1. – С. 50-53.
- 36.Гладких Д. Умови конкуренції на українському ринку банківських послуг [Текст] // Вісник НБУ. – 2012. - № 9. – С. 9-13.
- 37.Григораш Т.Ф., Пільгуй С.С. Банківське кредитування в Україні: сучасний стан, основні проблеми та шляхи їх вирішення [Текст]// Економічний простір. – 2012. - № 62. – С. 119-134.

- 38.Гроші та кредит [Текст]: Підручник / За заг. ред. М. І. Савлука. - К: КНЕУ, 2006. - 744 с.
- 39.Грошово-кредитна діяльність банків[Текст]: навч. посіб. / М.П. Денисенко, В.Г. Кабанов, Л.М. Худолій. – К. : Вид-во Європ. ун-ту, 2006. – 339 с.
- 40.Грошово-кредитна система України в умовах ринкових перетворень в економіці [Текст]: Монографія/ За ред. д.е.н., проф. Дзюблюка О.В. – Тернопіль., 2007. – 308с.
- 41.Гуцал І.С. Банківське кредитування суб'єктів ринку в трансформаційній економіці України (питання теорії, методики, практики) [Текст]. – Львів: ВАТ «БІБЛЬОС», 2001. – 244с.
- 42.Данилишин В., Стефанків О. Проблеми управління простроченими кредитами та шляхи їх розв'язання [Текст]// Банківська справа. – 2012. - № 3. – С. 66-72.
- 43.Демківський А. В. Гроші та кредит [Текст] / А. В. Демківський. – К. : Дакор, 2007. – 528 с.
- 44.Денежное обращение и кредит при капитализме [Текст]: Учебник / Под ред. Л. Н. Красавиной. - М.: Финансы и статистика, 1989. -365 с.
- 45.Денежное обращение и кредит СССР [Текст]/ Под ред. А.Я. Ротлейдера. - М.:Финансы, 1979.-400 с.
- 46.Денежное обращение и кредит СССР [Текст]/ Под ред. проф. В.С. Геращенко. -М.: Финансы, 1976.-236 с.
- 47.Денежно-кредитный энциклопедический словарь [Текст] / С.Р. Моисеев. – М. : Дело и Сервис, 2006. – 384 с.
- 48.Деньги, кредит, банки: Учебник / Под ред. Г. Н. Белоглазовой. - М.: Юрайт-Издат, 2005. - 620 с.
- 49.Дзюблюк О. Сучасні аспекти розуміння сутності і ролі кредиту як економічної категорії [Текст]// Світ фінансів. – 2010. - № 1. – С. 7-15.

50. Дзюблюк О.В., Забчук Г.М. Ефективність монетарного впливу центрального банку на кредитне стимулювання розвитку виробництва [Текст] // Фінанси України. – 2012. – № 7. – С. 17-27.
51. Дзюблюк О.В., Забчук Г.М. Кредитні важелі стимулювання економічного розвитку [Текст] /Монографія/ - Тернопіль: ТзОВ «Терно-граф», 2011. – 184с.
52. Дзюблюк О.В., Малахова О.Л. Банки і підприємства: кредитні аспекти взаємодії в умовах ринкової трансформації економіки [Текст] /Монографія/: Тернопіль: Вектор, 2008. – 324с.
53. Дядечко Л.М. Управління проблемними кредитами в банках України в умовах економічної кризи [Текст] // Науковий вісник ЧДІЕУ. – 2011. - № 3 (11). – С. 240-245.
54. Жукова Н.К., Зражевська Н.В. Сучасний стан ринку банківського кредитування в Україні [Текст] // Економічний часопис. – 2011. - № 5-6. – С. 54-57.
55. Журавель Т.М., Нічик Л.О. Проблеми і перспективи сучасних методик оцінювання кредитоспроможності клієнтів [Текст] // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2011. - № 1 (10). – С. 98-102.
56. Загородній А.Г. Фінансово-економічний словник [Текст] / А.Г. Загородній, Г.Л. Вознюк. – К. : Знання, 2007. – 544 с.
57. Закон України „Про банки і банківську діяльність” // Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності. – 2001. - №1. - с.3-47.
58. Закон України „Про Національний банк України” від 20.05.1999, №679-ХІV //Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності. – 1999. - №7. – с.3 – 23.
59. Золотарьова О., Гурський С., Сташевська Т. Управління проблемними кредитами банку та можливості мінімізації втрат [Текст]// Економічний аналіз. – 2011. – Випуск 9. Частина 1. – С. 117-121.

60. Івасів Б. С. Гроші та кредит [Текст] : Підручник. - Тернопіль: Карт-бланш, 2005. - 528 с.
61. Карбівничий І.В. Аналіз структури кредитного портфеля банків України щодо ефективності управління ризиками та виявлення основних факторів, що її обумовили [Текст] // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2011. - № 3 (12). – С. 201-206.
62. Кидуэлл Д. С., Петерсон Р. Л., Блэкуэлл Д. У. Финансовые институты, рынки и деньги [Текст]. - СПб: Изд-во "Питер", 2000. - . 752 с.
63. Кльоба В.Л. Ситуаційний центр банку як ефективний напрям удосконалення управління врегулюванням проблемної заборгованості [Текст] // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. - № 19.8. – С. 240-247.
64. Коваленко М.М. Грошово-кредитна політика Національного банку України в контексті кредитування реального сектору економіки України [Текст] // <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2011-3/doc/2/09.pdf>
65. Коцовська Р., Ричаківська В., Табачук Г., Грудзевич Я., Вознюк М. Операції комерційних банків: 3-тє вид [Текст] - К.: Алерта; Львів: ЛБІ НБУ, 2003. - 500с.
66. Кравченко А.С. Вплив політики Національного банку України та найпоширеніших факторів на рівень і динаміку кредитних ставок [Текст] // Вісник Сумського національного аграрного університету. – 2012. - № 4. – С. 152-156.
67. Краснов С., Бегман М. Забезпечення кредитної активності комерційних банків через механізм грошово-кредитної політики [Текст] // Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє. – 2011. - Випуск 16. – С. 124-130.
68. Кредит і кредитні правовідносини: економічна природа і практика законодавчого регулювання [Текст] / Л.Олексієнко, В. Ольшанський, Д. Липик, Е. Першиков. - К.: Козаки, 1996. - 144с.
69. Кузнецова Е. И. Деньги, кредит, банки [Текст]: Учеб. пособие. - М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2007. -527 с.

70. Кузнєцова Л. В. Роль банківського кредитування у фінансовому забезпеченні розвитку реального сектора економіки України / Л. В. Кузнєцова [Текст] // Економічний простір. – 2008. – № 2011. – С. 107–115.
71. Лагутін В.Д. Кредитування: теорія і практика [Текст] : навч. посіб. / В.Д. Лагутін. – 2-ге вид., стер. – К. : Знання : КОО, 2001. – 215 с.
72. Лексис В. Кредит и банки: Пер. с нем. -М.: Перспектива, 1994. - 120 с.
73. Марцин В.С. Економічний зміст відносин у сучасній моделі банківського кредитування [Текст] // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2010. - № 1. – С. 3-9.
74. Маслова С.О. Ринок фінансових послуг [Текст] : навч. посіб. / С.О. Маслова, О.А. Опалов. – К. : Кондор, 2006. – 192 с.
75. Малахова О. Кредитна угода як основа ефективної взаємодії банків з позичальниками [Текст] // Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє. – 2011. - № 16. – С.165-173.
76. Мельник О.Г. Проблеми діагностики кредитоспроможності підприємств [Текст] // Науковий вісник НЛТУ України. – 2012. – Вип. 22.3. – С. 143-149.
77. Мезенко К.В., Успенко В.І. Сучасний стан банківського кредитування в Україні [Текст]// Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі: проблеми та практика. – 2012. - № 2 (18). – С. 95-102.
78. Микова М. Удосконалення механізму формування резервів на покриття можливих збитків від кредитних операцій банківських установ України [Текст] // Банківська справа. – 2011. - № 3 . – С. 80-86.
79. Наріжна Н.В. Методи мінімізації проблемної заборгованості банку [Текст] // Вісник Дніпропетровського університету. – 2011. - № 5 (3). – С. 139-146.
80. Опарін В.М. Фінансова система України (теоретико-методологічні аспекти) [Текст]: монографія / В.М. Опарін. – К. : КНЕУ, 2005. – 240 с.

81. Основні показники діяльності банків України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/Bank_supervision/dynamics.htm
82. Очкуренко С.В. Реалізація принципів банківського кредитування в фінансовому праві України [Текст] // Часопис Академії адвокатури України. – 2012. - № 2 . – С. 2-5.
83. Панова Г.С. Анализ финансового состояния коммерческого банка [Текст]. – М.: Финансы и статистика, 1996. – 272с.
- 84.
85. Прасолова С.П. Актуальні аспекти удосконалення оцінки індивідуального кредитного ризику підприємств-позичальників та їх роль у розширенні можливостей національних банків до кредитування реального сектора економіки [Текст] // Науковий вісник Ужгородського університету. – 2011. - № 33. – С. 224-231.
86. Розенберг Дж. Словарь банковских терминов: Пер. с англ. - М.: ИНФРА-М, 1997. -360 с.
87. Роуз Питер С. Банковский менеджмент [Текст] / Пер. с англ. 2-го изд. – М.: „Дело Лтд”, 1995. – 768с.
88. Руководство по кредитному менеджменту [Текст] : Пер. с англ. / Под ред. Б. Эдвардса. -М.: Инфра-М, 1996. - 464 с.
89. Свиридов О. Ю. Деньги, кредит, банки [Текст] : Учеб. - М.: ИКЦ "МарТ", 2004. - 480 с.
90. Сидоренко В. Кредит: сутність, функції та форми прояву [Текст] // Світ фінансів. – 2009. - № 3 (20). – С. 24 -33.
91. Сидоренко В.А. Кредитна діяльність вітчизняних банків у сучасних умовах [Текст] // Науковий вісник НЛТУ України. – 2012. – Вип. 22.10. – С. 246-251.
92. Синки Джозеф Ф.-мл. Управление финансами в коммерческих банках. Пер.с англ. 4-го переработаного изд. / Под ред. Р.Я. Левиты, - М.: 1994, - 820с.

93. Сусіденко В.Т. Стратегія управління кредитною діяльністю комерційних банків [Текст]. – К.: КДТЕУ, 1998. – 348с.
94. Тарануха І.Ю. Оцінка рівня проблемності кредитних портфелів українських банків // http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/pprbsu/2012_35/35_01_40.pdf
95. Тарануха І.Ю. Теоретичні підходи до трактування проблемної заборгованості за кредитами та практика резервування в Україні // <http://dspace.uabs.edu.ua/handle/123456789/8200>
96. Тарасов В. И. Деньги, кредит, банки [Текст] : Учеб. пособие. - Мн.: Мисанта, 2003. - 512 с.
97. Тарасюк С.Г. Теоретико-методологічні засади дослідження сутності поняття кредиту // <http://elibrary.nubip.edu.ua/13111/1/11tsg.pdf>
98. Тесьолкін Д.О. Управління механізмом повернення кредитів комерційним банкам [Текст] // Економіка і регіон. – 2009. - № 1 (20). – С. 210 – 215.
99. Усоскин В.М. Современный коммерческий банк: управление и операции [Текст]. – М.: «Антидор», 1998. – 320с.
100. Федоренко В. М., Федоренко А. В. Денежное обращение и кредит капиталистических стран [Текст] : Учебник. - К: Выща школа, 1989. - 288 с.
101. Финансы и кредит СССР [Текст] / Под ред. проф. В.В. Лаврова. - М.: Финансы, 1977.-273 с.
102. Финансы СССР [Текст] / Под ред. проф. Н.Г. Сычева и проф. Б.Г. Болдырева. -[2-е изд., перераб. и доп.]. - М.: Финансы и статистика, 1984.- 261 с.
103. Філософський словник /За ред. В. І. Шинкарука. - К: Голов, ред. УРЕ, 1986. - 800 с.
104. Фінансовий словник-довідник [Текст] / М.Я. Дем'яненко, Ю.Я. Лузан, П.Т. Саблук, В.М. Скупий та ін. ; [за ред. М.Я. Дем'яненка]. – К. : ІАЕ УААН, 2003. – 555 с.

105. Чехова І.В. Економічна устність формування ринку кредитних ресурсів // http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/DtR/ep/2010_1/files/EC110_44.pdf
106. Чубай В., Тесак О. Ризики взаємовідносин промислового підприємства з комерційними банками: фактори впливу та методика оцінювання [Текст] // Банківська справа. – 2012. - № 12. – С. 10-17.
107. Чухно А. А. Постіндустріальна економіка: теорія, практика та їх значення для України [Текст] / А. А. Чухно. – К. : Логос, 2003. – 631 с.
108. Шварц Г.А. Сущность и функции кредита и банков при социализме / Шварц Г.А. - М.: Изд-во Московского финансового института, 1956. - 107 с.
109. Шевалідна В.Г. Підвищення ролі аналізу кредитоспроможності позичальника в сучасних умовах [Текст] // Фінанси, облік і аудит. – 2010. - № 16. – С. 183-192.
110. Шибалкіна В. Оптимальні умови банківського кредитування [Текст] // Банківська справа – 2006. - № 4 – С.39-41.
111. Шкаєва Т.І., Чекіна В.Д. Банківське кредитування галузей економіки України: аналіз структури та динаміки [Текст] // БізнесІнформ. – 2011. - № 11. – С.
112. Щетинін А. І. Гроші та кредит[Текст]: Підручник. - К: Цент навчальної літератури, 2006. - 432 с.
113. Экономика: Учебник/Под ред. А. С. Булатова. - М.: Изд-во БЕК, 1997. - 816 с.
114. Ямпольский М.М. О трактовках кредита // Деньги и кредит. – 199. - № 4. – С. 31-33.
115. Ricardo D. On the Principles of Political Economy and Taxation / Ricardo D. - Cambridge University Press, 1951, P. 127.
116. Schumpeter J. The Theory of Economic Development, R. Opie, tr. Harvard University Press, 1934. p 10.

117. Smith A. An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations. /
Smith A. - Oxford University Press, 1976, - P.74.